Statist. 8.
997/91-2.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

NAGY-BUDAPEST NÉPMOZGALMA

ÍRTA:

Dr SZÉL TIVADAR

91. KÖTET 2. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

Stat.O.997/91-2.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

NAGY-BUDAPEST NÉPMOZGALMA

ÍRTA:

Dr SZÉL TIVADAR

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedékkönyv
4980 tv 1474 sz.

Budapest székesfőváros házinyomdája 363455 — Felelős nyomdavezető: Kurfürst István vezérigazgató.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezetés	5
1. A házasságkötések	9
2. A születések	26
3. A halálozások	42
4. A természetes szaporodás	76
5. A házasságok termékenysége	83
6. A vándormozgalom	88
7. A tényleges szaporodás	90
Befejezés	94

Bevezetés.

Nagy-Budapest — vagyis székesfővárosunk és közvetlen környéke együttesen — a népmozgalom tekintetében épen úgy, mint egyéb társadalmi és gazdasági életjelenségei szempontjából egészen sajátságos törvényszerűségeket mutat. A közvetlen környékhez tartozó 22 község (illetve részben megyei város) igen élénk kölcsönhatásban van a milliós világvárossal, úgy a fizikai, mint a pszichikai élet minden vonatkozásában. Ez a kölcsönhatás a közvetlen környéken levő városszéli településekben élő mintegy félmillió lélek népmozgalmát különös jellegzetességekkel ruházza fel, úgyhogy akár ez a környező gyűrű, akár az e gyűrűvel együtt számított Nagy-Budapest, olyan népmozgalmi törvényszerűségeket mutat, amelyek a szoros értelemben vett székesfőváros népmozgalmától több tekintetben különböznek. Ezek a különbségek aztán jórészt olyanok, amilyeneket más országok nagyvárosainál is látunk, részben különleges magyarországi jellemvonások, melyek vagy Budapest helyzetéből folynak vagy az ország, illetve a magyarság sajátosságainak következményei.

Nagy-Budapest másfél millió lakosa az ország mai 9 milliós lélekszámának $^1/_6$-od része. Így a mai trianoni területen ehhez az agglomeratumhoz még inkább irányulnak azok a központkereső erők, amelyek székesfővárosunkat fenntartják, tovább fejlesztik és annak közelebbi és távolabbi környékét szorosan egymáshoz fűzik. Már a történelmi ország Budapestje is nemcsak földrajzi helyzeténél fogva, hanem történelme, hagyományai, közjogi és politikai szerepe alapján is természetes központja volt a régi Nagy-Magyarországnak, bár akkor a főváros lélekszáma a birodalomének csak $^1/_{21}$—$^1/_{23}$ része volt, nem $^1/_9$-e, mint ma. Fokozott tehát Nagy-Budapest jelentősége a mai területen, Nagy-Budapesté, amely az egykori nagy Magyarbirodalom terméke, melyet ilyen milliós lélekszámúvá a régi birodalom fejlesztett ki, s mely óriás város sajátságos erejével megfogyás nélkül él tovább egy olyan kis országban, amilyen kis lélekszámú ország ilyen nagy várost egymaga felépíteni nem tudott volna.

Érdekes tehát a mai trianoni területén megvizsgálni a másfélmilliós lélekszámú Nagy-Budapest életét, népmozgalmát, amellyel a csonka területen is változatlanul fenntartja milliós, világvárosias színvonalát, sőt amely

KÖNYV-TÁRA

révén lakossága még tovább is gyarapszik. Tovább érdekes összehasonlítani Nagy-Budapestnek egykoron, a világháborút megelőző esztendőkben mutatkozott népmozgalmának sajátságait a napjainkban kialakulónak törvényszerűségeivel, ugyanezt a külföldi nagyvárosok városszéli településeinek megfelelő jelenségeivel. A jelenség történetének vizsgálata mutatja, hogy miképen fejlődött ki székesfővárosunknak az emberalkotta jog által megvont határai mentén a városszéli települések gyűrűje. A kifejlődés okai a gazdasági okok, a kedvezőbb települési lehetőségek az alsó kultúrális életszínvonal, az adóterhek kisebb volta és a többi részben anyagi, részben erkölcsi okok is előmomborodnak a településtörténeti vizsgálatokból. A fejlődésnek külföldi nagyvárosok városszéli településeinek történetével való összehasonlítása segít meghatározni azt, hogy a székesfővárosunkat övező elővárosias települések fejlődéstörténetüknek melyik fázisában vannak. Gross-Wien és Gross-Berlin már a multé, de még beszélünk Grand-Párizsról és Greater-Londonról mint agglomeratumról, ahol az anyaváros még nem olvadt össze a jelenleg ott még fejlődésben levő környező településgyűrűvel. Bizonyos, hogy Budapest óriási területe mellett, nálunk, a közel fél milliós lakosságú elővárosias településnek a székesfővárossal való egybeolvasztása még beláthatatlan messzeségben van. Kétségtelen azonban az is, hogy a városszéli településgyűrű modern, egészen újkeletű jelenség, amely a legutóbbi évtizedekben fejlődött ki és a világháborút követő években erősödött meg. Nemcsak Budapest körül, hanem más vidéki magyar városok körül, és külföldön is mutatkozik hasonló tömegjelenség. A statisztikának fontos feladata a népességtömörülések vizsgálata és nem lehet behúnyt szemmel elmenni e mellett a nagyvonalú, a nagyvárosokat leginkább övező újszerű fejlődési jelenség mellett, nem, még akkor sem, ha e vizsgálatoknak nem az az indító okuk, hogy Nagy-Budapest létrehozásának előmunkálatai legyenek.

Kétségtelen, hogy felmerül és az irodalomban már ismételten vita tárgya volt a kérdés, hogy mi a célja a Budapest-környékre és a Nagy-Budapestre vonatkozó statisztikai vizsgálódásnak? De kérdem: feltétlenül szükséges-e, hogy tudományos kutatásnak gyakorlati célja is legyen? Amikor kétségtelen, hogy nagyvonalú, újszerű tömegjelenség megfigyeléséről van szó, szükséges-e akkor a vonatkozó statisztikai vizsgálatokhoz az is, hogy valami gyakorlati közigazgatási rendelkezés készíttessék elő? A tudomány legfontosabb célja önmagában van, a megismerésben és ebben hasonlít a művészetekre, amelyeknél közkeletűvé vált az öncélúság, l'art pour l'art, hirdetése. Bizonyos, hogy a statisztikában az öncélúságon kívül az adatgyüjtések megtervezésénél, feldolgozásánál és közzétételénél sokkal inkább szerepe van a szükségesség és a célszerűség szempontjának is, mint más tudományban. Hiszen a statisztika célja a társadalom, az ország, nálunk a magyarság tömegjelenségeinek vizsgálata, amelyre már a hazaszeretet is sarkal, nemcsak a tudományszomj. Ezen vizsgálatokat a segíteniakarás

tudatalatti törekvése kíséri, amikor pedig a megismerés vágyától a célszerűség már nehezebben választható el. A széleskörű statisztikai indukció oly sok felvételi lapot és oly nagy személyzetet kíván, oly költséges, hogy nagy munkát igénylő felvételei túlnyomó többségben az állam és a társadalom legfontosabb életjelenségeinek megfigyelésére kell, hogy szorítkozzanak. Az azonban kétségtelen, hogy a városszéli településekben nagyarányú, fontos tömegjelenségről van szó és csak az a gyakorlati célszerűség kérdéses, hogy vajjon egy közigazgatási rendelkezés kísérni fogja-e és egyáltalán kísérheti-e valaha e statisztikai kutatásokat?

Azt mondja Kovács Alajos,[1]) hogy »Budapesthez magához 21 községet[2]) lehet számítani, amelyek valamikor Nagy-Budapest megalkotásánál számba jöhetnek.« És ez helyes is, hogy tudjuk, hogy nem pusztán elméleti vizsgálatokról van szó, hanem szó lehet valaha arról, hogy az életjelenségeiben megvizsgált, nagyarányú városszéli település valaha több lesz statisztikai fogalomnál, hanem részben vagy egészben más közigazgatási kapcsolatba kerül a fővárossal, mint azzal napjainkban van. Azt mindenki tudja, hogy székesfővárosunkat ma még nem olyan elővárosias település övezi, amelynek Budapesttel való egybeolvadása már is küszöbön állana. Erre a településgyűrű népessége sem érett még meg. Túlnyomó többségben még nincs azon a kultúrális színvonalon, még nem érte el azt a gazdasági lehetőséget, hogy önmagából kellő arányban tudjon értelmiséget kitermelni és a maga félmilliós tömegével egyenrangú társként álljon oda Budapest értelmiségéhez. Időelőtti beolvasztás a városszéli településekre ép oly káros volna, mint a fővárosra, mert e települések fejlődési lehetőségének rugóit szüntetné meg. Hiszen nem azért gyarapodik-e a nagyvárost övező községek gyűrűje, mert népességük egyszerűbb életviszonyok közepette alacsonyabb adókulccsal élhet és mégis a magas kultúrális színvonalon élő fővárosnak annyira tőszomszédságában, hogy Budapest nagy műveltségének minden előnyében (budapesti kórházak, klinikák, színházak, a tudományos és a művészi élet központjai) mégis részesül. Elviselhetetlen teher volna azonban a fővárosra is a környéknek közművekkel való ellátása, hiszen hatalmas külterületén sincs még a csatornázás, a vízvezeték, a világítás, stb. teljesen kiépítve.

Thirring Lajos[3]) vitázik Pirovitscsal,[4]) hogy mi indokolja a székesfőváros környékére és Nagy-Budapestre vonatkozó statisztikai kutatásokat. Kétségtelen, hogy puszta formai szempontból nem lehet a Nagy-Budapest

[1]) L. *Kovács Alajos:* »A népszámlálás előzetes eredményei.« (Budapest, 1931.)

[2]) Akkor, 1931-ben — Mátyásföld nélkül — még csak 21 volt, nem 22, mint ma.

[3]) L. *Thirring Lajos:* »Miért szerepel a Pestkörnyék a statisztikában ?« (Községfejlesztés 1935. évi 3. sz. 6. l.)

[4]) L. *Pirovits A.:* 1. »Az elvárosodás, mint világjelenség és annak csökevényei.« (Községfejlesztés XI. évf. 11. sz.) — 2. »Pestkörnyék a statisztikában.« (Községfejlesztés X. évf. 2. sz. 14. l.) — 3. »A statisztikai Nagy-Budapest. Válasz a statisztikának.« (Községfejlesztés X. évf. 4. sz. 16. l.)

elnevezésen megütközni és ezen agglomeratum statisztikai vizsgálata, statisztikai tudományos szempontból, a statisztika célját és kötelességeit egyaránt tekintetbe véve, elsőrendű fontosságú. És mégis az sem lehetetlen, hogy ezek a vizsgálatok egykoron közigazgatási rendezésnek előmunkálataivá avatódnak fel. Győzött a felfogás, hogy a városszéli települések modern jelenségének statisztikai vizsgálata helyes, szükséges és korszerű. Éppen ezen belátás vezeti a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal nagynevű igazgatóját, *Illyefalvi I. Lajost* abban, hogy megindítsa a Nagy-Budapestre vonatkozó kiadvány-sorozatot, amely a székesfővárost övező elővárosias települések életjelenségeit, gazdasági tevékenységét, társadalmi életét, összetételét, változásait és fejlődését minden szempontból kellő megvilágításba fogja helyezni.

Ennek a kiadványsorozatnak első kötete természetszerűleg a népszámlálás anyagának feldolgozása és közzététele volt. A Pestkörnyék, illetve Nagy-Budapest népességére vonatkozó kiadvány már meg is jelent. Épen Thirring Lajos[1]) írta. Az állónépesség alakulására vonatkozó ezt a kötetet követi jelen munka, a népmozgalomra vonatkozó, amely azokat a tényezőket vizsgálja, amelyek a népesség számának változására vannak hatással és így tovább fejleszti azon okok kutatását, amelyeket az előző kötet az állónépességben mutatkozó fejlődés indoklására már előadott. Módszer tekintetében épen ezért csatlakozik jelen munka e tekintetben teljesen az előzőhöz, hogy a Nagy-Budapest nevű agglomeratum statisztikai fogalmát teljesen ugyanazzal a 22 községgel,[2]) (illetve részben megyei várossal) veszi helyesen meghatározottnak, amellyel azt megadottnak a népszámlálásra vonatkozó megelőző kötet tette, amelyben e körülhatárolásnak okait is részletesen megismertettük és a megadottól eltérő más eljárásnál helyesebb voltát kellőképen indokoltuk.

... És én mégsem tudok lemondani arról a gondolatról, hogy a Nagy-Budapestre vonatkozó statisztikai vizsgálatoknak nemcsak tudományos cél-

[1]) L. *Thirring Lajos:* »Nagy-Budapest népessége.« Az Illyefalvi I. Lajos által szerkesztett Statisztikai Közlemények 78. kötetének 1. száma. (Budapest, 1936.)

[2]) Ú. m. 4 dunabalparti megyei város (Újpest, Rákospalota, Kispest és Pestszenterzsébet), 1 dunajobbparti megyei város (Budafok), 12 dunabalparti (ill. csepelszigeti) község (a váci járásból Alag, a központi járásból Pestújhely, Rákosszentmihály, Mátyásföld, Sashalom, Rákoshegy, Pestszentlőrinc, Csepel, a gödöllői járásból Cinkota, Rákoscsaba, Rákosliget, Rákoskeresztúr) és 5 dunajobbparti község a (budakörnyéki járásból Nagytétény, Budatétény, Albertfalva, Pesthidegkút, a pomázi járásból Békásmegyer). Az összeállítások Alagtól Békásmegyerig nagyban és egészben földrajzi fekvésük szerint (a Dunabalparton észak-déli, a Dunajobbparton dél-északi irányban haladva) sorolják fel az egyes városokat és községeket és három főösszeget (Budapest, a szomszédos községek, Nagy-Budapest) különböztetnek meg. — Megjegyzendő még, hogy a szomszédos községek egyik-másik mai egysége egészen új település. Cinkotától 1923-ban vált külön Sashalom és csak 1933-ban szakadt el tőle Mátyásföld, Rákosliget statisztikája 1907-től, Rákoshegyé pedig ugyanattól, csak 1922-től válik el. Az elővárosokoszorú némelyik községe pedig Nagy-Budapest külső határán is túl elterülő községből vált ki. Így Kispest és Pestszenterzsébet Soroksárból, Rákosszentmihály Csömörből, Alag pedig Dunakeziből.

juk van, hanem, ha a távoli jövőben is, mégis ott van a háttérben székesfővárosunk jövő fejlődési lehetősége is. Tudat alatt valahogy a revízió gondolatával kapcsolódik nálam össze a Nagy-Budapest-kérdés. Persze a mai szűk határok között élő 9 milliós magyarságnak aligha van nagyobb fővárosra szüksége a közel jövőben. De ki tud lemondani arról a reménységről, hogy Magyarország régi határainak visszaállításával valaha még Budapestnek is nagyobbnak és népesebbnek kell majd lennie. Hiszen ez egyértelmű volna magáról a revízióról való lemondással. A történelem egy évezreden át ismételten megmutatta, hogy a megcsonkult területű ország újból és újból visszanyerte régi határait. Nem állt-e vissza mindig újra a régi határ a tatárjárás, a törökuralom vagy az osztrák elnyomatások után is, még akkor is, amikor az országnak a maihoz hasonló megcsonkulása olykor évtizedekig, vagy — mint a törökuralom idejében — épen másfélszázadig eltartott. És ahogy reménysége minden magyarnak a történeti Magyarország határainak visszaállítása, épenúgy ezzel messze jövőben kétségtelen bizonyos fejlődési lehetőség Budapest népességének gyarapodása. Számos húszmilliós — vagy még nem is épennyire nagy — népességű országban láthattunk másfél, vagy épen kétmilliós lakosságú nagyvárosokat. Épen nem lehetetlenség Nagy-Budapest létesülése, ha ugyan ez még nem is mai kérdés és ha majd egykor a Nagy-Budapest határai sem fognak teljesen összeesni a statisztikában Nagy-Budapest névvel ma illetett agglomeratummal. Szabad-e lemondani erről a reménységről? Szabad-e lemondani a revízióról? A revízióról és a reményről, amely minden magyarnak imádsága:

»Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy Isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában!«

1. A házasságkötések.

Székesfővárosunk közvetlen környéke és az ezzel együtt számított Nagy-Budapest népmozgalmi jelentőségeinek vizsgálatát a legfontosabb közvetett hatású népmozgalmi ágnak, a házasságkötéseknek vizsgálatával kezdjük meg. Ahhoz ugyanis, hogy Nagy-Budapest népmozgalmának társadalomélettani elemeit megvilágíthassuk, elsőrangú fontosságú a családi élet alakulásának, valamint a házasságkötések s a házasságban élők számának, arányának és egyéb számszerű jellemvonásának megismerése. A születések törzse, a törvényes születések a házasságban élőktől származnak. A népesség megújhódása, fejlődése szempontjából tehát nem közömbös a házasságkötések gyakoriságának kutatása. Ahol a környéki községek gyűrűjében a közvetett hatású népmozgalom kedvezően alakul, ahol magas a házasságban élők száma

és aránya, ott jó családi élet és rendszerint kedvező születési arány is társulnak. Ott vannak a székesfővárost övező előváros vagy városszéli településeknek azok a gócpontjai, oly községek összefüggő részei, ahonnan a kevésbbé jó természetes szaporodású, szoros értelemben vett Budapest bevándorlók útján lényeges utánpótlást, naponta bejárók révén pedig olcsó munkaerőinek nagy részét nyeri.

A székesfővárosunkat övező 22 község az ő egyszerűbb életviszonyaival, olcsóbb megélhetési lehetőségeivel és egészséges kertes családi házaival a gyermekben gazdag családi életre úgy gazdasági, mint erkölcsi tekintetben kedvezőbb lehetőséget nyujt, mint a multszázadvégi vertikális terjeszkedésben kőrengeteggé vált székesfőváros, különösen pedig annak belső övezete, nemcsak a city, hanem az azzal közvetlen szomszédos kerületrészek. A mai fejlett forgalmú viszonyok mellett könnyű a városszéli településben élő családapának Budapesten lévő munkahelyére akár mindennap bejárni, a Budapesten való éléshez méretezett emelkedett színvonalú munkabérhez jutni s mégis a községi alacsonyabb standard of life mellett lényegesen kisebb adókulccsal élni. Csatorna, vízvezeték, helyiközlekedés, színházak, szellemi élet, általános kultúrfok a környéken csendes nyárspolgári, egyszerűbb színvonalon fejlődnek és épen ezért a környéken élő családapának az ottélés gazdaságosabb, a mellett gyermekei a szabad természet ölén több napfényben és tisztább levegőben fejlődnek és kevesebb költséggel élelmezhetők. Így ezek a modern városszéli települések, amelyek az emberalkotta jog által a XIX. században megrajzolt városhatárok mentéhez szorosan símulnak, de amelyeket a tulajdonképeni fővárostól, az emeletes bérkaszárnyák által jellegzetes világvárosias magtól, a nagyváros külterületének puszta mezői, erdei és nem népes területei választanak el, a családi életre, a házasok letelepülésére, gyermekben gazdagabb családi életre minden bizonnyal kedvezőbb települési formák, mint maga a székesfőváros.

Amikor azonban a városszéli települések közvetlen népmozgalmának arányszámait vizsgáljuk, az elmondottakkal látszólag ellentétes eredményekre is jutunk. Arra, hogy a házasságkötések gyakorisága, — amelynek fokmérője valamely helyen az ezer lélekre egy év alatt eső házasságkötések száma, amely a házasságkötések gyakoriságának általános vagy nyers arányszáma — épen nem a környékbeli községekben, hanem mindenkor a világvárosi magban alakul kedvezőbben. Budapest és környéke is ezt mutatja. Ez azonban a megelőzőleg elmondottakkal csak látszólag áll ellentétben. Az általános házasságkötési arányszám ugyanis csak a valamely területen történt házasságkötési események gyakoriságának mutatója, de nem ott-lakos népesség családalapítási hajlandóságának fokmérője. Hibái a környék házasságkötésének vizsgálatakor szembetűnők. A környékbeli népességnek a székesfővárosban kötött házasságai a korrekció nélkül számított nyers házasságkötési arányszámból ugyanis hiányzanak, pedig épen a környékbeliek kötik

gyakran Budapesten házasságukat, ahol a nagy templomokban és tágas szállodai termekben arra díszesebb és megfelelőbb környezet kínálkozik. Ha az egyik házasuló fél budapesti lakos, különösen ha a menyasszony budapesti, a házasságkötés rendszerint Budapesten történik, bár a házasulók a házasság megkötése után a városszéli településen lévő otthonukba költöznek vissza. Az ott élő házasokat növelik. A népszámlálás azután a házasok arányát a környéken mutatja magasabbnak és a környék tiszta házasságkötési aránya is kedvezőbb Budapesténél, mert korrigálja a székesfőváros és a környék családi állapot szerint való megoszlásában lévő különbséget, azt, hogy Budapesten a nőtlenek és hajadonok aránya magas — házicselédek, gyári munkásnők, nőtlen bevándorlók! — s épen ezért a környék kedvezőtlen nyers házasságkötési arányszáma még épen nem jelenti azt, hogy a székesfővárosunkat övező városszéli település népességének házasulási hajlandósága alakulna a budapesti lakosságénál kedvezőtlenebbül.

Számszerű vizsgálatainkat a házasságkötések számának nagyobb újabb időszakra való egybegyüjtésével és néhány többéves átlagban való sűrítésével kezdjük, minthogy a kevés lakosságú környéken nem volna célszerű a házasságkötési arányszámokat évről-évre kiszámítani. A nagy számok törvényének így nem volna kellő érvényesülési lehetősége. Ezek az arányszámok csak azt mutatnák, hogy mi történt az egyes községekben és tovább a környéken, de nem mutatnák azt a törvényszerűséget, amelynek ezek a történések engedelmeskednek. Egyes évek esetlegesen váltakozó színvonalú arányszámaiból kislakosságú községek népmozgalmának alakulásában lévő szabályszerűségek nem állapíthatók meg. Az 1921-től 1934-ig eltelt közel másfél évtizedes időszakban a budapesti és a 22 környékbeli községben lévő anyakönyvvezetők az egyes helyeken történt házasságkötéseknek az 1. táblázatban foglalt számait jelentették.

Az 1. táblázat adatait a következő három időszakba: 1921—1925., 1926—1930. és 1931—1934. kívánva összevonni és ezen időszakok átlagos házasságkötési arányszámait kívánva kiszámítani, szükségünk van ezen időtartamok közepére eső időpontban a kiszámított népesség számára, mint a viszonyítási alapra. A Nagy-Budapestre vonatkozó kiadványsorozat első száma, Thirring Lajosnak a magyar népszámlálásokból merítő munkája[1]) a népszámlálások időpontjára már ismertette ezen agglomeratum népességének számszerű alakulását.[2]) Ezen népszámlálások közé eső időpontra a fentebb említett kiválasztott időtartamú népmozgalmi összesítések közepére a népszámlálási eredményből részben interpoláció segítségével, részben pedig a természetes szaporodás alakulásának tekintetbevételével a szükséges népességszámokat kiszámítva, azok a 2. táblázatba foglalt képet mutatják.

[1]) L. *Thirring L.*: »Nagy-Budapest népessége.« Szfőv. Statisztikai Közlemények. 78. kötet. 1. sz. (Budapest, 1936.)

[2]) L. *Thirring L.* i. m. 18. l. 3. táblázat.

1. A házasságkötések száma Budapesten, a szomszédos községekben és Nagy-Budapesten, 1921-től 1934-ig.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen történt házasságkötések száma szerint													
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
A) *Budapest*	**10.819**	**11.444**	**10.960**	**9.892**	**9.731**	**9.866**	**10.537**	**10.894**	**10.476**	**10.782**	**10.524**	**10.626**	**10.667**	**11.683**
B) *Szomszédos községek :*														
Alag	20	18	19	15	16	13	16	21	29	19	27	22	29	23
Újpest mv.	690	740	689	570	618	613	618	740	671	689	674	665	744	886
Rákospalota mv.	339	381	346	288	283	267	319	400	348	361	361	346	381	438
Pestújhely	73	83	74	81	75	85	95	102	104	97	108	113	98	106
Rákosszentmihály ...	94	83	103	92	72	105	92	113	95	103	108	103	121	145
Cinkota	123	117	79	52	51	53	49	66	62	72	67	62	55	68
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20	25
Sashalom	—	—	27	58	48	55	73	81	97	88	94	102	94	116
Rákoscsaba	48	61	58	53	39	55	57	74	78	72	76	68	75	86
Rákosliget	18	27	23	22	18	20	20	21	17	13	9	17	17	16
Rákoskeresztúr	78	63	63	64	53	77	76	56	54	78	82	68	79	105
Rákoshegy	—	7	15	14	8	7	17	17	26	20	31	28	33	45
Pestszentlőrinc	118	102	156	157	170	160	169	204	215	237	233	239	253	274
Kispest mv.	494	522	504	503	503	499	573	576	548	591	566	553	575	578
Pestszenterzsébet mv..	455	552	514	494	443	519	603	645	677	770	701	607	737	780
Csepel	134	156	157	185	132	158	208	235	250	264	269	227	264	270
Nagytétény	41	55	45	51	41	51	48	61	61	55	53	70	65	64
Budatétény	11	29	17	11	26	20	19	30	21	29	26	28	29	17
Budafok mv.	143	134	143	160	147	149	159	151	161	154	165	169	178	175
Albertfalva	12	13	14	7	6	10	13	16	15	20	24	27	23	24
Pesthidegkút	26	37	19	38	24	36	54	41	43	39	32	49	41	53
Békásmegyer	44	58	43	46	41	42	41	56	61	82	65	70	87	100
Együtt ...	**2.961**	**3.238**	**3.108**	**2.961**	**2.814**	**2.994**	**3.319**	**3.706**	**3.633**	**3.853**	**3.771**	**3.633**	**3.998**	**4.394**
C) *Nagy-Budapest összesen* ...	**13.780**	**14.682**	**14.068**	**12.853**	**12.545**	**12.860**	**13.856**	**14.600**	**14.109**	**14.635**	**14.295**	**14.259**	**14.665**	**16.077**

2. Budapest, a szomszédos községek és Nagy-Budapest lélekszáma a kiválasztott időtartamú népmozgalmi összesítések közepére a népszámlálások eredményeiből kiszámítva.

Város, község	Az oldalt megnevezett hely népessége kiszámítva az		
	1923 [1])	1928 [1])	1932 [2])
	közepére		végére
A) *Budapest*	**944.995**	**982.884**	**1,019.807**
B) *Szomszéd községek:*			
Alag	2.453	2.828	3.030
Újpest mv.	59.217	64.673	69.582
Rákospalota mv.	37.743	41.214	44.337
Pestújhely	8.756	10.480	10.737
Rákosszentmihály	10.440	12.868	14.092
Cinkota	[3]) 7.426	[3]) 8.107	[3]) 8.498
Mátyásföld	—	—	—
Sashalom	7.617	10.400	11.764
Rákoscsaba	6.488	7.622	8.270
Rákosliget	2.846	3.035	3.058
Rákoskeresztúr	6.409	7.170	7.688
Rákoshegy	2.253	3.551	4.200
Pestszentlőrinc	15.731	25.904	30.588
Kispest mv.	54.426	61.150	67.202
Pestszenterzsébet mv.	47.385	61.066	73.379
Csepel	15.896	20.574	23.061
Nagytétény	5.630	6.650	7.230
Budatétény	1.950	2.346	2.589
Budafok mv.	15.187	18.190	20.892
Albertfalva	1.746	2.804	3.318
Pesthidegkút	3.955	5.338	6.045
Békásmegyer	5.421	7.437	8.496
Együtt	**318.974**	**383.407**	**428.056**
C) *Nagy-Budapest összesen* ..	**1,263.969**	**1,366.291**	**1,447.863**

Elvégezve az 1. és 2. táblázat adatával a kijelölt műveleteket, a fentebb említett három több éves időszakra székesfővárosunkban, annak környékén, az egyes községekben és megyei városokban, valamint a közvetlen városgyűrű 22 községének és a székesfővárosnak együttszámításával képzelt Nagy-Budapesten a házasságkötéseknek a következő, a 3. táblázatba foglalt átlagaihoz és ezer lélekre eső arányszámaihoz jutunk. (L. a 3. táblázatot.)

---

[1]) Az 1920. és 1930. népszámlálások eredményeiből interpoláció segítségével számítva.

[2]) Az 1930. évi népszámlálás eredményeiből az azóta mutatkozott természetes népmozgalom alapján számítva.

[3]) Mátyásfölddel együtt, minthogy csak 1933 jan. 1-től kezdve van Mátyásföldre külön népmozgalmi statisztika.

3. A házasságkötések átlagai és arányai a székesfővárosban, közelebbi környékén és Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig három többéves időszakba tömörítve.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen történt házasságkötések					
	átlaga			ezer lélekre eső átlagszáma		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**10.569·2**	**10.511·0**	**10.875·0**	**11·2**	**10·7**	**10·7**
B) *Szomszédos községek:*						
Alag	17·6	19·6	25·2	7·2	6·9	8·3
Újpest mv.	661·4	666·2	742·2	11·2	10·3	10·7
Rákospalota mv.	327·4	339·0	381.5	8·7	8·2	8·6
Pestújhely	77·2	96·6	123·8	8·8	9·2	11·5
Rákosszentmihály	88·8	101·6	119·8	8·5	7·9	8·5
Cinkota	84·4	60·4	74·8 [1]) 63·0	11·4	7·5	8·8 [1]) 7·4
Mátyásföld	—	—	[2]) 22·5	—	—	[2]) 7·6
Sashalom	[3]) 44·3	78·8	101·5	[5]) 5·4	7·6	8·6
Rákoscsaba	51·8	67·2	76·2	7·9	8·8	9·2
Rákosliget	21·6	18·2	14·8	7·6	6·0	4·9
Rákoskeresztúr	64·2	68·2	83·5	10·0	9·5	10·9
Rákoshegy	[4]) 11·0	17·4	34·2	—	4·9	8·1
Pestszentlőrinc	140·6	197·0	249·8	8·9	7·6	8·2
Kispest mv.	505·2	557·4	568·0	9·3	9·1	8·5
Pestszenterzsébet mv.	491·6	642·8	706·2	10·4	10·5	9·6
Csepel	152·8	223·0	257·5	9·6	10·8	11·2
Nagytétény	46·6	55·2	63·0	8·3	8·3	8·7
Budatétény	18·8	23·8	25·0	9·6	10·1	9·7
Budafok mv.	145·4	154·8	171·7	9·6	8·5	8·2
Albertfalva	10·4	14·8	24·5	6·0	5·3	7·4
Pesthidegkút	28·8	42·6	43·8	7·3	7·9	7·2
Békásmegyer	46·4	56·4	80·5	8·6	7·6	9·5
Együtt	**3.011·0**	**3.501·0**	**3.924·0**	**9·4**	**9·1**	**9·2**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**13.580·2**	**14.012·0**	**14.799·0**	**10·7**	**10·2**	**10·2**

Látható, hogy az ezer lélekre eső általános házasságkötési arányszámok, — amelyek tehát csak a legegyszerűbb, minden korrekció nélkül való fokmérői a valamely helyen történt házasságkötések gyakoriságának — kedvezőbben alakulnak a szó szoros értelmében vett Budapesten, mint a környéken. Az 1. táblázat összegéből ugyanis a következő kép tűnik elő:

	Esett házasságkötés ezer lélekre		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934
Budapesten	11·2	10·7	10·7
A közvetlen környéken	9·4	9·1	9·3
Nagy-Budapesten	10·7	10·2	10·2

[1]) 1932-ig Mátyásfölddel, azóta a nélkül.
[2]) Csak 1933—1934.
[3]) Csak 1923—1925 átlaga.
[4]) Csak 1922—1925 átlaga.
[5]) Csak 1923—1925. lévén, az 1924. évi évközepi sashalmi népességhez van viszonyítva.

Nagy-Budapest nyers házasságkötési arányszámai tehát középhelyen állanak a szoros értelemben vett székesfővárosra és a 22 közvetlen községre vonatkozó arány között. A környéken tehát kevesebb házasságkötés történik, mint Budapesten, bár alább különböző korrekciók segítségével, nemkülönben a vonatkozó népszámlálásbeli adatok ismertetésével rámutatunk arra, hogy ez épen nem jelenti azt, hogy a környék lakosságának házasságkötési hajlandósága volna rosszabb, mint a budapesti lakosoké.

Az egyes környékbeli községek közül a nyers házasságkötési arányszám az 1931—1934. éves adatok szerint a kis népességű Rákosligeten (4—9‰) volt a legalacsonyabb. Igen alacsony volt még a budai oldal egyes községeinek, például Pesthidegkútnak és Albertfalvának arányszáma is. Más évötödök szerint is a legkisebb környékbeli községekben, így Rákoshegyen, Alagon, vagy Albertfalván találunk igen alacsony nyers házasságkötési arányszámokat.

A környékbeli megyei városok, különösen Újpest arányszáma viszont kedvezőbb, mint a községeké. Újpest 10·3 és 11·2‰ között lévő átlagai gyakran azonosak a budapesti arányszámmal, ismét mutatva a városoknak — még az ily kis városoknak is — a házasulók házasságkötéseire való vonzó hatását.

A környékbeli megyei városokban a házasságkötések együttes száma, átlaga és arányszáma a környékbeli községekre vonatkozóval szemben a legutolsó általunk még megvizsgálható többéves időszakban, 1931—1934-ben a következő képet mutatja:

	A házasságkötések száma	A házasságkötések átlaga	Népesség	Ezer lélekre
Környékbeli megyei városokban ..	10.279	2.569·6	275.392	9·3
Környékbeli községekben	5.517	1.354·4	152.664	8·9
Az egész városszéli településen ...	**15.796**	**3.924·0**	**428.056**	**9·2**

A városok házasságkötési arányszáma, a környékbeli megyei városokéi is, jobb mint a községbelieké. 1931—1934-ben a Budapestet környező előváros-gyűrűben a városok vonatkozó arányszáma 9·7‰, míg a környékbeli községeké csak 8·9‰ volt.

Érdekes megállapítani székesfővárosunk környékén még azt is, hogy a jobbparti városszéli településekben, melyek részben németajkú községek, a házasságkötési nyers arányszám rendszerint kedvezőtlenebbül alakul, mint a pesti oldalon lévőkben, vagyis a Duna balpartján. 1931—1934-ben a székesfővárosunkat övező városszéli települések közül a házasságkötések nyers arányszáma a jobbparti gyűrűrészben 8·6‰, míg a balparti gyűrűrészben 9·4‰ volt.

A városszéli településeken történt házasságkötések általános arányának történetére pillantva vissza, azt látjuk, hogy régebben, még a nagy háborút megelőző régi békés időszakban is ugyanolyan arányú különbségek voltak Budapest, a szomszédos településgyűrű és Nagy-Budapest házasságkötési

nyers arányszámának színvonala között, mint aminők napjainkban mutatkoznak. Az 1901-től 1910-ig eltelt tíz esztendőben a házasságkötések átlaga és arányszáma, valamint a népesség Budapesten, a szomszédos községekben és Nagy-Budapesten a 4. táblázatban foglalt képet mutatja.

4. A házasságkötések száma, átlaga és arányszáma Budapesten, a szomszédos községekben és Nagy-Budapesten az 1901—1910-ig eltelt tízéves, régi békés időszakban.

Város, község	A házasságkötések átlaga 1901—1910-ben	A népesség az 1905. év végére kiszámítva	Esett ezer lélekre házasságkötés
A) *Budapest*	**7.398**	**781.616**	**9·5**
B) *Szomszédos környék:*			
Alag [1] és [2]	[1]) —	[1]) —	[2]) 7·5
Újpest mv.	481	48.528	9·9
Rákospalota mv. [3])	137	21.219	6·5
Rákosszentmihály	33	4.832	6·8
Cinkota [4])	35	5.379	6·5
Rákoscsaba	32	4.039	7·5
Rákoskeresztúr [5])	53	7.736	6·9
Kispest mv. [6])	203	26.896	7·5
Pestszenterzsébet mv. [7])	182	23.351	7·8
Csepel	55	7.015	7·8
Nagytétény	29	3.269	8·9
Budatétény	9	1.149	7·8
Budafok mv.	81	9.113	8·8
Albertfalva	7	953	7·3
Pesthidegkút	16	1.844	8·7
Békásmegyer	26	2.787	9·3
Együtt	**1.379**	**168.110**	**8·2**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**8.777**	**949.726**	**9·2**

A nagy világégés előtt, az 1901—1910. évi decenniumban is alacsonyabb volt a szomszédos községekre vonatkozó házasságkötési arányszám, mint a budapesti, tudniillik akkor 8·2‰ volt a székesfővárosi 9·5‰-kel szemben. A Nagy-Budapestre vonatkozó megfelelő adat (9·2) épen ezért akkor is a kettő között állott és még közelebb feküdt a Budapestre vonatkozó arányszámhoz (9·5), mint napjainkban. A városszéli települések népessége ugyanis

[1]) Az abszolút szám, csak Dunakeszivel és Bócsával együtt lévén a városszéli gyűrű számításához nem használható.

[2]) Az arányszám Dunakeszivel és Bócsával együtt.

[3]) Pestújhellyel együtt.

[4]) Mátyásfölddel és Sashalommal együtt.

[5]) Rákosligettel és Rákosheggyel együtt.

[6]) Pestszentlőrinccel együtt.

[7]) Ekkor még Erzsébetfalva község nevet viselt.

akkor (169 ezer) még csak egyharmadrésze volt a mainak s így Budapest az arányszámával akkor — több mint egy negyedszázaddal ezelőtt — nagyobb súllyal szerepelt Nagy-Budapest megfelelő arányszámában, mint ma.

Az egyes városszéli települési helyek közül a legalacsonyabb házasságkötési nyers arányszámot 1901—1910-ben Cinkota és Rákospalota mutat, egyaránt 6·5‰-kel. A legmagasabb akkor is Újpesté (9·9‰) volt.

A háború hatását a városszéli települések és Nagy-Budapest házasságkötési arányszámaira az 5. táblázat tárja elénk. Ebben a világháborút megelőző régi békés 1911—1913. évi házasságkötési nyers arányszám az 1915—1917. évi csökkent háborús és a háború után, a kommunizmus szabados erkölcsének hatása alatt rendkívül emelkedett, 1919. évi adattal nyert összehasonlítást. Szembetűnő, hogy a háború alatt a környék arányszáma erőteljesebben csökkent, mint Budapesté. Megfelelően annak, hogy a háború valamennyi népmozgalmi hatását székesfővárosunk kevésbbé érezte meg, mint az ország vidéki része és hasonlóan kevésbbé, mint a környék.

5. A háború hatása a székesfőváros környékén és Nagy-Budapesten a házasságkötések arányának alakulására.

Város, község	Esett az oldalt megnevezett helyen ezer lélekre egy év alatt házasságkötés		
	a háború előtt 1911—1913	a háború alatt 1915—1917	a háború után 1919
A) *Budapest*	**10·4**	**7·7**	**24·0**
B) *Szomszédos községek:*			
Alag	6·0	3·8	13·8
Újpest mv.	11·2	8·4	23·3
Rákospalota mv.	9·8	4·8	17·0
Pestújhely	9·2	6·4	19·1
Rákosszentmihály	9·8	6·1	20·5
Cinkota	14·4	6·9	29·3
Mátyásföld	—	—	—
Sashalom	—	—	—
Rákoscsaba	9·5	4·9	16·9
Rákosliget	6·9	4·1	16·1
Rákoskeresztúr	12·4	6·6	19·4
Rákoshegy	—	—	—
Pestszentlőrinc	9·0	5·3	18·5
Kispest mv.	11·6	6·9	20·1
Pestszenterzsébet mv.	10·5	9·2	23·1
Csepel	10·9	8·6	24·5
Nagytétény	9·0	4·6	25·1
Budatétény	6·5	3·9	24·1
Budafok mv.	9·0	5·4	18·7
Albertfalva	10·0	7·7	15·8
Pesthidegkút	8·4	2·8	19·7
Békásmegyer	7·7	4·3	22·0
Együtt	**10·2**	**6·8**	**20·5**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**10·4**	**7·5**	**23·9**

Ha az 1911—1913-as házasságkötés nyers arányszámot százzal vesszük egyenlőnek, úgy az 1915—1917. évi megfelelő arányszám indexe:

Budapesten	70·7
A szomszédos környékben	66·7
Nagy-Budapesten	72·1

Az egyes pestkörnyéki községek közül különösen alacsony volt az 1915—1917. évi háborús átlag Pesthidegkúton (2·8‰), Alagon (3·8‰) és Budatétényben (3·9‰). Viszont a háborús hatást legkisebb fokúnak, a háború alatt a házasságkötési arányt a legmagasabbnak az elővárosias település egységei közül az akkor is rohamos fejlődésben levő Pestszenterzsébet (9·2‰), a háborús ipartól Weisz Manfréd gyára útján erősen foglalkoztatott Csepel (8·6‰) és Újpest (8·4‰) mutattak.

A háború után épen megfordítva, minden fellendülési, javulási folyamat meg rendszerint Budapesten mutatkozott nagyobb arányúnak, mint aminő mérvűnek a vidéken alakult ki. A Budapesten székelő kommunizmus szabados erkölcse épen a nagyvárosra volt erőteljesebb hatással, mint a vidékre. Minthogy azonban ezen években az idegen házasulókkal való korrekció nem lehetséges, persze az is kétséges, hogy a magas budapesti arányban minő részük van a hadsereg hazatérésével a Budapesten lakos katonáknak és minő az idegeneknek. Tény, hogy csak a történéseknek a legutolsó (1911—1913. évi) békés arány színvonalához viszonyított indexe1919-ben Budapesten magasabb mint a környéken. És pedig, ha az 1911—1913. évi házasságkötési arány egyenlő százzal, úgy az 1919. évi megfelelő adata

Budapesten	242·4
A szomszédos községekben	201·0
Nagy-Budapesten	229·8

Az egyes budapestkörnyéki községek közül különösen magas volt az 1919. évi házasságkötési arányszám Cinkotán (29·3‰) és Nagytétényben (25·1‰). Csak kevéssel maradt el mögöttük maga Budapest 24·0‰-kel, mert említettük, hogy Budapest vonatkozó aránya 1919-ben az elővárosias gyűrű átlaga felett állott, mert az 1919. évi arány a községgyűrűre csak 20·5‰ volt.

Az eddig közölt házasságkötési általános vagy nyers arányszámok az egyes helyeken történt házasságkötések gyakoriságát fejezik ki, de nem az egyes helyeken lakos népesség házasságkötési hajlandóságának fokmérői. Ez utóbbihoz közelebb jutunk a budapesti és a környékbeli házasságkötéseknél egyaránt a Budapesten történt szomszéd községbeli lakos házasulók által kötött házasságkötésekkel való korrekciókkal. Ezt tárja elénk a vőlegény lakóhelye alapján végzett számításokkal az 1929. évre a 6. táblázat.

6. A budapesti és a közelebbi környékbeli házasságkötési arányok korrekciója a Budapesten történt szomszédos községbeli lakos házasulókkal a vőlegény lakóhelye alapján 1929-ben.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen 1929-ben történt házasságkötések					
	száma	közül idegen lakóhelyű vőlegényes házasságok		arányszámának kiszámításához szükséges 1929. évi évközepi népesség	ezer lélekre eső	
		száma	számával korrigált [1]) házasságok száma		nyers [2])	korrigált [3])
					arányszáma	
A) *Budapest*	10.476	— 412 [4])(—1.113)	10.064 [5]) (9.363)	990.533	10·6	10·2 [5]) (9·5)
B) *Szomszéd községek:*						
Alag	29	+ 5	34	2.903	10·0	11·7
Újpest mv.	671	+ 72	743	65.909	10·2	11·3
Rákospalota mv.	348	+ 45	393	42.761	8·2	9·2
Pestújhely	104	+ 13	117	10.824	9·6	10·8
Rákosszentmihály	95	+ 16	111	13.354	7·1	8·3
Cinkota	62	+ 3	65	8.244	7·5	7·9
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—
Sashalom	97	+ 7	104	10.957	8·9	9·5
Rákoscsaba	78	+ 5	83	7.849	9·9	10·6
Rákosliget	17	+ 2	19	3.070	5·5	6·2
Rákoskeresztúr	54	+ 3	57	7.322	7·4	7·8
Rákoshegy	26	+ 6	32	3.810	6·8	8·4
Pestszentlőrinc	215	+ 30	245	27.787	7·7	8·8
Kispest mv.	548	+ 95	643	62.495	8·8	10·3
Pestszenterzsébet mv.	677	+ 60	737	63.803	10·6	11·6
Csepel	250	+ 15	265	21.505	11·6	12·3
Nagytétény	61	+ 2	63	6.854	8·9	9·2
Budatétény	21	+ 5	26	2.426	8·7	10·7
Budafok mv.	161	+ 12	173	18.790	8·6	9·2
Albertfalva	15	+ 4	19	3.015	5·0	6·3
Pesthidegkút	43	+ 3	46	5.615	7·7	8·2
Békásmegyer	61	+ 9	70	7.840	7·8	8·9
Együtt	3.633	+ 412	4.045	397.133	9·1	10·2
C) *Nagy-Budapest összesen*	14.109	—	14.109	1,387.666	10·2	10·2

A korrekció a vőlegény lakóhelye szerint olyképen történt, hogy a Budapesten történt házasságkötésekből azok számíttattak le, amelyeknél szomszéd környékbeli lakos a vőlegény volt, minthogy a kenyérkereső

[1]) A Budapesten történt házasságkötésekből levonva, a szomszédközségbeliekhez meg hozzáadva azon Budapestre idegen vőlegényes házasságkötéseket, amelyeknél a szomszédközségben lakos vőlegény kötött a székesfővárosban — persze mint itt idegen — házasságot.

[2]) Nyers, az illető helyen történt összes házasságkötések tekintetbevételével számított arány szám.

[3]) Korrigált t. i. az [1]) alatt említett idegen vőlegényeknek Budapest bevonásával, a szomszédos községekben pedig hozzáadásával korrigált arányszámok. Nagy-Budapest arányát épen ezért ez a korrekció nem változtatja.

[4]) Összes idegen vőlegények, nemcsak a szomszéd községbeliek száma.

[5]) Az összes idegen vőlegények levonásával korrigálva.

rendszerint a férj vagy csak az, s a házasulók lakóhelye a házasságkötés után túlnyomó többségben a vőlegény lakóhelyéhez igazodik. Ezzel a korrekcióval a következő eredményre jutunk:

	Házasságkötési arányszám ezer lélekre nyersen	korrigálva
Budapesten	10·6	10·2
A szomszédos községekben	9·1	10·2
Nagy-Budapesten	10·2	10·2

S már ez az egy korrekció, a Budapesten történt szomszéd községbeli házasságkötések leszámítása a budapestiek közül s a környékbeli településgyűrű adataihoz való hozzáadás is egy színvonalra hozza székesfővárosunk, a környékbeli s a Nagy-Budapestre vonatkozó házasságkötési nyers arányszámot. Még azonos házasságkötési nyers arányszám mellett is nyilvánvaló a székesfővárosi lakosságnak a környékbelinél kisebb házasságkötési hajlandósága, mert hiszen a nőtlenek és hajadonok magas aránya mellett a nem házasok házasságkötési hajlandósága Budapesten akkor alacsonyabbnak bizonyul, mint a környéken.

A házasságkötési tiszta arányszámokkal ezt igazolni is lehet. Budapesten és a szomszédos községekben az 1930. évi népszámlálás szerint a nem házasok és a 15 éven aluliak száma a következő volt:

Nem házas és pedig:	Budapesten	Szomszédos községekben
Nőtlen, hajadon	482.481	196.726
Özvegy	77.137	26.384
Törvényesen elvált	18.946	3.966
Nem házas összesen	**578.564**	**227.076**
15 éven aluli	156.131	98.198
Összes 15 éven felüli nem házas	**422.433**	**128.878**

Ezen adatokhoz viszonyítva az eddig az idegen házasulókkal már is korrigált 1929. évi házasságkötési számokat:

Budapesten 10.064
a szomsz. közs. 4.045

arra az eredményre jutunk, hogy a 15 éven felüli nem házas egyénekhez viszonyított tiszta házasságkötési arányszám — egyben az idegenekkel is korrigálva

Budapesten ..... 23·8‰
a szomsz. községekben 31·4‰
Nagy-Budapesten ... 25·6‰

Megfelelő korrekció, még inkább a tiszta arányszámok számítása tehát előtünteti a szomszédos községek lakosságának a székesfővárosinál nagyobb családalapítási hajlandóságát. Ugyanezt mutatja a népszámlálás. Az 1930. évi népszámlálás szerint ugyanis a házasok százalékos aránya a következő volt:

	Budapesten	A szomszédos községekben
Az egész népességben	42·5	45·3
A 15 éven felüli népességben	50·3	59·5

Különösen erőteljes a különbség a 15 éven felüli népességben, amikor is nem zavarja az összehasonlítást a házasságra még nem képes gyermekrétegnek különböző erőssége. A gyermekben gazdag városszéli településekben ugyanis sokkal több a gyermek, mint a szó szoros értelmében vett Budapesten.

7. A házasok népszámlálásbeli aránya Nagy-Budapesten 1930-ban.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen 1930. dec. 31-én a házasok		
	szám szerint	az egész népesség százalékában	a 15 éven felüli
A) *Budapest*	**427.620**	**42·5**	**50·3**
B) *Szomszédos községek:*			
Alag	1.300	43·1	55·7
Újpest mv.	29.472	43·7	55·1
Rákospalota mv.	19.337	45·0	57·9
Pestújhely	5.132	45·3	58·3
Rákosszentmihály	6.600	46·9	61·5
Cinkota [1])	3.643	43·1	57·3
Sashalom	5.473	46·4	63·8
Rákoscsaba	3.644	44·5	61·1
Rákosliget	1.368	44·0	53·6
Rákoskeresztúr	3.161	41·8	62·1
Rákoshegy	2.082	49·6	66·2
Pestszentlőrinc	14.391	47·0	63·0
Kispest mv.	29.441	45·6	58·8
Pestszenterzsébet mv.	31.548	46·5	61·9
Csepel	10.340	45·2	61·0
Nagytétény	3.084	43·0	59·6
Budatétény	1.079	42·4	61·2
Budafok mv.	8.759	44·5	59·8
Albertfalva	1.537	46·1	60·7
Pesthidegkút	2.785	46·2	62·5
Békásmegyer	3.961	46·9	63·5
Együtt	**188.137**	**45·3**	**59·5**
C) *Nagy-Budapesten összesen*	**615.757**	**43·3**	**52·8**

[1]) Mátyásfölddel együtt.

Azt hogy a házasok a városszéli település egyes községeiben minő számot és arányt képviselnek, az 1930. évi népszámlálás alapján a 7. számú táblázat mutatja. Látható, hogy a környékbeli megyei városok némelyikében a házasságban élők száma is magas, épen úgy, ahogy a 6. számú táblázatban közölt korrekció a házasságkötések korrigált számát is kedvezőbbnek mutatta a környékbeli megyei városokban, mint a községekben. A kiválasztott településfolyamok közül ugyanis 1929-ben:

	A házasságkötések ezer lélekre eső arányszáma nyers	korrigált
A megyei városokban (5)	9·5	10·6
A szomszéd községekben (17)	8·6	9·5
Az összes jobbparti településekben (6)	8·1	8·9
Az összes balparti településekben (16)	9·3	9·7

Ámbátor a környékbeli megyei városoknál számbajöhetne az a korrekció is, amely az e megyei városokban idegen házasulók közül leszámítja a szomszéd községbelieket s azokat ez utóbbiakhoz hozzáadja, mert a községekből nemcsak Budapestre, hanem a szomszédos gyűrűben lévő megyei városokba is elszármaznak a házasulók, házasság megkötése végett.

Érdekes megfigyelni a szomszédos községekből Budapesten házasságot kötők társadalmi állását is. Nevezetes e tekintetben Illyefalvi dihotomiája, amely munkásokra és polgárokra választ szét.[1]) Ezen alapul a 8. táblázat, amely az idegen vőlegények és menyasszonyok, valamint a mindkét fél idegen házasulók házasságkötéseit az 1929. évre munkásság és polgárság szerint is kettéválasztja és a szomszédos községekben való lakos voltuk szerint is részletezi.

A polgárság mozgékonyabb a szomszédos község-gyűrűn is és egyben igényesebb, díszesebb fővárosi házasságkötés után inkább vágyó, mint az egyszerűbb életviszonyok között élő munkásság. A környéken lakos polgárok közül 1929-ben 311, ugyanakkor a munkások közül csak 249 kötött székesfővárosunkban házasságot. Pedig a periférián épen a munkásság aránya magasabb, mint a polgárságé.

A házasságkötési statisztikában is mindig érdekes figyelemmel kísérni a magyar anyanyelvűek terjedését. A magyar anyanyelvű menyasszonyok száma székesfővárosunkban, annak környékén és Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig a 9. táblázat szerint alakult.

A 9. táblázat adatait is összevonva többéves összegekbe és egybevetve az így nyert eredményeket az összes menyasszonyoknak ezen időszakokra már kiszámított számával, úgy a magyarul tudó menyasszonyok számára és arányára nézve Nagy-Budapesten községenkint és városonkint is részletezve, a 10. táblázatba foglalt képet nyerjük.

[1]) L. *Illyefalvi I. Lajos:* »A munkások szociális és gazdasági viszonyai« és »A főváros polgári népességének szociálls és gazdasági viszonyai« (Budapest. 1930. ill. 1935.) című könyveit a 76. ill 56. lapon.

8. Környékbeli lakos idegen házasulók, polgárság és munkásság szerint is részletezve, Budapesten 1929-ben.

Szomszédos községek	A Budapesten házasulók között voltak											
	a) polgárok és pedig				*b)* munkások és pedig				*c)* összesen és pedig			
	budapesti		mindkét fél idegen és pedig a		budapesti		mindkét fél idegen és pedig a		budapesti		mindkét fél idegen és pedig a	
	menyasszony	vőlegény			menyasszony	vőlegény			menyasszony	vőlegény		
	idegen		vőlegény	menyasszony	idegen		vőlegény	menyasszony	idegen		vőlegény	menyasszony
	vőlegénynyel	menyasszonnyal			vőlegénynyel	menyasszonnyal			vőlegénynyel	menyasszonnyal		
Alag	2	1	1	—	2	—	—	—	4	1	1	—
Újpest mv.	41	11	2	1	29	9	—	—	70	20	2	1
Rákospalota mv.	22	10	1	2	22	7	—	—	44	17	1	2
Pestújhely	8	3	—	—	5	2	—	—	13	5	—	—
Rákosszentmihály	9	6	1	1	5	1	1	1	14	7	2	2
Cinkota	2	—	—	—	1	1	—	—	3	1	—	—
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sashalom	5	2	—	—	2	1	—	—	7	3	—	—
Rákoscsaba	2	2	1	1	1	—	1	1	3	2	2	2
Rákosliget	2	4	—	—	—	—	—	—	2	4	—	—
Rákoskeresztúr	1	—	—	—	2	1	—	—	3	1	—	—
Rákoshegy	6	3	—	1	—	—	—	—	6	3	—	1
Pestszentlőrinc	15	11	—	—	14	5	1	—	29	16	1	—
Kispest mv.	38	13	—	—	56	6	1	1	94	19	1	1
Pestszenterzsébet mv.	32	15	—	1	27	7	1	1	59	22	1	2
Csepel	6	3	—	—	9	1	—	—	15	4	—	—
Nagytétény	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—
Budatétény	5	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—
Budafok mv.	5	—	—	—	7	3	—	—	12	3	—	—
Albertfalva	4	1	—	—	—	—	—	—	4	1	—	—
Pesthidegkút	2	2	—	—	—	—	1	1	2	2	1	1
Békásmegyer	4	—	—	—	4	4	1	1	8	4	1	1
Együtt	**211**	**87**	**6**	**7**	**188**	**48**	**7**	**6**	**399**	**135**	**13**	**13**
	311				**249**							

9. Magyar anyanyelvű menyasszonyok száma a székesfőváros környékén és Nagy-Budapesten 1921—1934-ig.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen férjhez ment magyar anyanyelvű menyasszonyok száma													
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
A) *Budapest*	**10.357**	**10.898**	**10.468**	**9.572**	**9.395**	**9.576**	**10.259**	**10.679**	**10.302**	**10.602**	**10.374**	**10.478**	**10.496**	**11.474**
B) *Szomszédos községek :*														
Alag	19	18	18	13	16	11	16	20	29	18	26	22	28	22
Újpest mv.	675	731	678	564	605	594	610	731	659	686	672	661	743	882
Rákospalota mv.	334	379	345	288	282	266	318	399	347	360	361	346	381	438
Pestújhely	72	83	73	81	73	85	95	102	103	97	108	113	96	106
Rákosszentmihály ...	92	82	99	91	72	105	92	112	95	103	108	103	120	143
Cinkota	121	115	75	49	49	50	47	66	60	71	67	62	55	68
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20	25
Sashalom	—	—	26	58	48	52	72	80	97	87	92	102	94	116
Rákoscsaba	48	61	58	53	39	54	56	74	78	71	76	68	75	86
Rákosliget	18	26	23	22	18	20	20	20	17	13	9	17	17	16
Rákoskeresztúr	78	63	63	64	53	77	76	56	54	78	82	68	79	105
Rákoshegy	—	7	15	13	8	7	17	17	26	20	31	28	33	45
Pestszentlőrinc	117	100	150	156	166	159	168	204	214	237	233	237	250	273
Kispest mv.	492	522	502	503	502	499	573	576	543	591	566	550	573	576
Pestszenterzsébet mv..	455	552	514	494	443	519	602	645	677	770	700	606	735	780
Csepel	129	156	155	175	128	155	208	232	249	263	267	224	261	270
Nagytétény	29	42	44	51	41	51	48	58	60	55	52	69	65	63
Budatétény	9	28	8	8	16	9	12	16	16	21	18	27	28	17
Budafok mv.	54	58	41	73	63	79	95	93	89	93	85	94	109	120
Albertfalva	11	13	14	7	6	10	13	15	14	20	24	27	22	24
Pesthidegkút	14	14	8	21	13	13	28	23	25	24	28	35	33	51
Békásmegyer	20	25	22	27	19	23	21	35	26	56	47	55	72	72
Együtt ...	**2.787**	**3.075**	**2.931**	**2.811**	**2.660**	**2.838**	**3.187**	**3.574**	**3.478**	**3.734**	**3.652**	**3.514**	**3.889**	**4.298**
C) *Nagy-Budapest összesen* ...	**13.144**	**13.973**	**13.399**	**12.383**	**12.055**	**12.414**	**13.446**	**14.253**	**13.780**	**14.336**	**14.026**	**13.992**	**14.385**	**15.772**

10. A magyar anyanyelvű menyasszonyok száma és aránya Nagy-Budapesten 1921—1934-ig többéves időszakokban.

Város, község	A magyar anyanyelvű menyasszonyok					
	száma			az összes menyasszonyok %-ában		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**10.138·0**	**10.283·6**	**10.705·5**	**95·9**	**97·8**	**98·4**
B) *Szomszéd községek:*						
Alag	16·8	18·8	24·5	95·5	95·9	97·0
Újpest mv.	650·6	656·0	739·5	98·4	99·1	99·6
Rákospalota mv.	325·6	338·0	381·5	99·5	99·7	100·0
Pestújhely	76·4	96·4	105·7	99·0	99·8	99·5
Rákosszentmihály	87·2	101·4	118·5	98·2	99·8	99·4
Cinkota	[1] 81·8	58·8	[2] 63·0	[1] 95·0	97·4	[2] 99·2
Mátyásföld	—	—	[3] 22·5	—	—	[3] 100·0
Sashalom	[4] 44·0	77·6	101·0	[4] 99·3	98·5	99·5
Rákoscsaba	51·8	66·6	76·2	100·0	99·1	100·0
Rákosliget	21·4	18·0	14·7	99·1	98·9	100·0
Rákoskeresztúr	64·2	68·2	83·5	100·0	100·0	100·0
Rákoshegy	8·6	17·4	34·2	97·7	100·0	100·0
Pestszentlőrinc	137·8	196·4	248·2	98·0	99·7	99·4
Kispest mv.	504·2	556·4	566·2	99·8	99·8	99·7
Pestszenterzsébet mv.	491·6	642·6	705·2	100·0	100·0	99·9
Csepel	148·6	221·4	255·5	97·3	98·4	99·2
Nagytétény	41·4	54·4	62·2	88·9	98·6	98·8
Budatétény	13·8	14·8	22·5	73·4	62·2	90·0
Budafok mv.	57·8	89·8	102·0	39·8	58·0	59·4
Albertfalva	10·2	14·4	24·2	98·1	97·3	99·0
Pesthidegkút	14·0	22·6	36·7	48·6	53·1	84·0
Békásmegyer	22·6	32·2	61·5	48·7	57·1	76·4
Együtt	**2.870·8**	**3.362·2**	**3.849·0**	**94·6**	**96·4**	**97·2**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**13.008·8**	**13.645·8**	**14.554·5**	**95·6**	**97·4**	**98·1**

A székesfőváros a magyar anyanyelvű menyasszonyok arányát tekintve is magyarabb, mint a környék. Az 1931—1934. évi átlag szerint Budapesten a menyasszonyok 98·4%-a volt magyar, míg a környéken ugyanakkor csak 97·2%-uk. Ezért a Nagy-Budapestre vonatkozó adat középütt van, 98·1%. Persze a fejlődés a multtal szemben úgy székesfővárosunkban, mint a környéki településeken megnyilvánul.

	A menyasszonyok közül magyar anyanyelvű volt	
	Budapesten	a környéken
1921—1925	95·9%	94·6%
1926—1930	97·8%	96·4%
1931—1934	98·4%	97·2%

[1] 1921—1922. Sashalommal együtt, 1923-tól kezdve a nélkül.
[2] 1931—1932. Mátyásfölddel együtt, 1933-tól kezdve a nélkül.
[3] Csak 1933—1934.
[4] Csak 1922—1925.

Régebben is mindig magyarabb volt székesfővárosunk, mint környéke. Az egyes községek közül különösen a dunajobbparti németajkú községekben alacsony még ma is a magyar anyanyelvű menyasszonyok aránya. Így Budafokon még az 1931—1934. évi átlag is csak 59·4% (l. a 10. táblázatot). Ám itt is van fejlődés. Tíz évvel előbb, az 1921—1925. évi átlag szerint a budafoki menyasszonyoknak még csak 39·9%-a volt magyar anyanyelvű. Budafok után alacsony még Békásmegyeren (76·4%) és Pesthidegkúton (84·0%) is a megfelelő százalék.

A legmagyarabbnak viszont a balpart egyes községei mutatkoznak, 100%-osan magyar menyasszonnyal történő házasságkötésekkel. Így 1931—1934-ben Rákospalota, Rákoscsaba, Rákosliget, Rákoskeresztúr és Rákoshegy, valamint Mátyásföld is elérte a 100%-ot.

Egybefoglalva a környéki megyei városokat, Budafok miatt kedvezőtlen körükben a magyar anyanyelvű menyasszonyok aránya, csak 97·1%, míg a községekre (17) akkor 97·4% marad. Ám Budafok nélkül a balparti megyei városokban 99·8%-os arányt kapunk!

A Duna két partja szerint megkülönböztetett két városszéli településbeli gyűrűrészben a magyar anyanyelvű menyasszonyok aránya 1931—1934-ben a következőképen alakult:

A jobbparti városszéli településekben	75·7%
A balparti városszéli településekben	99·7%
Az egész gyűrűben	97·2%

A jobbparton, a németajkú községek, Budafok megyei várossal együtt tehát — a menyasszonyok anyanyelve szerint ítélve — még mindig csak ¾ részben magyarok, de a balparti gyűrűrész is távolabb áll a 100%-os magyarságtól, mint Budapest, maga a milliós világváros, amely pedig idegeneknek, külföldieknek is és az egész idegenforgalomnak központja.

2. A születések.

A legfontosabb születésstatisztikai kérdés a születési aránynak immár több mint félszázadja Európa-szerte mutatkozó csökkenése. Az a tömegjelenség, hogy egyre kedvezőtlenebbé válik az arány az egyes területeken valamely időszakban születettek száma és a népesség között. Budapest környékén és Nagy-Budapesten is azzal kezdjük meg a születések alakulásának vizsgálatát, hogy minő mérvű az úgynevezett általános vagy nyers születésaránynak a multhoz képest mutatkozó csökkenése. A városszéli települések mely részén kedvezőbb, hol kedvezőtlenebb? A jelenség ismeretes gazdasági és erkölcsi okai közül melyik körülmény szerepel vizsgált területünkön nagyobb súllyal, s hogy minő általános és minő helyi körülmények az okai a csökkenés fokában az egyes környéki községek között mutatkozó különbségeknek.

Ha a születések száma és aránya valamely területen több mint kétszer olyan magas még ma is, mint a házasságkötéseké, azért a környéki községek lélekszáma csak nem elég nagy ahhoz, hogy ezen arány alakulását évről-évre nyomon kövessük, mint azt *Pfeiffer*[1]) tette, amikor érdekes dolgozatában székesfővárosunk környékének 1921—1925. évi népmozgalmát tette vizsgálat tárgyává. Hanem e népmozgalmi ág vizsgálatánál is épen úgy kell átlagképzésekkel eljárnunk, mint azt a házasságkötések alakulásának vizsgálatánál, jelen dolgozatunk megelőző fejezetében tettük. Nem egy-egy évre, hanem többéves időszakok egy-egy évi átlagára kell kiszámítanunk az élveszületéseknek az évközepi népesség ezrére eső számát, illetve arányszámát. Az így tömörített, a nagy számok törvényének kellő érvényesüléséhez már több reményt nyujtó arányszámokat kell aztán vizsgálat tárgyává tenni, egyrészt a tekintetben, hogy mennyivel gyakoriabbak a szomszédos községekből álló elővárosias településgyűrűn a születések, azon a környéken, amelyet jobb családias életűnek, nagyobb arányban házasodónak ismertünk már meg az előző, a házasságkötésekre vonatkozó fejezetben is, mint Budapestet. Aztán tovább vizsgálnunk kell, hogy a születések gyakorisága minő különbségeket mutat a szomszédos községek egyes összefüggő foltjain, vagy épen az egyes községekben és megyei városokban. Másrészről megállapítandó, hogy a mutatkozó különbségek a különböző környékbeli és Nagy-Budapest úgynevezett általános vagy nyers születési arányai között mennyiben álltak már fenn régebbi években, illetve, hogy minő mérvű az egyes településrészek születési arányainak visszafejlődése régebbi idők megfelelő adataihoz képest. Az aztán már következő más kérdés, hogy az idegen születések levonása után vagy a 15—49 éves nőkhöz viszonyító tiszta arányszámok útján minő korrekciók lehetségesek, hogy az egyes helyeken lakos anyák korrigált tiszta születési mutatója mennyiben tér el az ott történt valamennyi születésre — az idegen anyákéira is — támaszkodó számításokból előálló születési arányoktól. Még további részletkérdés aztán az elővárosias településgyűrűben történt halvaszületések és az onnan származó törvénytelen születések tömegjelenségeinek vizsgálata.

A Budapesten, a szomszédos községekben és a Nagy-Budapesten történt élveszületések száma — egyelőre csak a születés helye szerint végezve el azok első, nyers összevonását, tehát tekintet nélkül az anyák lakóhelyére — az 1921-től 1934-ig eltelt közel másfél évtizedes legújabb időszakban a 11. táblázatban foglaljuk össze. Ezekből az adatokból számítjuk ki a 12. táblázatban közölt többéves átlagokat és ezeket a legújabb békés korszakból származó arányszámokat vetjük egybe a világháborút megelőző legutolsó békés időszakból származó megfelelő adatokkal. (L. a 11. és a 12. táblázatot.)

[1]) L. *Pfeiffer M.*: »Adatok a székesfőváros és környéke népmozgalmához.« (Magy. Statisztikai Szemle 1927. V. évf. 831. s. k. l.)

11. Az élveszületések száma Budapesten, a szomszédos községekben és Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig.

Város, község	Az élveszületések száma az oldalt megnevezett helyen													
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
A) *Budapest*....	**19.627**	**18.741**	**17.159**	**16.284**	**17.330**	**16.767**	**15.809**	**17.137**	**16.668**	**16.723**	**16.487**	**15.995**	**15.202**	**15.814**
B) *Szomszédos községek :*														
Alag	56	43	47	48	52	43	39	42	33	53	31	33	40	37
Újpest mv.	1.266	1.285	1.179	1.120	1.293	1.267	1.173	1.177	1.345	1.274	1.351	1.355	1.256	1.224
Rákospalota mv.	689	660	564	477	509	454	413	448	401	443	361	309	253	247
Pestújhely	141	159	132	121	140	117	102	139	96	115	114	76	65	57
Rákosszentmihály ...	164	156	148	142	165	170	180	147	150	144	161	143	115	111
Cinkota	295	277	205	147	137	136	140	137	117	115	128	117	96	102
Mátyásföld.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	12
Sashalom	—	—	59	95	107	126	101	109	155	175	130	98	115	111
Rákoscsaba	151	129	143	122	145	137	132	133	150	172	142	153	164	141
Rákosliget	27	25	42	25	17	18	21	12	19	19	13	10	15	11
Rákoskeresztúr.....	275	246	225	203	221	216	247	264	214	232	204	207	195	211
Rákoshegy.....	—	15	28	26	33	24	31	38	46	48	38	41	43	31
Pestszentlőrinc	241	233	288	264	300	286	271	281	274	270	231	243	189	183
Kispest mv.	874	827	758	695	716	754	662	706	1.174	1.216	1.170	1.135	1.107	1.049
Pestszenterzsébet mv..	894	863	791	762	796	854	845	907	869	871	679	581	528	445
Csepel	305	366	327	355	403	399	407	508	435	449	379	324	268	290
Nagytétény	119	143	111	132	127	144	126	143	120	134	124	119	111	104
Budatétény	48	42	58	42	55	51	56	67	59	46	56	37	49	45
Budafok mv.	319	321	299	289	336	344	325	313	275	324	227	190	196	236
Albertfalva	25	30	22	15	12	24	29	38	31	32	19	20	22	21
Pesthidegkút	79	83	87	79	80	64	93	96	83	91	62	75	54	54
Békásmegyer	122	113	115	80	117	130	108	124	126	125	124	110	90	120
Együtt ...	**6.090**	**6.016**	**5.628**	**5.239**	**5.761**	**5.758**	**5.501**	**5.829**	**6.172**	**6.348**	**5.744**	**5.376**	**4.989**	**4.842**
C) *Nagy-Budapest összesen* ...	**25.717**	**24.757**	**22.787**	**21.523**	**23.091**	**22.525**	**21.310**	**22.966**	**22.840**	**23.071**	**22.231**	**21.371**	**20.191**	**20.656**

A születési statisztikában az általános vagy nyers arányszámoknak, az egyes helyeken történt élveszületéseket az évközepi kiszámított népességhez viszonyító arányoknak, vizsgálatakor tehát első megtekintésre, minden korrekció nélkül, ismét hasonló paradox eredményre jutunk, mint aminőre a házasságkötéseknél a házasságkötések gyakoriságára vonatkozó nyers adatok vezettek. Tudniillik arra, hogy ezen nyers, első eredmények szerint épen a környék élveszületéseinek arányszáma, gyakorisága mutatkozik rosszabbnak, mint székesfővárosunké. Azt látjuk ugyanis, hogy 1931—1934 átlaga szerint az élveszületések ezer lélekre eső ezen nyers aránya:

Budapesten	15·6
A szomszédos községekben	12·7
Nagy-Budapesten	14·6

Ezen minden korrigálás nélkül való, nyers arányszámokat vizsgálva tovább, azt látjuk, hogy a régebbi megfelelő eredményekhez képest épen a környék élveszületési aránya csökkent inkább, mint magáé a székesfővárosé. Így például az 1901—1910. évi eredményekhez képest a környék élveszületéseinek legújabb átlagos aránya közel egyharmad részére (34·1‰-ről 12·7‰-re) esett vissza, míg Budapest megfelelő aránya ugyanezen időszakban csak nem is felére (28·1‰-ről csak 15·6‰-re) csökkent. Egyben azt is látjuk, hogy a XX. század elején még a környékbeli általános születési arányszám, (34·1‰) volt magasabb, mint a Budapesti (28·1). Már ez a körülmény is erősíti a gyanút, hogy a budapesti születési arányszám azért magasabb és azért fejlődik kevésbbé vissza, mint a környékbeli, mert székesfővárosunkban egyre gyarapodnak az idegen születések, amelyek pedig jórészt épen a közvetlen környékről származnak és amelyeket onnan a székesfővárosba a magastudású szülészi szakorvosokkal és orvostanárokkal működő budapesti klinikák, kórházak és más szülőintézetek vonzanak.

A születési hely szerint számított nyers élveszületési arányoknak a községek és a településgyűrű egyes részei szerint eltérő viselkedését is érdekes megfigyelni. Az egyes községek közül a nyers arányszám állandóan Rákoskeresztúron a legkedvezőbb, ahol pedig a házasságkötések aránya is a legjobbak egyikének mutatkozott és ahol a népszámlálások szerint a házasok aránya is magasabb, mint bármelyik más szomszédos községben. Utóbb — az 5. fejezetben — látni fogjuk, hogy e születésstatisztikai szélsőségnek megfelelően Rákoskeresztúron a házasságok átlagos termékenysége is magasabb, mint a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű bármelyik más községében. Rákoskeresztúrott 1931—1934-ben ezer lélekre évente átlag 26·6 élveszületés esett, 1926—1930-ban 33·7, 1921—1925-ben pedig meg éppen 36·5 volt a megfelelő arányszám. Ez a Rákoskeresztúri arányszámsor mindegyik időszakban maximum a szomszédos községek bármelyikére vonatkozó élveszületések arányszámai körében. Igen kedvező

még Újpest (18·6), Rákoscsaba (18·1) és Budatétény (18·0) 1931—1934. évi élveszületéseinek aránya is. Ezek az arányszámok még így nyersen is magasabbak, mint az idegen születésekkel együtt számított megfelelő budapesti arány (15·6‰).

12. A születési arányszám csökkenése Budapesten, a környéken és Nagy-Budapesten, békés időszakokban, a világháború előtt és az után 1901-től 1934-ig.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen történt élveszületések							
	átlaga				ezer lélekre eső aránya			
	1901—1910	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1901—1910	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**21.982**	**17.828**	**16.621**	**15.875**	**28·1**	**18·9**	**16·9**	**15·6**
B) *Szomszédos községek:*								
Alag	—	49	42	35	—	20·0	14·9	11·7
Újpest mv.	1.604	1.229	1.247	1.297	33·1	20·7	19·3	18·6
Rákospalota mv.	664	580	432	293	31·3	15·4	10·5	6·6
Pestújhely		139	114	78		15·8	10·8	7·3
Rákosszentmihály	149	155	158	133	30·8	14·9	12·3	9·4
Cinkota	179	212	129	111	33·3	28·6	15·9	14·2
Mátyásföld	—	—	—	15	—	—	—	[1]) 5·1
Sashalom	—	87	133	114	—	[2]) 10·6	12·8	9·7
Rákoscsaba	156	140	145	150	38·6	21·5	19·0	18·1
Rákosliget	315	27	18	12	40·7	9·6	5·9	4·0
Rákoskeresztúr		234	235	204		36·5	33·7	26·6
Rákoshegy	—	20	43	38	—	9·0	12·2	9·1
Pestszentlőrinc	853	265	276	212	31·7	16·9	10·6	6·9
Kispest mv.		774	902	1.115		14·2	14·8	16·6
Pestszenterzsébet mv.	816	821	869	558	34·9	17·3	14·2	7·6
Csepel	290	341	440	315	41·3	21·5	21·4	13·7
Nagytétény	104	126	133	115	31·8	22·4	20·0	15·8
Budatétény	42	49	56	47	36·6	25·1	23·8	18·0
Budafok mv.	333	313	316	212	36·6	20·6	17·4	10·2
Albertfalva	30	21	31	20	31·4	11·9	11·0	6·2
Pesthidegkút	82	82	85	61	44·4	20·6	16·0	10·1
Békásmegyer	116	109	123	111	41·6	20·2	16·5	13·6
Együtt	**5.733**	**5.773**	**5.927**	**5.246**	**34·1**	**18·1**	**15·4**	**12·7**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**27.715**	**23.601**	**22.548**	**21.121**	**28·7**	**18·7**	**16·5**	**14·6**
Magyarország	[3]) **642.816**	**240.129**	**221.594**	**200.161**	**36·3**	**29·4**	**26·0**	**22·8**

A megyei városok nyers születési arányszáma elsősorban kórházaik és szülőotthonaik idegen születéseket felvevő-képessége révén kedvezőbb, mint a községeké, mert a városban lakos anyák szülésre való hajlandósága

[1]) Csak 1933—1934.
[2]) Csak 1923—1925.
[3]) A történelmi Magyarország területére vonatkozik.

minden bizonnyal elmarad a községbeli lakosokéi mellett. Az elővárosias településgyűrű 1931—1934. évi adatai szerint az ezer lélekre eső élveszületések nyers aránya:

A megyei városokban (5)	13·0‰
A szoros értelemben vett községekben (17)	11·6‰
Az egész környéken (22)	12·7‰

A kórházakkal jobban ellátott balparti elővárosias gyűrűrészben (amelyben négy megyei város van) az élveszületések aránya ismét csak a kórházi idegen születések miatt magasabb, mint a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű jobbparti részében. A budai oldalon lakos anyák szülésre való hajlandósága ugyanis épen nem kedvezőtlenebb a pesti részen levő településgyűrűben lakosokénál. Az 1931—1934. évi élveszületések arányait a Duna jobb- és balpartján levő községek szerint részletezve azt látjuk, hogy az ezer lélekre eső nyers arányszám:

A jobbparti gyűrűrészben	11·4‰
A balparti «	12·7‰
Az egész környéken	12·7‰

A világháború hatása a szomszédos községek és Nagy-Budapest nyers élveszületési arányszámaira a 13. táblázatból látható, ahol a régi békés 1911—1913. évi átlaghoz viszonyítottuk a bevonulások és a hősihalottak, nemkülönben a háborús nélkülözések miatt lecsökkent 1916—1918. évi arányt. Majd pedig a háborút követőleg a hadsereg hazatérése s a kommunizmus nagyszámú, gyakran könnyelműen kötött házasságai miatt emelkedett színvonalú 1919—1920. évi születési arányt állítottuk az előbbiek mellé. Megjegyezzük, hogy a születések szempontjából nem az 1915—1917. évi átlag jellemző a lecsökkent háborús színvonalra, mint a házasságkötéseknél, hanem az 1916—1918. évi, mert a születésekben — a nemzés időpontjához képest a terhesség 9 hónapjával való eltolódás miatt — csak az 1916. évtől kezdve látunk kizárólag a mögöttes országrész megfogyott népességéből származó születéseket. (L. a 13. táblázatot.)

A háborús időszakban a környékbeli községek gyűrűjén a születési arány több mint felére esett (az 1911—1913. évi 37·6‰-ről az 1916—1918. évi 17·9‰-re), míg székesfővárosunkban a háborús arány (15·0‰) közel kétharmad része az ugyanazon régi békés időszakból származó budapesti átlagnak (25·2‰).[1]) Látható tehát, hogy a világháború hatása a környéken

[1]) A háború Budapesten mutatkozó születésstatisztikai hatásait lásd részletesen *Szél T.*: »A születések Budapesten és az európai nagyvárosokban«, Székesfővárosi Statisztikai Közlemények (Budapest, 1928.).

13. A világháború hatása Budapest környékén és Nagy-Budapesten a születési arányszám alakulására.

Város, község	Esett az oldalt megnevezett helyen ezer lélekre egy év alatt élveszületés		
	a háború előtt 1911—1913	a háború alatt 1916—1918	a háború után 1919—1920
A) *Budapest*	**25·2**	**15·0**	**21·9**
B) *Szomszédos községek:*			
Alag	28·3	12·1	24·8
Újpest mv.	30·2	16·0	24·8
Rákospalota mv.	37·5	17·1	21·7
Pestújhely	40·8	15·2	24·0
Rákosszentmihály	33·9	13·0	21·3
Cinkota	66·0	25·0	40·2
Mátyásföld	—	—	—
Sashalom	—	—	—
Rákoscsaba	40·9	20·9	25·2
Rákosliget	19·9	11·1	16·2
Rákoskeresztúr	57·1	26·9	44·4
Rákoshegy	—	—	—
Pestszentlőrinc	38·0	16·6	24·5
Kispest mv.	42·8	20·4	21·8
Pestszenterzsébet mv.	40·6	19·7	24·1
Csepel	45·3	26·5	28·1
Nagytétény	36·2	17·3	30·1
Budatétény	37·8	16·7	26·8
Budafok mv.	39·1	16·3	25·4
Albertfalva	31·4	11·8	21·5
Pesthidegkút	45·8	15·2	29·5
Békásmegyer	45·2	18·3	27·2
Együtt	**37·6**	**17·9**	**24·1**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**28·4**	**16·6**	**22·4**
Magyarországon	**34·3**	**16·6**	**29·5**

a születések gyérülése tekintetében is erőteljesebb volt, mint székesfővárosunkban, épenúgy mint ahogy ezt a jelenséget a házasságkötések statisztikájában a házasságkötések gyérülése szempontjából is látjuk. A nagy háború után azután sem a budapesti, sem a környékbeli születések nem érték el a régi békés színvonalat, mint ahogy országszerte sem pótolta a születések háborús hiányát a háborút követő néhány esztendőben mutatkozott gyarapodás.[1])

Ha az egyes helyeken — akár a Budapesten, akár a szomszédos községek gyűrűjében vagy épen külön-külön az idetartozó egyes községekben — lakos népesség saját születési arányát akarjuk meghatározni: 1. korrigálnunk kell a nem helybeli lakos, úgynevezett idegen anyáktól származó szüle-

[1]) L. *Szél T.*: »A mai Magyarország népmozgalma (1919—1925).« Magyar Statisztikai Közlemények, 74. köt. (Budapest, 1929.) Különlenyomat.

tések levonásával, 2. minthogy pedig a környékbeli anyák egyre jelentékenyebb része szül a budapesti kórházakban, lényeges további korrekció, hogy a budapesti idegen születések egy részét a környékbeli községek születéseinek számához kell hozzáadnunk és végül 3. a 15—49 éves nőkhöz való viszonyítás útján ki kell küszöbölnünk a gyermekréteg különböző erősségéből származó, következtetéseinket zavaró hatást is.

Az első korrekció, az idegen születések leszámítása az 1931—1934. évi élveszületések statisztikájában arra vezet, hogy idegen születések nélkül az ezer lélekre eső születések arányszáma:

Budapesten	11·4‰
A szomszédos községekben	10·9‰
Nagy-Budapesten pedig	11·3‰

Azt, hogy ezen korrekció után az egyes környékbeli községek születési aránya miképen változik, a 14. táblázat tárja elénk. Csak Rákoskeresztúré marad a maximum (26·4%) és itt is Rákosligeté a minimum (3·8‰).

Azt már Pfeiffer[1]) kimutatta, hogy a környékbeli községek lakossága igen számottevő mértékben veszi a székesfőváros szülészeti intézeteit igénybe és ezért az elővárosias településgyűrű születéseihez az ő 1921—1925. évi adatainak átlaga szerint a fővárosban történt idegen születéseknek 52·9%-át kell hozzáadni. Ezen időszakban ugyanis a Budapesten történt 11.820 idegen élveszületés közül 5958 származott a környékbeli községekben lakos anyáktól, ami 52·9%. Az ezen különleges feldolgozás óta eltelt 10 esztendő alatt pedig a környékbeli nőknek szüléseik alkalmával a főváros szülőintézeteibe való áramlása csak erősbödött, nemhogy gyengült volna. Épen ezért 1931—1934-ben is indokolt legalább ilyen 52·9%-os korrekció, amelynek elvégzése után a helybeli lakos anyák tovább módosított élveszületési aránya:

Budapesten marad	11·4‰,
de a szomszédos községekben	15·8‰-re emelkedik,
Nagy-Budapesten pedig	12·8‰

Bizonyos, hogy a környék, különösen a megyei városok szülőintézeteiben is számos más környékbeli, de nem az illető községben vagy megyei városban lakos anya szül. Bizonyos ugyanis, hogy a környék községeiben levő gyógyintézeteknek is van egymásközött való forgalmuk. Ezzel, nemkülönben a Nagy-Budapesten kívül, szerte az országban szülő, de a Budapesttel szomszédos környékbeli községekben lakos anyáktól származó élveszületésekkel is tovább kellene még emelni a környékbeli lakos anyák születéseinek számát. Azután másrészről ismerni kellene a szomszédos környéki községekben, illetve megyei városokban szülő idegen anyák (1931—1934-ben mindössze

[1]) L. *Pfeiffer* i. m. Magyar Statisztikai Szemle 1927. köt. 834. l.

14. A budapesti, a közelebbi környékbeli élveszületési arányok korrekciója a nem helybeli lakos, ú. n. idegen anyáktól származó élveszületések levonásával 1931—1934-ben.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen 1931—1934-ben történt élveszületések				
	átlaga	közül idegen anyától származók		ezer lélekre eső	
				nyers [1])	korrigált [2])
		átlaga	számával korrigált élveszül. átlaga	arányszám	
A) *Budapest*	**15.875**	**4.141·25**	**11.733·75**	**15·6**	**11·4**
B) *Szomszédos községek:*					
Alag	35	0·25	34·75	11·7	11·5
Újpest mv.	1.297	358·00	939·00	18·6	13·8
Rákospalota mv.	293	0·75	292·25	6·6	6·8
Pestújhely	78	0·25	77·75	7·3	7·2
Rákosszentmihály	133	0·50	132·50	9·4	9·4
Cinkota	111	0·50	110·50	14·2	13·0
Mátyásföld	15	0·50	14·50	5·1	4·9
Sashalom	114	0·75	113·25	9·7	9·6
Rákoscsaba	150	2·00	148·00	18·1	17·8
Rákosliget	12	0·25	11·75	4·0	3·8
Rákoskeresztúr	204	0·75	203·25	26·6	26·4
Rákoshegy	38	1·25	36·75	9·1	8·7
Pestszentlőrinc	212	1·00	211·00	6·9	6·8
Kispest mv.	1.115	334·00	781·00	16·6	11·8
Pestszenterzsébet mv.	558	0·25	557·75	7·6	8·1
Csepel	315	0·25	314·75	13·7	13·6
Nagytétény	115	—	115·00	15·8	15·8
Budatétény	47	0·25	46·75	18·0	17·9
Budafok mv.	212	0·50	211·50	10·2	10·1
Albertfalva	20	—	20·00	6·2	6·2
Pesthidegkút	61	0·50	60·50	10·1	10·0
Békásmegyer	111	0·50	110·50	13·6	13·0
Együtt	**5.246**	**703·00**	**4.543·00**	**12·7**	**10·9**
			[3]) **6.699·00**		[3]) **15·8**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**21.121**	**4.844·25**	**16.276·75**	**14·6**	**11·3**
			[3])**18.432·75**		[3]) **12·8**

703) közül a budapesti lakos anyák számát is.[4]) Kétségtelen azonban, hogy mindezek a másodrendű korrekciók már csak lényegtelen változást idéznének elő azon a számszerű eredményen, amelyhez a véghez vihető korrekció után már eddig is jutottunk, miszerint *az idegen születések lehetséges korrekciói*

[1]) Nyers, az illető helyen született összes élveszületések az 1932. évvégi népességhez viszonyítva.

[2]) Korrigált, t. i. az idegen élveszületések bevonásával számított arányszám.

[3]) A Budapesten született, környéken lakó anyák élveszületéseinek hozzáadásával is korrigálva.

[4]) 1921—1925-ben ez 25% volt, akkor 633 környékbeli idegen szülés közül 163 volt budapesti lakos anyáé.

után is kimutatható a közvetlen környéken lakos anyáknak a budapestieknél kedvezőbb születési gyakorisága.

A lehetséges korrekció után nyert élveszületési abszolút számokat a 15—49 éves nők megfelelő területi számához viszonyítva, az 1931—1934. évek átlagára a következő, úgynevezett tiszta élveszületési arányszámok határozhatók meg:

Terület	Az oldalt megnevezett helyen			Ezer 15—49 éves nőre eső tiszta és korrigált születési arányszám
	lakos anyáktól származó élveszületések		élő 15—49 éves nők	
	száma			
A) Budapest	[1]	11.734	362.483	32·4 ‰
B) Szomszédos községek.....	[2]	6.699	129.576	51·7 ‰
C) Nagy-Budapest		18.433	492.059	37·5 ‰

A tisztaszületési arányszámok a népesség korösszetételében lévő különbségeknek, különösen a gyermekréteg eltérő erősségének zavaró hatásától függetlenül még inkább kidomborítják a székesfővárosunkkal szomszédos községekben lakos anyáknak a budapestieknél gyakoribb születéseit, más szóval szülésre való nagyobb hajlandóságát.

Az a körülmény pedig, hogy a környékbeli községekben lakó anyák szülései a gyakoribbak és nem a budapesti lakosoké, összhangban áll mindazzal, amit a székesfővárosunkat övező elővárosias települések kifejlődésének indokaira, annak gazdasági és erkölcsi rugóira, népességének foglalkozás szerinti megoszlására és társadalmának jellemzésére már eddig is előadtunk, különösen, hogy az családiasabb, házasságokra inkább hajlandó, mint a budapesti, hogy a környékbeli népesség alacsonyabb gazdasági és kultúrális színvonalon, de tisztább szekszuális erkölccsel él, mint a milliós világváros lakossága. Prostituciótól szélesebb körben mentes, fogamzást gátló szereket gyérebben használó, gyermeket szerető és annak nevelésében örömet találó, egyszerű polgári színvonalon élő anyáinak lakásában épen ezért maradt kevesebb bölcső üresen, mint Budapesten.

Egyidejűleg a születési arány alakulásának, valamint annak a multtal szemben mutatkozó csökkenésének okaira rámutató statisztikai elméletek is hasonlóképen teljes összhangzásban vannak azzal a ténnyel, hogy a helyesen számított születési arányok nem Budapesten, hanem a székesfőváros határai mentén, a legutóbbi évtizedekben kifejlődött elővárosias

[1]) A Budapesten szült budapesti lakos anyák élveszületései.

[2]) Budapesten vagy a környéken szült környékbeli lakos anyák u. a. községben történt élveszületéseinek összege.

településgyűrűben alakulnak kedvezőbben. A születési arány alakulását ugyanis részben gazdasági, részben erkölcsi körülmények szabják meg. E szerint megkülönböztetünk inkább a gazdasági és inkább az erkölcsi okokat hangsúlyozó elméleteket. A fentemlített összhang az elméletek mindkét csoportjánál szembetűnő.

A gazdasági okokra mutató elméletek közül elsősorban *Mombert és Brentano* jóléti teoriáját kell említenünk, hogy a születési arány annál alacsonyabb, minnél magasabbra emelkedünk a társadalmi ranglétra fokozatain. Az egyre magasabb társadalmi osztályokban egyre kifejezettebb jólét az, amelyhez a szülők ragaszkodnak, amelynek csökkenését féltik a sok gyerekkel járó költségektől és attól tartanak, hogy a sok gyermek esetén azokat nem fogják arra a jóléti színvonalra felnevelni tudni, amelyen ők élnek. Épen ennek értelmében Budapesten kell a születési aránynak alacsonyabbnak lennie, mint az elővárosias településgyűrűben, mert az utóbbi alsóbb társadalmi osztályokat, iparos és munkáscsaládokat — amelyek pedig szűkösebb életviszonyok között élnek — nagyobb arányban mutat fel, mint Budapest.

Müllernek az életmód megváltozását hangsúlyozó elméletéből is az következik, hogy a budapesti születésű aránynak a környékbelinél alacsonyabbnak kell lennie. *Müller* szerint ugyanis tudvalevőleg a születési arány színvonalának alakulására az a körülmény lényeges hatású, hogy a mai emberek életmódja nem kedvez a gyermekben gazdag családi életnek, mert nagyapáink régmult romantikus korszakához képest megváltozott, a természettől eltávolodott. A hosszú évekig tartó tanulás, a sok iskola, aztán az életben való nehéz elhelyezkedés miatt a férfi sokáig tartózkodik a családalapítástól. A munkában elfáradt ember a családi gondok felvételétől idegenkedik. Terjed a női munka, a nők irodákban, gyárakban való alkalmazása; ez pedig megnehezíti, hogy a nő anyává legyen, ahhoz kedve legyen és az anyaságot munkája miatt szívesen vegye. Az életmód a természettől a gazdagabb, a műveltebb, a városiasabb lakosságnál pedig inkább tér el, mint a vidéken vagy a fővárost övező — inkább vidékies életmódú — elővárosias településekben. Épen ezért az életmód megváltozását hangsúlyozó születésstatisztikai elméletnek is az a következménye, hogy a környékbeli községek lakosságának születései kell, hogy a fővárosiakénál kedvezőbben alakuljanak.

Dumont társadalmi hajszálcsövességről szóló elméletének születésstatisztikai alkalmazásával is teljesen összhangban áll az a körülmény, hogy a környékbeli anyák helyesen számított születésmutatója a fővárosiakénál kedvezőbb. A capillarité social elmélete szerint ugyanis a társadalomban fel és lefelé menő egyének és családok vannak. Valamely területen annál élénkebb a feltörekvő hajszálcsövesség, mennél magasabb az ott lakos népesség műveltsége, mennél nagyobbak a különbségek az ottlévő társadalmi osztályok között és mennél számosabbak a felemelkedésekre való alkalmak

és lehetőségek. Ezzel a hajszálcsövességgel pedig, illetőleg szabatosabban az ennek intenzitásában lévő különbségekkel, a születési arány színvonala fordítva arányos. A gyermek ugyanis sok örömet és szórakozást tud nyujtani, de akadály az előmenetelre, ólomsúly a felemelkedésre. Költséges, a munkától, vagyoni gyarapodástól visszatartó. A társadalmi kapillaritás pedig a fővárosban intenzívebb, mint a szomszédos községekben. A fővárosban, ahol egymás mellett lakik a milliomos bankár, a földesúr és a gyári munkás, a szegény napszámos, a kishivatalnok, az iparos stb., ahol a legműveltebb és a legalsóbb néprétegek élnek egymás mellett. Gyengébb a kapillaritás a környéken, ahol több egyszerűbb társadalmi réteghez tartozó egyén él egymás mellett, ahol kisebbek a társadalmi különbségek, s ahol így a társadalmi hajszálcsövesség elméletével is összhangban áll az ottlakos anyák szüléseinek a fővárosiakénál gyakoribb volta.

Az erkölcsi okokat hangsúlyozó szerzőknek tudvalevőleg a német *Wolf* az előharcosa, aki szerint az erkölcs és pedig elsősorban a valláserkölcs és a vallásosság csökkenése az oka a születési arány visszafejlődésének, ill. alacsony színvonalának. És kétségtelen is, hogy pusztán materiális rúgokra támaszkodva a születési arány alakulásának kérdését maradék nélkül megoldani nem lehet. Kétségtelen azonban, hogy különösen a környékbeli falvak jámbor lakossága az, amely vallásosabb Budapest túlkultúrált és szabados világnézetű elemeket is nagy arányban felmutató világvárosias népességénél. Így kétségtelen, hogy az elővárosias településgyűrű, — talán egyes sémi beütéseket nagyarányban mutató megyei városoktól pl. Újpesttől vagy egyes szabados gondolkozású szociáldemokrata megyei városi foltoktól eltekintve s különösen pedig a községekben,— a morális rúgókat tekintve is kedvezőbben áll, mint Budapest népe. A környékbeli lakos anyáknál a pszichikai rúgók, az önmagának feldíszítésében, feljebb törekvésében való életcél helyett a megújulás után való vágy, a morális rúgók, a gyermekben Isten akaratát látó mély hit, szintén erősebbek, mint Budapesten és szintén azzal a következménnyel járnak, hogy a környékbeli anyák szüléseinek kell a fővárosban lakosokénál kedvezőbben alakulniok.

A fogamzást gátló szerek, a bűnös abortuszok nem okok, hanem módok, amelyekkel a gyermekeket nem akaró akarat érvényhez jut, de ezek az eljárási módok is nem ismertebbek és nem hozzáférhetőbbek-e a székesfőváros műveltebb és vagyonosabb nőinél, mint a környékbeli falvak — jórészt alsóbb társadalmi állású — anyáinál.

Az élveszületések körében a magyar anyanyelvűek aránya Budapesten és Nagy-Budapesten is még kedvezőbb, mint a házasulók körében. Budapesten ez az arány is kedvezőbb (1931—1934-ben 99·4%), mint a környéken (96·1). Azt, hogy a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű melyik községben kedvezőbb, melyikben kedvezőtlenebb a magyar anyanyelvű élveszületések aránya, részletesen a 15. táblázat mutatja.

15. A magyar anyanyelvű élveszületések száma és aránya a székesfőváros környékén és Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig néhány többéves átlagban.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen történt élveszületések közül magyar anyanyelvű anyától származók					
	száma			az összes élveszületések %-ában		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**17.612·4**	**16.488·2**	**15.775·0**	**98·8**	**99·2**	**99·4**
B) *Szomszéd községek:*						
Alag	47·2	41·0	35·2	91·9	97·6	100·0
Újpest mv.	1.228·4	1.245·4	1.296·0	100·0	99·9	100·0
Rákospalota mv.	578·4	431·2	292·5	99·8	99·9	100·0
Pestújhely	137·0	112·0	76·5	98·9	98·4	98·1
Rákosszentmihály	152·0	157·2	131·8	98·1	99·4	99·4
Cinkota	209·4	127·8	109·7	98·7	99·1	99·1
Mátyásföld	—	—	15·0	—	—	100·0
Sashalom	49·8	131·8	113·5	95·4	99·0	100·0
Rákoscsaba	137·4	144·8	150·0	98·2	100·0	100·0
Rákosliget	26·4	17·6	12·2	97·1	98·9	100·0
Rákoskeresztúr	233·2	226·6	203·5	99·7	96·6	99·6
Rákoshegy	20·4	36·6	38·2	100·0	84·3	100·0
Pestszentlőrinc	261·2	270·4	210·8	98·5	97·8	99·6
Kispest mv.	773·2	900·2	1.114·5	99·9	99·8	99·9
Pestszenterzsébet mv.	818·4	868·0	556·8	99·7	99·9	99·8
Csepel	304·0	401·4	312·8	73·3	91·3	99·2
Nagytétény	113·0	131·6	114·5	89·4	98·7	100·0
Budatétény	33·0	34·4	41·8	67·4	61·7	89·3
Budafok mv.	124·0	146·0	108·0	39·6	46·2	50·9
Albertfalva	19·8	30·6	20·2	87·5	99·4	98·8
Pesthidegkút	25·4	30·8	25·2	31·1	36·1	41·2
Békásmegyer	54·6	68·0	63·0	49·9	55·5	56·8
Együtt	**5.346·2**	**5.553·4**	**5.042·2**	**93·0**	**93·8**	**96·1**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**22.958·6**	**22.041·6**	**20.817·2**	**97·4**	**97·8**	**98·6**

Ezen táblázat szerint is elsősorban a balparti megyei városok, azután a Rákospatak menti községek mutatnak 100%-os, vagy ahhoz igen közel álló arányokat. A rákosmenti termékeny síkságon színmagyar népesség szánt-vet immár ezer esztendeje! Leginkább elmarad az arány Pesthidegkúton, ahol a lakosságnak csak 41·2%-a magyar anyanyelvű. Másfél évtizedes fejlődésben az élveszülöttek magyarsága is fejlődik és mint alább — a 3. fejezetben — látni fogjuk, mindig kedvezőbb arányokat mutat, mint a halálozások közül magyarok aránya, ahol — a még be nem olvadt idősebb egyének nagyobb aránya miatt — rendszerint mindig kedvezőtlenebb a magyarság aránya, mint a születési statisztikában.

A halvaszületések aránya Budapesten — a nehéz szülési eseteket és épen ezért nagyobb arányú halvaszületéseket felvevő kórházak, szülési otthonok és klinikák révén — magasabb mint a környéken.

Az 1931—1934 évi születési statisztika szerint száz születés közül halvaszületés volt:

Budapesten	3·4%
A szomszédos községekben	2·7%
Nagy-Budapesten	3·2%

Azt, hogy a halvaszületések a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű mely részben nagyobb és melyik részén kisebb arányúak a 16. táblázat foglalja magában. A minimum Pesthidegkút adata (1·2%), hasonlókép más kórházzal és szülőotthonnal nem bíró községek adata is igen kedvező. A községek aránya e tekintetben általában jobb, mint a megyei városoké. Okai csak ugyanazok, hogy a megyei városok szülőotthonai és kórházai gyakori halvaszületéssel járó nehéz szülési eseteket vesznek fel.

16. A halvaszületések aránya 1913-tól 1934-ig legújabban mutatkozott átlagos számukkal együtt.

Város, község	A halvaszületések aránya az összes születések között (%)						A halvaszületések átlagos száma 1931—1934
	1913	1916—1918	1919—1920	1921—1925	1926—1930	1931—1934	
A) *Budapest*	**3·0**	**3·6**	**3·4**	**3·5**	**3·7**	**3·4**	**551·5**
B) *Szomszédos községek:*							
Alag	3·6	4·0	1·8	1·2	4·5	2·1	0·7
Újpest mv.	1·6	2·1	3·0	3·6	3·8	3·3	44·5
Rákospalota mv.	2·6	2·4	2·5	2·9	1·3	2·8	8·5
Pestújhely	1·2	2·7	2·1	4·1	2·7	1·6	1·2
Rákosszentmihály	—	2·8	3·5	2·6	2·4	1·5	2·0
Cinkota	1·1	2·5	1·4	1·7	1·9	4·1	4·7
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—	—
Sashalom	—	—	—	2·3	1·7	2·6	3·0
Rákoscsaba	4·4	1·7	1·3	2·4	2·9	1·9	3·0
Rákosliget	2·2	—	4·3	2·2	3·2	—	—
Rákoskeresztúr	1·3	1·9	1·9	2·0	1·9	2·6	5·5
Rákoshegy	—	—	—	4·7	1·8	1·9	0·7
Pestszentlőrinc	1·7	2·3	1·8	2·8	2·1	1·9	4·2
Kispest mv.	3·1	2·0	3·7	2·8	2·6	2·9	32·8
Pestszenterzsébet mv.	2·4	2·1	2·6	2·5	1·8	2·4	13·5
Csepel	1·8	3·3	3·2	4·5	2·8	2·4	7·7
Nagytétény	1·8	—	2·0	4·2	2·9	3·1	4·7
Budatétény	1·8	—	6·1	2·5	1·8	1·6	0·7
Budafok mv.	2·3	2·8	3·7	3·0	2·8	3·4	7·5
Albertfalva	3·0	—	3·7	1·9	2·5	2·4	0·5
Pesthidegkút	0·9	4·4	1·1	2·6	1·6	1·2	0·7
Békásmegyer	0·5	2·6	2·5	2·5	4·5	2·2	2·5
Együtt	**2·2**	**2·2**	**2·8**	**3·0**	**2·6**	**2·7**	**148·6**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**2·8**	**3·3**	**3·2**	**3·4**	**3·3**	**3·2**	**700·1**

Jórészt épen a szomszéd községből valókat. A halvaszületések okai részben fiziológiai, részben patológiai okok is, így jórészt kórházi esetek, ahol további gynekológiai technikai körülmények javítják vagy rontják arányukat, de városokban a kórházak révén a városi arány csak kedvezőtlenebbé válik. Kétségtelen aztán, hogy a városokban még más okok is emelik a halvaszületések arányát. Így, hogy a halvaszülöttek bejelentését a városokban nagyobb pontossággal teljesítik, meg hogy a városokban több a törvénytelen szülött mind a vidéken. A törvénytelen gyermekek között pedig több a halvaszülött, mint a törvényesek sorában. A törvénytelen újszülött anyjának ugyanis a terhesség ideje alatt rendszerint kedvezőtlenebbek az életviszonyai, mint a házasságban élőknek, sőt az gyakran nyomorban van, vagyontalan. A törvénytelen anyák elsősorban a gyári munkásnők és a házicselédek soraiból kerülnek ki. A törvénytelen terhes e mellett iparkodik állapotát eltitkolni, ami gyakran vezet a szülés kedvezőtlenebb körülményeire, kevésbbé szakszerű levezetésére.

17. A törvénytelen születések aránya 1913-tól 1934-ig legújabban mutatkozott átlagos számukkal együtt.

Város, község	A házasságon kívül történt összes törvénytelen (élve törvénytelen + halva törvénytelen) születések						
	aránya az összes születések (élve + halva együtt) százalékában						átlagos száma 1931—1934
	1913	1916—1918	1919—1920	1921—1925	1926—1930	1931—1934	
A) *Budapest*	**27·2**	**27·1**	**19·1**	**19·3**	**19·7**	**19·6**	**3.219·0**
B) *Szomszédos községek:*							
Alag	1·8	8·0	7·1	6·0	3·6	5·0	1·7
Újpest mv.	23·5	14·5	12·8	14·1	17·0	15·0	201·5
Rákospalota mv.	7·5	6·7	5·7	5·5	7·1	9·1	27·5
Pestújhely	13·8	8·1	7·4	6·6	12·5	13·5	10·7
Rákosszentmihály	17·0	11·9	7·6	8·5	8·7	11·0	14·7
Cinkota	9·1	8·8	6·5	6·3	7·9	10·1	11·7
Mátyásföld	—	—	—	—	—	1·7	1·2
Sashalom	—	—	—	9·0	11·5	15·4	18·0
Rákoscsaba	6·6	4·2	2·7	4·0	5·2	5·7	8·7
Rákosliget	—	9·7	8·7	2·1	4·3	6·1	0·7
Rákoskeresztúr	8·9	7·5	5·9	5·5	6·4	9·6	20·2
Rákoshegy	—	—	—	5·6	7·7	12·8	5·0
Pestszentlőrinc	14·1	11·3	10·6	8·2	8·9	11·3	19·6
Kispest mv.	10·2	7·4	5·9	6·3	10·1	17·4	199·3
Pestszenterzsébet mv. ...	17·5	13·4	9·9	9·2	11·5	13·5	77·0
Csepel	13·0	15·2	12·9	13·6	14·5	14·2	46·0
Nagytétény	12·6	9·8	7·8	7·9	8·6	10·0	12·0
Budatétény	14·3	18·5	10·2	6·7	13·7	7·9	3·7
Budafok mv.	11·1	9·7	6·5	8·4	9·0	10·0	22·0
Albertfalva	5·9	14·3	11·1	9·4	10·1	13·0	2·7
Pesthidegkút	15·2	11·1	9·6	7·4	13·8	18·5	11·5
Békásmegyer	10·1	7·8	5·0	7·3	9·8	10·3	11·7
Együtt	**13·8**	**10·7**	**8·7**	**9·0**	**11·5**	**13·6**	**727·1**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**23·5**	**23·2**	**16·5**	**16·9**	**17·6**	**17·9**	**3.946·1**

Budapesten pedig a törvénytelen születések aránya magasabb, mint a környéken vagy az ország vidéki részein s ezért magasabb a budapesti halvaszületési arány még idegenek leszámítása után is, mint a környékbeli. Gondoljunk csak a törvénytelen anyák kedvezőtlen szociális viszonyaira! A törvénytelen születésekre vonatkozó 1931—1934 évi statisztika szerint az összes törvénytelen születések (élve törvénytelen — halva törvénytelen együtt) az összes születéseknek (élve—halva születések együtt) a következő százalékot tesznek ki:

Budapesten	19·6%
A szomszédos községekben	13·6%
Nagy-Budapesten	17·9%

Azt, hogy a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű egyes helyei közül a törvénytelen születések hol gyakoribbak és hol gyérebbek, s hogy Nagy-Budapest egyes részein 1913 óta a vonatkozó arány miképen változik, a 17. táblázat tárja elénk.

A legkedvezőbb, vagyis legalacsonyabb a házasságon kívül történt születések aránya az egyes szomszédos községek közül a villaszerű települést jelentő Mátyásföldön (1·7%), azután Alagon (5·0%); a legkedvezőtlenebb a jórészt németajkú lakosságú Pesthidegkúton (18·5%).

A régebbi megfelelő adatokkal szemben a háborút követő évektől (1919—1920) kezdve az elővárosias településgyűrűn történt törvényteien születések aránya inkább gyarapszik, mint a budapestieké. Mégis még ezen intenzívebb gyarapodás ellenére sem éri el az arány a szomszédos községekben azt a színvonalat, amelyen a törvénytelen születések ma Budapesten állanak. A legkedvezőbbnek, vagyis a legalacsonyabbnak a régebbi évek közül az 1919—1920. évi törvénytelen születések mutatkoznak. Ugyanis ebben az időszakban a születéseknek nagyobb része származott a házasságokból, mint máskor.

Érdekes megfigyelni végül azt a számszerű különbséget is, amelyet a törvényes és a törvénytelen halvaszületések aránya tekintetében mindegyik településhely felmutat. Az 1931—1934. évi születési statisztika szerint a halvaszületések aránya ugyanis:

	A törvényeseknél	A törvénytelenéknél
Budapesten	3·2%	3·8%
A szomszédos községekben	2·6%	3·2%
Nagy-Budapesten	3·7%	3·7%

Akár székesfővárosunkban, akár annak környékén nézzük a törvénytelen halvaszülöttek arányát az mindig magasabb, mint a törvényesek körében mutatkozó, de olyképen, hogy másrészről úgy a törvényes, mint a törvénytelen városi születések körében is egyidejűleg magasabb marad a halvaszületési arány mint a környéki. Látható, hogy e kétirányú kombináció-

ban egymás mellett egyidejűleg jelentkeznek és számszerűleg kimutathatók egyrészt a házasságonkívüli állapot, másrészt a városi szülés halvaszületési arányt emelő hatása, illetőleg az ezen állapotokkal kapcsolatos körülmények egyidejűleg jelentkező hatásai.

3. A halálozások.

A székesfővárosunkkal szomszédos községekben és Nagy-Budapesten történt elhalálozásoknak, illetve ezek ezer lélekre eső viszonyszámának vizsgálatától el kell választanunk az egyes területek helybeli lakossága halandóságának, vagyis az egyes helyek népessége idegen halottak nélkül számított saját halálozási viszonyainak kutatását. A budapesti, magas színvonalú orvosi, sőt orvostanári szaktudásnak, az orvosi műszerekkel vizsgáló és gyógyeszközökkel a kor orvostudományának színvonalához képest kiválóan felszerelt budapesti klinikáknak s a többi székesfővárosi kórházaknak, szanatóriumoknak és egyéb gyógyintézeteknek épen Budapest közvetlen környékére van erőteljes felszívó hatásuk. Hiszen minden kórháznak a környező vidékre való hatása csökken a távolsággal és a közvetlen szomszédságra érvényesül az a legjellegzetesebben. Épen ezért számottevő az egyes helyeken történt elhalálozások aránya és az ottlakos népesség halandósága között lévő különbség a milliós világváros közvetlen környékén. A történések, az elhalálozási esemény színhelyéhez rögzített általános vagy nyers halálozási arányok vizsgálata után épen ezért csak különböző, részben elvégezhető, részben csak megközelíthetőleg felbecsülhető korrekciók után foghatunk hozzá a környék helyben lakos népessége saját elhalálozási arányának vizsgálatához.

A székesfővárosban, annak környékén és Nagy-Budapesten történt elhalálozások abszolút számait 1921-től 1934-ig a 18. táblázatban mutatjuk be. Ezek néhány többéves átlagát s ezen átlagok ezer lélekre eső arányait, azokat egyidejűleg a nagy világégést megelőző régi békés korszakból származó 1901—1910. évi eredményekkel is egybevetve, a 19. táblázat tárja elénk.

Az elhalálozás megtörténtének helye szerint részletezett statisztikában — nyilvánvalóan Budapest jól felszerelt kórházi intézményének hatása révén — a székesfővárosunkban történt elhalálozások ezen ezer lélekre eső nyers aránya újabban mindig magasabb, mint akár a szomszédos környék, akár Nagy-Budapest megfelelő arányszáma. 1931—1934-ben az elhalálozások ezer lélekre eső arányszáma:

Budapesten	15·8‰
A szomszédos községekben	10·5‰
Nagy-Budapesten	14·2‰

18. A halálozások száma Budapesten, a szomszédos községekben és Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig.

Város, község	A halálozások száma az oldalt megnevezett helyen													
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
A) *Budapest*	**18.981**	**19.054**	**18.549**	**18.644**	**15.749**	**15.301**	**16.529**	**16.315**	**17.300**	**15.292**	**16.551**	**17.400**	**15.599**	**14.750**
B) *Szomszédos községek:*														
Alag	26	41	19	34	20	12	23	21	19	23	23	26	23	19
Újpest mv.	1.115	1.033	1.094	1.036	741	839	789	899	1.014	860	876	1.056	949	943
Rákospalota mv.	488	478	433	499	379	323	406	399	415	317	380	456	364	358
Pestújhely	259	238	221	277	203	212	196	186	343	395	421	372	302	281
Rákosszentmihály ...	115	139	143	129	118	113	130	111	126	111	145	150	126	128
Cinkota	164	166	141	108	83	81	76	100	103	70	100	96	52	58
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	31
Sashalom	—	—	40	74	66	54	64	77	92	98	135	121	123	139
Rákoscsaba	105	108	90	88	81	66	90	76	91	85	106	108	95	106
Rákosliget	41	36	30	30	23	18	31	24	38	36	35	42	35	33
Rákoskeresztúr	187	94	151	152	126	119	132	148	148	125	128	145	102	106
Rákoshegy	—	17	16	19	18	19	22	29	43	30	32	45	45	40
Pestszentlőrinc	155	151	170	180	155	150	180	214	231	192	214	283	236	230
Kispest mv.	552	611	593	621	487	429	532	502	505	460	509	554	507	474
Pestszenterzsébet mv..	584	542	552	557	487	513	552	594	596	511	507	621	488	525
Csepel	264	301	297	297	233	240	305	302	312	219	263	280	237	241
Nagytétény	59	90	90	83	69	81	83	73	97	70	63	110	86	65
Budatétény	20	41	30	36	28	21	22	36	27	25	23	27	23	22
Budafok mv.	198	198	214	204	171	171	145	188	189	137	177	172	165	154
Albertfalva	20	22	15	19	13	5	18	22	25	13	19	33	20	20
Pesthidegkút	52	51	64	60	50	47	63	49	65	46	66	56	62	75
Békásmegyer	118	78	73	86	67	58	83	63	79	73	104	81	89	70
Együtt ...	**4.522**	**4.435**	**4.476**	**4.589**	**3.618**	**3.571**	**3.942**	**4.113**	**4.558**	**3.896**	**4.326**	**4.834**	**4.154**	**4.118**
C) *Nagy-Budapest összesen* ...	**23.503**	**23.489**	**23.025**	**23.233**	**19.367**	**18.872**	**20.471**	**20.428**	**21.858**	**19.188**	**20.877**	**22.234**	**19.753**	**18.868**

Az elhalálozások nyers arányszáma Pestújhelyt az ott lévő O. T. I. kórház hatalmas üzeme révén duzzad fel a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű valamennyi községe elhalálozási arányszámának színvonala fölé (32·0%). A legalacsonyabbnak az ugyanezen módszerrel számított általános vagy nyers arány viszont Albertfalván (6·9%) mutatkozik, azonban Alag elhalálozási aránya (7·5%) aránya is igen kedvező.

Ezen minden korrekció nélkül való nyers arányok, az elhalálozási események gyakorisága ezen általános mutatóinak vizsgálatánál azonban sokkal érdekesebb korrekciós számításokkal a székesfővárosunkat övező községgyűrű vagy Nagy-Budapest lakosságának saját halandóságát kutatni. A Budapesten történt elhalálozások közül a székesfővárosi statisztikai hivatal már a mult század nyolcvanas éveitől kezdve kimutatja a kórházi, illetve utóbb a nem Budapesti lakos ú. n. idegen halottakat. Az ezek leszámításával meghatározott budapesti halandóságot, amit a budapesti törzslakosság halandóságának is szokás nevezni a 19. táblázaton — Budapest második rovatában — már szintén közöltük.

Régebben, a nagy háborút megelőző békés esztendőkben, pl. 1901—1910 átlaga szerint a budapesti halandóság a nem budapesti lakos, idegen halottak leszámításával (17·5%), már alacsonyabbá vált, mint a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrűre akkor kiszámítható arány (19·4%). Akkor még nem volt olyan fejlett Budapest kórházintézménye, akkor még nem volt olyan magas az idegen halottak aránya, mint ma.

A legutolsó másfél évtizedben a budapesti idegen halottak nagy száma azonban a környéknél műveltebb fővárosi lakosságnak halandóságát a környező vidék népessége fölé már annyira feltolja, hogy a budapesti halandóság már a nem budapesti lakos idegen halottak leszámításával is magasabb marad a környékbelinél azért, mert hiszen ezen idegen halottak jórésze épen a székesfőváros közvetlen környékéről származik. Nem elég tehát a budapesti halottak közül vonni le az idegeneket, hanem hozzá is kell adni egyrészüket a környékbeli halottszámhoz. Arra vonatkozólag, hogy a budapesti idegen halottak honnan származnak, a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal ezideig még nem közölt rendszeres kimutatásokat.

1935. január 1-étől a »halálozási lapon« új kérdés szerepel országosan, hogy ha az elhalt nem helybeli, nem az illető községbeli lakos, akkor hol, mely községben van állandó lakhelye. S lehetővé válik majd nemcsak Budapestre, hanem az egész ország bármely törvényhatóságára, vagy bármely községre nemcsak az idegen halottak leszámítása, hanem tovább az olyképen való korrigálás is, hogy a kimutatott idegen halottakat részletezzük saját lakásuk szerint és hogy tovább hozzáadjuk őket a lakásuk szerint illetékes község halottszámához.

19. Az elhalálozások alakulása a székesfőváros környékén és Nagy-Budapesten 1901-től 1934-ig néhány többéves átlagban.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen történt elhalálozások							
	száma				ezer lélekre eső aránya			
	1901—1910	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1901—1910	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**15.426**	**18.195**	**16.148**	**16.075**	**19·7**	**19·3**	**16·4**	**15·8**
Budapest idegen halottak nélkül	**13.671**	**14.985**	**12.651**	**12.536**	**16·9**	**15·9**	**12·9**	**12·2**
B) *Szomszédos községek:*								
Alag	[1] 1.970	28	20	23	[1] 17·8	11·4	6·9	7·5
Újpest mv.	974	1.004	880	956	20·1	17·0	13·6	13·7
Rákospalota mv.	361	456	372	390	17·0	12·1	9·0	8·8
Pestújhely		240	266	344		27·4	25·4	32·0
Rákosszentmihály	86	129	118	137	17·8	12·3	9·2	9·7
Cinkota		[2] 132	86	[3] 77		[2] 17·8	10·6	[3] 9·0
Mátyásföld	103	—	—	[4] 28	19·2	—	—	[4] 9·5
Sashalom		[5] 60	77	129		[5] 7·3	7·4	11·0
Rákoscsaba	77	94	82	104	19·1	14·6	10·7	12·5
Rákosliget		32	29	36		11·2	9·7	11·8
Rákoskeresztúr	194	142	134	120	25·1	22·2	18·7	15·6
Rákoshegy		[6] 14	29	41		[6] 6·2	8·1	9·6
Pestszentlőrinc	432	162	193	241	16·1	10·3	7·5	7·9
Kispest mv.		573	486	511		10·5	7·9	7·6
Pestszenterzsébet mv.	442	544	553	535	18·9	11·5	9·1	7·3
Csepel	171	278	276	255	24·4	17·5	13·4	11·1
Nagytétény	69	78	81	84	21·1	13·9	12·2	11·5
Budatétény	21	31	26	24	18·3	15·9	11·2	9·2
Budafok mv.	205	197	166	167	22·6	13·0	9·1	8·0
Albertfalva	17	18	17	23	17·8	10·2	5·7	6·9
Pesthidegkút	55	56	54	65	29·8	14·0	10·1	10·7
Békásmegyer	62	84	71	86	22·2	15·6	9·6	10·1
Együtt	**3.269**	**4.352**	**4.016**	**4.376**	**19·4**	**13·6**	**10·4**	**10·5**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**18.695**	**22.547**	**20.164**	**20.451**	**19·4**	**17·8**	**14·8**	**14·2**
Magyarország	**447.455**	**162.503**	**144.852**	**140.259**	**25·3**	**19·9**	**17·0**	**16·0**

Jelenleg a Budapesten elhalt nem budapesti lakosok közül a székesfőváros környékéről származókat csak egyes régebbi évekből rendelkezésünkre álló, különleges, kombinatív feldolgozások alapján lehet leszámí-

[1]) Dunakeszivel együtt.
[2]) 1921—1922 Sashalommal együtt, 1923-tól kezdve a nélkül.
[3]) 1931—1932. Mátyásfölddel együtt, 1933-tól kezdve a nélkül.
[4]) Csak 1933—1934.
[5]) Csak 1923—1925.
[6]) Csak 1922—1925.

tani, amelyeket a fővárosi Statisztikai Hivatal eziránybán már teljesített. Legutóbb ilyen feldolgozás az 1921—1925. évekről készült *Pfeiffer* már említett munkája számára.[1]) *Pfeiffer* szerint 1921—1925-ben a székesfővárosunkban akkor elhalt 16.051 idegen halott közül 5191 származott az akkor 20 községgel bíró[2]) elővárosias településgyűrűből. Ez az 5191 környékbeli lakos, Budapesten elhalt idegen halott, az akkori budapesti idegen halottaknak 32·3%-a.

Ha az 1921—1925. évből származó 32·3%-os kulccsal becsüljük fel 1931—1934-ben is a budapesti idegen halottak közül a székesfőváros környékéről származókat, úgy nagyobbra e halottszámot a valóságosnál nem értékeljük, mert a székesfőváros kórházintézménye azóta csak tovább fejlődött, nemkülönben a környékbeli lakosság részéről való igénybevétele is azóta csak nagyobb arányúvá vált. 1931—1934-ben a Budapesten elhalt idegenek évi átlaga 3539, ennek 32·3%-a: 1143. Ezt a környékbeli ezen időszakból származó évi átlagos halottszámhoz (4374) adva hozzá 5517-hez jutunk, ami pedig a környékbeli lakossághoz viszonyítva: 13·2‰. Ez a 13·2‰-es 1931—1934. évi környékbeli korrigált elhalálozási arányszám máris magasabb, mint az idegen halottak nélkül számított budapesti arányszám, amely — l. a 19. táblázatot — 12·2 volt. Az a körülmény, hogy viszont a környékbeli kórházakban is halnak el budapesti lakosok s ezeket a környék elhalálozási arányszámából le kell vonni s a már eddig is korrigált budapesti adathoz kell további helyesbítés céljából hozzáadni, nem változtat azon a jelenségen, hogy a művelt fővárosi lakosság saját halandósági aránya, vagyis másszóval Budapest törzslakosságának halandósága a környékbeli lakosságánál helyesen számítva kevéssel mégis csak kedvezőbb. Igaz, hogy a műveltségen, a jó orvosi ellátottságon, a kor orvostudományának színvonala szerint helyes és gyors gyógykezelésen kívül szerepe van ebben a népesség kor szerint való megoszlásában lévő különbségnek, különösen pedig annak, hogy a székesfőváros törzslakosságának születési aránya kedvezőtlenebb, mint az elővárosias övezeté s ezért a nagy halandóságú legfiatalabb korosztályok Budapest lakosságában kisebb arányt képviselnek, mint a környékbeliben. Budapest általános halandósági arányát aztán ez a körülmény is javítja, nemcsak a városi népességnek a környékbelinél kedvezőbb műveltségi viszonyai. A népesség összetételében lévő ezen különbségeket az 1930. évi népszámlálás a következő százalékokkal igazolja :[3])

---

[1]) L. *Pfeiffer* i. m. 837. l.

[2]) Akkor Sashalom és Mátyásföld még nem vált külön Cinkotától, e két község adatai akkor még Cinkota adataiban foglaltattak.

[3]) L. a Nagy-Budapest népességére vonatkozó kötet számításait. Már i. m. 111. l.

Megnevezés	Esett Nagy-Budapestből Budapestre	a szomszédos községekre
A lélekszámnál	70·8%	29·2%
Ellenben a 15 éven aluliaknál	61·1%	38·9%
A foglalkozásoknál:		
Az őstermelésnél	45·8%	54·2%
A bányászat és kohászatnál	86·9%	13·1%
Az iparnál	63·8%	36·2%
A kereskedelem és hitelnél	80·9%	19·1%
A közlekedésnél	62·0%	38·0%
Az egész iparforgalomnál	67·3%	32·7%
A közszolgálat és szabadfoglalkozásoknál	79·6%	20·4%
A véderőnél	82·9%	17·1%
A napszámosok körében	63·0%	37·0%
A nyugdíjasok, tőkepénzesek stb. csoportjában	70·1%	29·9%
A házicselédeknél	90·0%	10·0%

Látható, hogy Budapestre a 70·8%-os lélekszámbeli aránynál az értelmiségből, a tőkepénzesekből, nemkülönben a kereskedelem és hitel alkalmazottaiból, a bányászat és kohászat tulajdonosaiból és központi igazgatásánál lévő tisztviselőiből, hasonlóképen, nagyvárosi voltának megfelelően, a házicselédekből és a véderőből esik több, mint a környékre. A környéken viszont az iparosok, az őstermelésbeliek, a napszámosok, a közlekedésnél alkalmazottak és másrészről a gyermekek aránya magasabb, mint amekkora arány népességi arányának megfelelne. Ezek a két településforma népességének összetételében lévő ismételten említett alapvető különbségek!

Pfeiffer[1]) fentebb már említett munkája számára készült különleges székesfővárosi statisztikai számításokra támaszkodva, másrészről az a körülmény is igazolható, hogy a környékbeli kórházakban, illetve általában a környéken elhalt budapesti lakosok számával a budapesti törzslakosság halandóságának korrekciója már csak csekély jelentőségű módosítást jelent. 1921—1925-ben a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrűn ugyanis:

Az összes halottak száma	21.640	
A környékbeli idegen halottak száma	594	
A környéken elhalt budapestiek száma	423	
A környékbeli halottak számának tehát	2·75%-a idegen	
	és 1·96%-a budapesti lakos.	

Ezen az alapon (1·96%) becsülve fel a környékbeli halottak 1931—1934. évi számából (4374) a budapesti lakos idegeneket, ezek száma 740-nek adódik. Ezzel a számmal emelve az idegenek nélkül számított 1931—1934. évi budapesti halottak számát (12.536), arra az eredményre jutunk, hogy a budapesti törzslakosság 1931—1934. évi halottainak átlaga (13.276) az

[1]) L. *Pfeiffer* i. m. 838. s k. l.

1932. évvégi népességhez viszonyítva, mint *minden lehetséges kor reakciót számbavevő teljesen javított halandóság:*

Budapesten	12·9‰
A közvetlen környéken	13·2‰
Nagy-Budapesten pedig	13·0‰

Az arányszámok egymáshoz való számszerinti viszonya a másodrendű korrekció ilyképen való elvégzése után is tehát csak ugyanaz, mint aminő az fentebb volt, a legnagyobb fontosságú javítások, a nagytömegű budapesti idegen halottak leszámítása és a környéken lakos részüknek a környékbeli halottak számához való hozzáadása után. Nevezetesen *a székesfőváros lakosságának halandósága a lehetséges összes korrekciók elvégzése után is alacsonyabb marad, mint a környékbeli* (12·9‰ 13·2‰-kel szemben), *de a különbség alig számottevő.* Csekélynek minősül a különbség különösen akkor, ha a székesfővárosi és a környékbeli lakosságnak nemcsak foglalkozás- és műveltségbeli, hanem kormegoszlásbeli eltéréseire is tekintettel vagyunk. A népesség összetételbeli különbségek tehát már jórészt maguk megmagyarázzák a halandóságbeli és közegészségügybeli viszonyszámok eltéréseit. A halandósági arányok egymáshoz igen közel eső színvonala viszont nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy némely néprétegben nem a környékbeli, hanem a budapesti halandóság alakul kedvezőtlenebbül. Nyilvánvaló pl. — már a jelen munka bevezetésében említett — azon kitételünk helyessége is, hogy a környékbeli kertes családi házak, villanegyedek, de még a munkásházak gyermekrétege, fiatalsága is több napfényben és tisztább levegőben részesül, mint a budapesti. A környéken ugyanis az építkezések terjeszkedése inkább horizontálisan történik és nem vertikálisan, mint a világvárosias mag bérházainál. Bizonyos tehát, hogy székesfővárosunk környéke a gyermekben gazdag családi életre nemcsak olcsóbb, hanem egyben egészségesebb települési hellyel szolgál, mint maga Budapest.

Az elhalálozások körében a magyarság aránya hazánk legkülönbözőbb részében rendszerint kisebb, mint a születések, akár a menyasszonyok statisztikája szerint. A magyarosodás előre haladása, a magyar nyelv térfoglalása országszerte mutatkozik. Az elhaltak körében ugyanis jelentős az öregek aránya. Ezek körében a hazánkban még a mult században letelepült idegenek, osztrákok, tótok stb., illetve ezek még be nem olvadt, kellőképen magyarrá még nem vált, idegen anyanyelvű avagy életük jórészén is még idegen ajkúnak megmaradt első ivadékai is gyakran szerepelnek. Székesfővárosunk környékén és Nagy-Budapesten is ilyen a magyarosodás folyamata. Tudjuk, hogy a nagy háború előtt, még a közös Monarchia fennállása idején minő nagy számban telepedtek le Budapesten a németek. Akkor még egyre tartott az ilyen külföldiek beözönlése és letelepedése. Ma már csak az itt rekedt idegen származású családok beházasodása és beolvadása tart tovább a magyar iskolák és a magyarországi élet hatására. A halálozások körében minden

települési részben és bármely időszakban ezen körülmények következtében hazánkban mindig magasabb a magyarság aránya, mint ugyanazon helyen és ugyanabban az időben a születések körében. Így pl. 1931—1934-ben a magyar anyanyelvűek aránya volt:

	Az elhalálozásoknál	A születéseknél
Budapesten	98·0%	99·4%
A szomszéd községekben	95·6%	96·1%
Nagy-Budapesten	97·5%	98·6%

Azt, hogy a magyarok aránya a halálozási statisztika szerint a székesfővárosunkat övező településgyűrű melyik községében kedvezőbb és melyikében kedvezőtlenebb, részletesen a 20. táblázat tárja elénk.

A csak 1933 óta önálló, villaszerű, úri negyedet jelentő Mátyásföld az egyetlen, ahol a halottak is elérik már napjainkban a 100%-os magyarságot. A többi település egykori idegen alapítóinak kisebb vagy nagyobb arányára visszamutat a mai halottak közül magyaroknak — megfordítva —

20. A magyar anyanyelvű elhaltak száma és aránya a székesfőváros környékén és Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig, többéves átlagokban.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen történt elhalálozások közül magyar anyanyelvűek					
	száma			az összes elhalálozások %-ában		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**17.722·8**	**15.789·6**	**15.757·3**	**97·4**	**97·8**	**98·0**
B) *Szomszédos községek:*						
Alag	25·6	19·0	21·5	91·4	96·9	94·7
Újpest mv.	967·4	871·8	946·2	96·4	99·0	99·0
Rákospalota mv.	452·6	371·6	388·5	99·4	99·9	99·7
Pestújhely	238·4	265·8	342·8	99·5	99·8	99·6
Rákosszentmihály	124·6	115·2	133·2	96·7	97·5	97·1
Cinkota	123·0	79·8	74·0	92·9	92·8	96·7
Mátyásföld	—	—	28·0	—	—	100·0
Sashalom	34·8	74·0	124·0	96·7	96·1	95·8
Rákoscsaba	92·6	81·2	102·0	98·1	99·5	98·4
Rákosliget	30·8	27·4	35·0	96·3	93·2	96·7
Rákoskeresztúr	139·8	112·0	118·5	98·4	83·3	98·6
Rákoshegy	13·6	26·4	40·2	97·1	92·3	99·3
Pestszentlőrinc	159·6	189·2	238·2	98·4	97·8	99·0
Kispest mv.	571·2	484·6	509·5	99·7	99·8	99·7
Pestszenterzsébet mv.	542·6	551·0	527·5	99·7	99·6	98·6
Csepel	240·6	238·4	248·7	86·4	86·5	97·5
Nagytétény	57·4	77·6	80·0	73·4	96·0	95·8
Budatétény	21·2	17·8	21·0	67·8	68·0	88·6
Budafok mv.	86·4	77·2	89·8	43·9	46·5	53·8
Albertfalva	15·6	15·8	20·2	87·6	98·4	87·8
Pesthidegkút	18·4	21·6	39·7	33·2	40·0	61·4
Békásmegyer	38·6	34·2	52·2	45·7	48·0	60·7
Együtt	**3.994·8**	**3.751·6**	**4.180·6**	**92·3**	**93·4**	**95·6**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**21.717·6**	**19.541·2**	**19.937·9**	**96·4**	**96·8**	**97·5**

nagyobb vagy kisebb aránya. Mátyásföld után sorakozik ezen arányszám színvonala tekintetében Rákospalota és Kispest mv. egyaránt 99.7%-kal, azután következik Pestújhely (99·6%), Rákoshegy (99·3%), Újpest (99·0) és Pestszentlőrinc (99·0%). A szomszédos községek közül a magyarok aránya viszont legalacsonyabbnak az egykoron jórészt németajkú települők által létesített Budafokon mutatkozik, ahol az elhaltak körében még 1931—1934-ben is csak 53·8%-kal szerepeltek a magyar anyanyelvűek. Ilyen kedvezőtlen még Békásmegyer (60·7%) és Pesthidegkút (61·4%) vonatkozó adata is. Tudvalevőleg szintén úgynevezett svábok által lakott falvak. Egyébként — a 20. táblázaton látható, hogy — Budafoktól eltekintve, a megyei városokban az elhaltak körében is általában erőteljesebben nyilvánul meg a magyar nyelv térfoglalása, mint a községekben. Látható azután az is, hogy a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű balparti részén magasabbak a megfelelő százalékok, mint a Duna jobbpartján lévő községekben.

Ha az elhaltak körében a magyar anyanyelvűek arányára napjainkban kiszámítható százalékokat a megfelelő régebbi eredményekkel hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy a magyarság arányának erősödése a székesfővárosunkkal szomszédos községekben a most elmult évtizedben gyorsabb ütemű volt, mint magában Budapesten. Ugyanezt láttuk a többi népmozgalmi ágnál is, ez olvasható le a halálozási lapról származó, a 20. táblázaton közölt adatok idősoraiból is. Így pl. csak az 1921—1934-ig eltelt 14 esztendős legutolsó időszak arányszámait véve szemügyre, látható, hogy Budapesten az elhaltak közül 1921—1925-ben a magyarok aránya 97·4% volt és ez az arány 1931—1934-ig 1·6%-kal 98·0%-ra emelkedett. Ezzel szemben a környéken ugyanekkor 3·3%-os különbség van a két megfelelő adat (92·3 és 95·6%) között. A környéken tehát ezen adatok szerint is erőteljesebb a magyar anyanyelv terjedése, már csak azért is, mert a régebben ott még alacsonyabb százalékok miatt erre a terjedésre a környéken még ma is több lehetőség van, mint az ország központjában, a magyar nemzetnek nyelvében és érzésében a környéknél is magyarabb fővárosában, Budapesten.

Azon további különbségek közül, amelyeket az elhalálozási statisztika Budapest és környéke között mutat fel, nevezetesek az orvosi kezelés különböző arányú igénybevételére vonatkozó adatok. Az a körülmény, hogy a székesfőváros közvetlen környékén elhaltak halálukat megelőzőleg orvosi kezelésben kisebb arányban részesülnek, mint azok, akik a székesfővárosban halnak meg, nemcsak annak az általános népműveltségbeli különbségnek a következménye, amely a székesfővárosunkat övező községek és Budapest népessége között van, hanem annak is, hogy a környékbeliek a halálukat megelőző utolsó orvosi kezelést — mint fentebb láttuk az idegen halottakra vonatkozó számításoknál — épen szintén Budapesten, a budapesti kórházakban veszik igénybe. A székesfővárosban és a környéken az elhunytak közül orvosi kezelésben részesültek aránya között lévő különbségeknek is hatása

van aztán arra, hogy megfelelő korrekció után a környékbeli törzslakosság helyesen kiszámított saját halandósági aránya egy gondolattal magasabb színvonalon áll, mint a budapesti lakosoké. Ebben a különbségben kifejezésre jut ugyanis nemcsak az, hogy a környéken lakos elhunytak halálukat megelőzőleg kisebb arányban jutnak orvosi kezeléshez, mint a budapesti lakosok, hanem egyáltalában gyéren és rövidebb ideig tartó gyógykezeltetésük és annak általában kevésbbé körültekintő, kevésbbé eredményes volta is. Egyben bizonyítja a különbség azt is, hogy a környéken szélesebb néprétegek gyógyítása marad el többé-kevésbbé attól a gyógykezelési színvonaltól, amit betegségeik gyógyulása érdekében nagyobb költséggel, több műszerrel, körültekintőbb eljárásokkal, szakszerű orvostanári konziliumok gyakoribb igénybevételével stb. el lehetne érni és amit a budapesti népesség tényleg el is ér. Nyilvánvaló, hogy az alsóbb társadalmi állású néprétegeknek a környéken a székesfővárosinál nagyobb aránya miatt az orvosi kezelés és gyógyszerellátás a környéken több tekintetben inkább mutat még kívánni valókat és inkább volna még fejleszthető, javítható, mint magában a székesfővárosban.

Azt, hogy a székesfővárosunkat környező községek és Nagy-Budapest halottai halálukat megelőzőleg való orvosi ellátásuk aránya tekintetében egymás között minő számszerű különbségeket mutatnak, az 1931—1934-ig eltelt évek néhány többéves átlagával szemlélhetjük. Az elhunytak közül orvosi kezelésben részesült az összes elhaltak százalékában a következők voltak:

	1921—1925	1926—1930	1931—1934
Budapesten	94·5%	94·3%	93·0%
A szomszédos községekben ..	91·0%	91·9%	91·9%
Nagy-Budapesten	94·1%	93·7%	92·7%

Érdekes megfigyelni azt is, hogy az orvosi kezelés aránya tovább fejlődni, erősödni napjainkban csak a környéken képes. A budapesti arány az 1930. év körül lezajlott gazdasági válság időszakában tovább már nem javult, sőt inkább még kissé kedvezőtlenebbé is vált. Úgy látszik, hogy a főváros polgársága a világgazdasági válság éveiben, nehéz anyagi helyzetében mind nagyobb számban vonta meg önnönmagától, még indokolt és szükséges esetekben is, az orvosi kezelést.

Azt, hogy az orvosi kezelés aránya tekintetében a székesfővárosunkat környező községek, illetve megyei városok között minő különbségek vannak, az 1921-től 1934-ig eltelt 14 esztendő némely többéves átlaga szerint a 21. táblázat foglalja magában.

Pestújhely halad e tekintetben a környékbeli települések élén. A vonatkozó pestújhelyi arány 1931—1934-ben 99·0%. Nyilvánvaló azonban, hogy a pestújhelyi statisztikából kiszámítva, ezen magas színvonalú viszonyszám csak az ott lévő munkáskórházban végzett gyógykezelések következménye.

Csak kórházi orvosi kezelések duzzasztják a község vonatkozó arányát a többi környékbeli község megfelelő viszonyszámának színvonala fölé. Pestújhely után ezen százalék magassága tekintetében 1931—1934-ben Rákosliget (96·7), Mátyásföld (96·4) és Cinkota (96·1) sorakozik. Az elhunytak orvosi kezelésben való részesülésének 1931—1934. évi aránya — a székesfőváros közvetlen környékén fekvő települések közül — viszont Nagytétényben a legkedvezőtlenebb, ahol ekkor haláluk előtt az elhunytaknak csak 82·0%-a részesült orvosi kezelésben. Ugyanekkor e százalék igen alacsony volt még Pestszenterzsébeten (85·3), Albertfalván (87·8), Alagon (88·1), Békásmegyeren (88·6) és Budatétényben (89·5).

A halottkémlés Budapesten már régóta teljesen orvosi kézben van. Az elhaltak halálokát százszázalékban orvos állapítja meg. A székesfővárosunkkal szomszédos községekben azonban szórványosan még mindig előfordulnak nem orvosi halottkémlések is. Különösen Csepelen láttunk még legutóbb is ismételten nem orvosi halottkémléseket; ezek száma Csepelen:

1921-től	1925-ig	összesen	54
1926-tól	1930-ig	«	11
1931-től	1934-ig	«	4

Szórványos esetek voltak még Budatétényben is. Aztán régebben, 10 esztendővel ezelőtt, 1925 előtt Pesthidegkúton, Rákosszentmihályon, Albertfalván, Pestszentlőrincen és Újpesten. Más községben nem orvosi halottkémlés másfél évtized óta nem fordult elő.

A halandóság vizsgálatánál mindig különös figyelemmel fordulunk a nagyhalandóságú legfiatalabb korcsoportok, különösen pedig az egyéven aluli korban elhaltak, vagyis a csecsemő halottak aránya felé. Az anya- és csecsemővédőnő-intézmény állomásainak a székesfőváros környékén legújabban történt teljes beszervezésével és további fejlesztésével párhuzamosan különös érdekkel bír a szomszédos környék és Nagy-Budapest csecsemőhalandóságának vizsgálata. Nemcsak az e területek csecsemőhalandóságának színvonala között lévő különbség, hanem ennek a multhoz képest mutatkozó visszafejlődésének mértékében lévő eltérés is figyelemre méltó. Az egy éven aluli korban elhaltaknak száz élveszülöttre eső aránya:

	1921—1925	1926—1930	1931—1934
Budapesten	15·5%	12·3%	13·1%
A szomszédos községekben ..	17·1%	15·5%	13·8%
Nagy-Budapesten	15·9%	13·1%	13·3%

Bizonyos azonban, hogy a csecsemőhalandóság tekintetében Budapest és környéke között mutatkozó különbségben is van némi szerepe annak, hogy a székesfővárosi kórházakban, különösen a specifikus gyermekkór-

21. Az elhúnytak közül orvosi kezelésben részesültek száma és aránya Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig, többéves időszakokban.

Város, község	Az elhúnytak közül orvosi kezelésben részesültek					
	száma			az összes elhaltak %-ban		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**17.186·6**	**15.222·4**	**14.943·3**	**94·5**	**94·3**	**93·0**
B) *Szomszédos községek:*						
Alag	24·8	17·4	20·0	88·6	88·8	88·1
Újpest mv.	971·2	843·0	914·8	96·8	95·8	95·7
Rákospalota mv.	432·8	343·4	354·8	95·0	92·3	91·1
Pestújhely	217·0	261·8	340·7	90·6	98·3	99·0
Rákosszentmihály	116·4	108·8	128·0	90·4	92·1	93·3
Cinkota	129·0	81·2	73·5	97·4	94·4	96·1
Mátyásföld	—	—	13·5	—	—	96·4
Sashalom	34·8	64·2	118·2	96·7	83·4	91·3
Rákoscsaba	88·4	76·4	96·7	93·7	93·6	93·3
Rákosliget	28·4	28·8	35·0	88·8	98·0	96·7
Rákoskeresztúr	138·6	129·0	110·7	97·6	96·0	92·1
Rákoshegy	14·0	25·4	37·2	100·0	88·8	91·9
Pestszentlőrinc	122·6	176·8	216·2	75·6	91·4	89·8
Kispest mv.	519·2	437·6	463·5	90·6	90·1	90·7
Pestszenterzsébet mv....	499·4	484·8	456·5	91·7	87·6	85·3
Csepel	250·0	247·8	231·2	89·8	83·9	90·6
Nagytétény	66·6	63·4	68·5	85·2	78·5	82·0
Budatétény	29·2	23·2	21·2	94·2	80·9	89·5
Budafok mv.	176·0	147·2	151·0	89·3	88·7	90·4
Albertfalva	15·2	14·8	20·2	85·4	89·2	87·8
Pesthidegkút	50·2	50·2	59·5	90·6	93·0	92·0
Békásmegyer	77·2	65·6	76·2	91·5	92·1	88·6
Együtt	**4.001·0**	**3.690·8**	**4.006·9**	**91·0**	**91·9**	**91·9**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**21.187·6**	**18.913·2**	**18.950·2**	**94·1**	**93·7**	**92·7**

házakban (Stefánia, Fehérkereszt, Madarász-utcai gyermekkórház stb.) nem budapesti lakos idegen csecsemői is halnak el, vidékiek is felhozzák Budapestre halálosan beteg csecsemőiket. A székesfővárosben elhalt idegen csecse-

mők egyrésze aztán épen Budapest közvetlen környékéről származik, bár bizonyos, hogy a csecsemőknél az idegen halottak aránya távolról sem olyan magas, mint a felnőtteknél. Megjegyzendő aztán még, hogy a székesfővárosi csecsemőhalandóság idegenekkel korrigált arányának kiszámításánál nemcsak a csecsemőhalottak számából, hanem az élveszületésekből, a viszonyítás alapjából is le kell az idegeneket számítani!

1931—1934-ben idegenek nélkül Budapesten évente átlag 1531·2 volt az egy éven aluli korban elhaltak száma. Az élveszületések közül budapesti lakos anyától ugyanezen időszakban évente átlag 11.734 származott. Az idegenekkel, az elmondottak értelmében, korrigált budapesti csecsemőhalandóság 1931—1934-ben 13·1%-nak adódik. Fentebb láttuk, hogy az ezen időszakbeli székesfővárosi csecsemőhalandóság nyersen számítva is csak 13·1%. Érdekes eredménye tehát a csecsemőhalandóság ezen korrekciójának, hogy *Budapesten abban az esetben, ha az idegeneket úgy az egy éven aluliakból, mint az élveszületésekből egyaránt leszámítjuk, a budapesti csecsemőhalandóság vagy egyáltalában nem vagy csak igen keveset változik.*

Említettük, hogy jelentős különbség mutatkozik Budapest és a szomszédos községek csecsemőhalandóságának történeti fejlődése között is. Régebben ugyanis nagyobb volt a különbség a székesfővárosunkat övező községek és Budapest csecsemőhalandósága között, mint ma. Ez a tény teljesen megfelel annak a jelenségnek, hogy hazánkban a vármegyék és általában a vidék csecsemőhalandósága mindig magasabb volt, mint a városoké. A különbség főképen az 1 hónapon aluli korban elhalt csecsemők halandóságában éleződött ki és elsősorban annak a következménye volt, hogy a város szakszerű és jobb orvosi segítséggel, megfelelő eszközökkel, melegítőkkel, couveuse-ökkel stb. több gyenge újszülöttet tudott az életnek megmenteni, mint a falu. A többi 11 élethónapban már megszűnt a városnak a csecsmőgondozás tekintetében mutatkozó előnye, mert a városokban elterjedtebb mesterséges táplálás kedvezőtlenebb hatású volt, — különösen túlmeleg nyárral bíró években — mint a falun. A vidéki nők körében ugyanis a csecsemők szoptatása mindig nagyobb arányú volt, mint a városokban. A város és vidék, hasonlóképen Budapest és környéke között a csecsemőhalandóság színvonala között régebben különösen erős különbség azonban enyhül és pedig olyképpen, hogy javulni a vidéki és környékbeli csecsemőhalandóság inkább képes, mint a székesfővárosi. A budapesti csecsemőhalandóság kevésbbé javul napjainkban már, mint a környékbeli, mert székesfővárosunkban a csecsemőhalandóság javulásának további lehetőségei is sokkal szerényebbek már, mint aminőknek e lehetőségek a vidéken még ma is mutatkoznak.

A csecsemőhalandóság színvonala tekintetében a székesfővárosunkat övező 22 község, illetve megyei város között mutatkozó különbségeket az 1921—1934. évi statisztika néhány többéves időszakára kiszámítva a 22. táblázat tárja elénk.

22. A csecsemőhalottak száma és aránya Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig többéves időszakokban.

Város, község	Az 1 éven aluli elhaltak					
	száma			száz élveszületésre eső aránya		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**2.761·8**	**2.041·4**	**2.078·8**	**15·5**	**12·3**	**13·1**
Budapest idegen halottak nélkül	—	—	**1.531·2**	—	—	**13·1**
B) *Szomszédos községek:*						
Alag	7·6	3·2	3·2	15·5	7·6	9·2
Újpest mv.	179·4	179·2	168·5	14·6	14·4	13·0
Rákospalota mv.	98·6	72·8	65·5	17·0	16·9	22·4
Pestújhely	21·8	18·2	12·0	15·7	16·0	15·4
Rákosszentmihály	33·6	19·8	16·2	21·7	12·5	12·3
Cinkota	[1] 38·6	18·4	[2] 18·5	[1] 18·2	14·3	[2] 16·7
Mátyásföld	—	—	[3] 4·0	—	—	[3] 26·7
Sashalom	[4] 13·3	16·0	17·0	[4] 15·3	12·0	15·0
Rákoscsaba	26·6	18·6	17·0	19·0	12·8	11·3
Rákosliget	2·4	1·8	1·5	8·8	10·1	12·2
Rákoskeresztúr	51·0	52·4	38·2	21·8	22·3	18·7
Rákoshegy	[5] 1·6	4·8	4·0	[5] 7·8	11·1	10·5
Pestszentlőrinc	41·0	50·4	43·2	15·5	18·2	20·5
Kispest mv.	136·2	118·2	86·5	17·6	13·1	7·8
Pestszenterzsébet mv.	150·0	158·6	100·0	18·3	18·2	17·9
Csepel	71·2	77·4	55·7	20·9	17·6	17·7
Nagytétény	18·8	20·4	15·2	14·9	15·3	13·3
Budatétény	10·8	8·8	4·2	22·0	15·8	9·6
Budafok mv.	43·4	34·4	23·2	13·9	10·9	10·9
Albertfalva	4·6	5·8	3·0	22·1	18·8	14·6
Pesthidegkút	15·8	16·4	11·0	19·4	19·2	18·0
Békásmegyer	22·4	20·0	18·2	20·5	16·3	16·4
Együtt	**988·7**	**915·6**	**725·8**	**17·1**	**15·5**	**13·8**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**3.745·2**	**2.957·0**	**2.803·2**	**15·9**	**13·1**	**13·3**

Székesfővárosunk közvetlen környékén a legmagasabb csecsemőhalandósággal Mátyásföld bír (26·7%), de ennek az újonnan alakult községnek mindössze két esztendejére (1933—1934.) vonatkozó arányszám e maximum. Épen ezért ez nem lehet irányadó, hiszen — megtekintve az abszolút számokat, azt látjuk, hogy — 15 élveszületésből származó 4 csecsemőhalottból számítottuk azt ki. Ahhoz, hogy a mátyásföldi csecsemőhalandóság alakulását kellőképen megítélhessük, még hosszabb időtartamú megfigyelés szükséges.

[1] 1921—1922. Sashalommal együtt, 1923-tól kezdve a nélkül.
[2] 1931—1932. Mátyásfölddel együtt, 1933-tól kezdve a nélkül.
[3] Csak 1933—1934.
[4] Csak 1923—25.
[5] Csak 1922—1925.

A rákospalotai 1931—1934. évi 22·4%-os csecsemőhalandóság is bizonyára kivételesen magas. Ehhez hasonlót e megyei város sem mutatott még régebben sem. Valószínű, hogy a megyei várossá csak a legújabban előlépett Rákospalota saját új kórházának nem palotai csecsemőkre való felszívó hatása is duzzasztja ezt az arányszámot. Tudvalevő, hogy régebben a rákospalotai halálozás arányát lényegesen csökkentette Újpest kórháza, ahol a szomszédos Rákospalota lakosainak nagy részét kezelték.

A környékbeli községek csecsemőhalandóságának másik szélsőségét, a minimumot a napjainkban rohamosan csökkenő kispesti csecsemőhalandóság mutatja, mely:

Száz élveszülöttre	1921—1925-ben	17·6
« «	1926—1930-ban	13·1
« «	1931—1934-ben	7·8

csecsemőhalottat jelent és így végül 1931—1934-ben a Nagy-Budapest nevű statisztikai agglomerátumhoz sorolt 22 község valamennyiénél kedvezőbb arányszámot mutat fel. Azonban ezt a szélsőséget sem vagyunk képesek csak a helyi viszonyok hatásának betudni. Hiszen Kispest országútmenti település jellegű. Az Üllői-út folytatásában fekszik, ahonnan a budapesti egyetemi klinikák, gyermekkórházak, a Stefánia, a Szent István kórház és a Fehér Kereszt gyermekkórház is közelebb vannak és könnyebben érhetők el, mint bármely más környékbeli községből. Ha a Budapesten elhalt környékbeli lakosokat a székesfőváros közvetlen környékéhez sorolt 22 község, illetve megyei város szerint részletezzük, számszerűleg is kimutatható — l. erre vonatkozólag pl. a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi kötetének 839. lapján a XVIII. táblázatot — hogy abban a legnagyobb számban rendszerint épen a kispestiek szerepelnek.

Ha mégis tényleges különbségeket kutatunk a csecsemőhalandóság színvonalában, úgy felemlíthetjük az állandóan kedvezőtlen rákoskeresztúri arányokat. Kétségtelen, hogy a magas születési aránnyal és jó házassági termékenységgel bíró színmagyar település kedvezőtlen sajátsága a magas csecsemőhalandóság. A vele szomszédos Rákoscsabán a csecsemőhalandóság aránya mindig jobb volt, mint Rákoskeresztúron. A rákoskeresztúri szaporodásnak a csabainál extenzívebb jellege azonban kétségtelen. Tudvalevő, hogy magasabb születési aránnyal rendszerint a csecsemőhalandóság kedvezőtlenebb alakulása is együtt jár.

Igen kedvezőtlen azután a pesthidegkúti csecsemőhalandóság és rossz a békásmegyeri arány is. Kórházi ápolást csecsemőknél e községek népe vagy egyáltalában nem vagy csak igen ritkán vesz igénybe. A békásmegyeri munkásnők, akik Óbudára vagy Újpestre, téglagyárakba vagy a dohánygyárba járnak munkába, pólyás gyermeküket gyakran dajkaságba adják

és e községekben — amint azt a 2. §-ban láttuk — magas a törvénytelen születések aránya is. Már pedig mindezen körülményeknek a csecsemőhalandóságot emelő hatása kétségtelen.

A haláloki statisztika mély bepillantást enged a Budapesten és a székesfővárossal szomszédos községek most vizsgált gyűrűszerű övezetében elhalt egyének halálát előidéző betegségek és balesetek jellegzetesen különböző elterjedtségi körére, a közegészségügy eltérő fejlettségi fokára, nemkülönben a közigazgatás és az emberek nagy tömegeinek védelme szempontjából különös jelentőséggel bíró járványoknak székesfővárosunk környékén megnyilvánuló sajátságaira.

Az a haláloki statisztika, amit Nagy-Budapestre nézve tudunk nyujtani, 1930-tól kezdve készül a IV. revízión átesett nemzetközi haláloki nomenklatúra szerint. Azelőtt e feldolgozás a régi magyar haláloki statisztika szabályait követte. Azt, hogy e kétféle eljárás módszertana minő számszerű különbségekre vezet, már ismételten kifejtettem.[1])

Elsősorban a halálokok három főösszefoglalását: a fertőzőbetegségek, az egyéb természetes és végül az erőszakos halálokok csoportját tekintve, az összes elhaltak százalékában kifejezve, néhány újabb esztendő (1931—1934.) adatainak átlaga szerint, a vizsgált településeken e haláloki főcsoportok között az illető helyeken történt elhalálozások a következőképen oszlanak meg:

	Esett a halálesetek közül		
	a fertőzőkre	az egyéb természetes halálokokra	az erőszakos halálokokra
Budapesten	18·4%	75·0%	6·4%
A szomszédos községekben ..	20·6%	74·7%	4·6%
Nagy-Budapesten	18·9%	74·9%	6·0%

Megjegyzendő, hogy a Központi Statisztikai Hivatalnál őrzött »községi tábla« nevű feldolgozási táblán külön ki nem emelt némely kisebb jelentőségű fertőző betegséget az egyéb természetes halálokok rovatából a haláloki statisztika mai rendszere mellett a Nagy-Budapestre vonatkozó adat kiszámításánál tekintetbe venni, illetve leszámítani nincs módunkban, de e miatt a fertőzőbetegségekre vonatkozó százalékok egyébként is csak egy-két tized százalékkal emelkednének.

A halálseteknek haláloki főcsoportok között való megoszlására a fentebbi összeállítás egy tanulsága kétségtelen, hogy Budapesten az erőszakos halálesetek aránya minden bizonnyal magasabb, mint a környéken (6·4%, 4·5%-kal szemben). Ugyanennek az összeállításnak az a jelensége azonban, hogy a ritkábban lakott környéken volnának a járványok

[1]) L. *Szél T.*: »Tuberkulózismortalitásunk nemzetközi viszonyitása« (Népegészségügy 1931. évi 2. sz. 86. s. k. l.) című dolgozatot a 91. s. k. 1.

s általában a fertőzőbetegségek áldozatai nagyobb arányúak (20·6%), mint Budapesten (18·4%), csak a pestújhelyi kórházban gümőkór miatt elhalt betegek viszonylag nagy számának következménye. Pestújhely nélkül számítva a székesfőváros környékén történt halálesetek körében (4030 eset közül 647-ben) csak 16·1% marad fertőzőnek. Ez a százalék pedig már tényleg alacsonyabb, mint az ugyanakkor Budapesten jelentkező (18·4%).

A lakossághoz viszonyítva pedig még Pestújhely leszámítása nélkül is kedvezőbb a környékbeli járványos, illetve fertőző halálozások aránya: ezer lélekre csak 2·2, míg Budapesten ugyanakkor 2·9. (L. a 23. táblázatot.)

23. A halálokoknak haláloki főcsoportok szerint való megoszlása a székesfővárossal szomszédos környéken és Nagy-Budapesten 1931-től 1934-ig.

Város, község	A haláloki főcsoportok közül a								
	fertőző	egyéb természetes	erőszakos	fertőző	egyéb természetes	erőszakos	fertőző	egyéb természetes	erőszakos
	halálokok[1]) csoportjába tartozó halálesetek								
	számszerint			az összes halálesetek százalékban			ezer lélekre eső aránya		
A) *Budapest*....	**2.961·5**	**12.056·2**	**1.030·8**	**18·4**	**75·0**	**6·4**	**2·9**	**11·8**	**0·9**
Alag.....	2·5	19·2	1·0	11·0	84·6	4·4	0·8	6·3	0·3
Újpest mv.....	161·6	736·9	56·8	16·9	77·1	5·9	2·3	10·6	0·8
Rákospalota mv. ...	66·7	310·8	12·0	17·1	79·8	3·1	1·5	7·0	0·3
Pestújhely	253·5	87·6	2·9	73·7	25·5	0·8	23·6	8·2	0·3
Rákosszentmihály ...	23·2	109·0	5·0	16·9	79·5	3·6	1·6	7·7	0·4
Cinkota	10·0	64·8	1·7	13·1	84·7	2·2	1·2	7·6	0·2
Mátyásföld	3·5	24·0	0·5	12·5	85·7	1·8	1·2	8·1	0·2
Sashalom	20·7	105·3	3·5	16·0	81·3	2·7	1·8	8·9	0·3
Rákoscsaba	17·2	82·8	3·7	16·6	79·8	3·6	2·1	10·0	0·4
Rákosliget	4·7	31·0	0·5	13·0	85·6	1·4	1·5	10·1	0·2
Rákoskeresztúr	20·0	96·0	4·2	16·6	79·9	3·5	2·6	12·5	0·5
Rákoshegy.....	2·7	35·6	2·2	6·7	87·9	5·4	0·6	8·5	0·5
Pestszentlőrinc	36·0	191·5	13·2	15·0	79·6	5·4	1·2	6·3	0·4
Kispest mv.	82·2	408·2	20·5	16·1	79·9	4·0	1·2	6·1	0·3
Pestszenterzsébet mv.	90·7	416·3	25·2	16·9	77·8	4·7	1·2	5·7	0·3
Csepel	33·5	200·2	21·5	13·1	78·5	8·4	1·5	8·7	0·9
Nagytétény	11·7	65·4	6·4	14·0	78·4	7·6	1·6	9·0	0·8
Budatétény	4·0	18·5	1·2	16·9	78·1	5·0	1·6	7·1	0·5
Budafok mv.	29·3	128·9	9·0	17·5	77·1	5·4	1·4	6·2	0·4
Albertfalva	3·5	17·3	2·2	15·2	75·2	9·6	1·1	5·2	0·6
Pesthidegkút	10·7	52·5	1·5	16·5	81·2	2·3	1·8	8·7	0·2
Békásmegyer	12·5	66·3	7·2	14·5	77·1	8·4	1·5	7·8	0·8
Együtt ..	**900·4**	**3.268·1**	**201·9**	**20·6**	**74·7**	**4·6**	**2·2**	**7·8**	**0·5**
C) *Nagy-Budapest össz.*	**3.861·9**	**15.324·3**	**1.232·7**	**18·9**	**74·9**	**6·0**	**2·7**	**10·6**	**0·9**

[1]) Az ismeretlen halálokok nélkül.

A fertőző betegségek tekintetében a szomszédos községek közül Rákoshegy mutatkozik a legkedvezőbb helyzetben lévőnek, amennyiben számításaink itt vezetnek a legkisebb arányú fertőzőbetegség-halálozásra, 1931—1934. statisztikája szerint 0·6‰-re. E szempontból Rákoshegy után Alag (0·8‰), Albertfalva (1·1), Cinkota (1·2) és Pestszentlőrinc sorakoznak.

A legtöbb elhalálozást okozó s így — az egész népre háramló kárt tekintve — a legsúlyosabb fertőző betegség a hazánkban szomorúan hirhedt, nagy népbetegség: a gümőkór. A Nagy-Budapest lakosságát sujtó fertőző betegségek között is a tuberkulózisé a szomorú elsőség. (L. a 24. táblázatot). Arra vonatkozólag, hogy mekkora különbség van Budapest és környékének gümőkórhalandósága között, a legújabb, az 1931—1934. évi statisztika erre vonatkozó eredményeit vizsgáljuk meg. A tuberkulózismortalitás az 1931—1934 évi eredmények átlaga szerint:

Budapesten	2·06‰
« idegenek nélkül	1·53‰
A szomszédos községekben	1·95‰
« « « Pestújhely nélkül	1·39‰
Nagy-Budapesten	2·02‰

Az így kiszámított gümőkórhalandósági adatok ellentétesen váltakozó színvonala igazolja, hogy Nagy-Budapest részeiben, az egyes helyeken lakó helybeli lakosság tuberkulózismortalitása színvonalának megitélésekor, nemkülönben és méginkább a gümőkórral való átfertőződöttség mértékére, vagy a valamely településhelyen alkalmazott különleges gyógyeljárás hatékonyságára való következtetésekben nagy óvatossággal kell eljárni. Budapest gümőkórhalandósága idegenek nélkül (1·53‰) sem tekinthető feltétlen kedvezőbbnek, mint a környéké. Ha ugyanis a gümőkórhalandóság környékbeli arányának kiszámításakor is tekintetbe vesszük a pestújhelyi dr. Vass József munkáskórház hatását és enélkül számítjuk ki az elővárosias településgyűrű gümőkórhalandóságának arányszámát (1·39‰), máris alacsonyabb színvonalra jutunk, mint amilyenen az idegenek levonásával is korrigált budapesti arány mozog (1·53‰). Kétségtelen e mellett azonban az is, hogy épen Budapest vagyonosabb gümőkórosai halnak el nagy számban Budapesten kívül. Nemcsak a budakeszi Erzsébet királyné szanatórium, hanem a külföldi klimatikus helyek (Davos, Olaszország, Assuan stb.) is említhetők e tekintetben. Mindezen helyeken elhalt budapesti lakos gümőkórosok miatt is alacsonyabb a Budapesten kiszámítható tuberkulózismortalitás. Az meg viszont a pesterzsébeti *dr. Szalay*-féle teknősbéka tuberkulinvitából ismeretes (l. *Szabó Béla*, *Parassin* és *Melly József* vonatkozó kritikáit), hogy a környékbeli megyei városok, különösen Pestszenterzsébet, Kispest, Újpest, de a főváros közvetlen szomszédságában lévő községek lakosságának egyrésze is, minő magas arányban hal el gümőkór miatt székesfővárosunk közkórházaiban.

24. A gümőkór miatt elhaltak száma és aránya székesfővárosunk környékén és Nagy-Budapesten 1921—1934-ig.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen gümőkór miatt elhaltak					
	egy évi átlagos száma			ezer lélekre		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**3.549·2**	**2.631·2**	**2.099·8**	**3·76**	**2·68**	**2·06**
Budapest idegen halottak nélkül	**3.019·4**	**2.045·8**	**1.569·2**	**3·20**	**2·08**	**1·53**
B) *Szomszédos községek:*						
Alag	4·0	1·6	2·0	1·63	0·57	0·66
Újpest mv.	225·2	142·8	127·0	3·80	2·21	1·83
Rákospalota mv.	113·2	80·4	60·5	3·00	1·95	1·36
Pestújhely	92·4	160·4	251·7	10·55	15·31	23·44
Rákosszentmihály	28·6	22·8	22·2	2·74	1·77	1·58
Cinkota	29·4	14·6	8·7	3·96	1·80	1·02
Mátyásföld	—	—	[1] 3·5	—	—	[1] 1·19
Sashalom	[2] 15·3	14·4	19·2	[2] 1·87	1·38	1·63
Rákoscsaba	15·2	14·0	16·0	2·34	1·84	1·93
Rákosliget	6·4	4·8	4·7	2·25	1·58	1·54
Rákoskeresztúr	25·0	23·6	17·7	3·90	3·29	2·30
Rákoshegy	2·8	4·0	2·5	1·24	1·13	0·60
Pestszentlőrinc	40·8	31·0	34·0	2·59	1·20	1·11
Kispest mv.	131·2	96·8	77·3	2·41	1·58	1·15
Pestszenterzsébet mv.	144·2	102·6	77·0	3·04	1·68	1·05
Csepel	63·2	50·0	31·5	3·98	2·43	1·37
Nagytétény	10·8	10·6	10·7	1·92	1·59	1·48
Budatétény	5·0	3·0	3·2	2·56	1·62	1·24
Budafok mv.	31·0	25·8	23·5	2·04	1·42	1·12
Albertfalva	3·2	1·6	2·0	1·83	0·57	0·60
Pesthidegkút	9·2	7·6	9·0	2·33	1·42	1·49
Békásmegyer	14·2	10·0	10·2	2·62	1·34	1·20
Együtt	**1.010·3**	**822·4**	**814·0**	**3·17**	**2·14**	**1·95**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**4.556·5**	**3.453·6**	**2.913·7**	**3·61**	**2·53**	**2·02**

Ez a körülmény tehermentesíti azután a budapest-környéki anyakönyvvezetőségek kimutatásaiból számítható környékbeli gümőkórstatisztikákat. Ha mint az összhalálozásnál, úgy a tuberkulózis halottainál is a Budapesten, az ily betegségben elhalt idegenek legalább fele a közvetlen környéken lakos, akkor 1931—1934-ben a Pestújhely nélkül számított környékbeli tbc-mortalitás is 1·39‰ helyett 2·06‰-re szökik már fel. Ez pedig már ismét magasabb arány, mint a fentebb az idegenek levonásával korrigált budapesti (1·53‰). Az meg viszont bizonyos, hogy Budapest milliós népességéhez képest a környékbeli szanatóriumokban elhalt budapesti gümőkórosok sem emelnék ily magasra Budapest törzslakosságának gümőkórhalandóságát.

A tuberkulózis-statisztika módszertana még nem fejlődött odáig, hogy a tuberkulózisban szenvedő lakosság egészéről tudna adatokkal szolgálni.

A gümőkór hosszú, évekre terjedő, idült lefolyása mellett pedig épen e betegségnél gyakori a gyógyulást kereső beteg helyváltoztatása. A tuberkulózisban szenvedő gyakran épen nem azon község halottja, amelyben betegségét szerezte, ahol betegen élt és ahol életének nagyobb részét eltöltötte. Épen ezért nehéz az igen élénk kölcsönhatásban, kölcsönös helyváltoztatásban lévő főváros és környéke gümőkóros halottait egymástól oly módon különíteni el, hogy az arányszámok színvonalában lévő kisebb s a különböző lehetséges korrekciók hatására igen eltérő mérvben, sőt különböző irányban módosuló különbségekből, a lokális tényezőknek a gümőkórra való eltérő hatására vagy az egyes kisebb községeknek lakosságában lévő gümőkórosok különböző arányának okaira kellő biztonsággal következtethessünk.

Az az egy bizonyos, hogy a gümőkór ellen való kitartó küzdelmünk eredményeképen úgy Budapest, mint a szomszédos községek legkülönbözőbb módon számított gümőkórhalandósági arányai rohamos visszafejlődésben vannak. A visszafejlődés másfél évtized alatt az egykori gümőkórhalandóság színvonalának felére, sőt helyenkint annak egyharmadára történt. A legalacsonyabbnak az 1931—1934. évi átlagok szerint Rákoshegy (0·6‰), Albertfalva (ugyancsak 0·6‰) és Alag (0·66‰) tuberkulózismortalitása mutatkozik. A rákoshegyi és az albertfalvi gümőkórhalandóság aránya 1931—1934-ben csak 30%-a a megfelelő 1921—1925. évi eredményeknek.

A székesfőváros környékén a gümőkóron kívül pusztító egyéb fertőző betegségek, a bejelentésre kötelezett heveny fertőző kórok által okozott elhalálozások egy-egy évre eső átlaga újabban már nem éri el a gümőkór áldozatainak egytized részét sem. Tuberkulózis miatt székesfővárosunk környékén 1931—1934-ben évente átlag 814-en haltak meg, az összes többi járványok miatt pedig csak 86-an. Ha nincs influenzajárvány, úgy az egyéb fertőzőbetegségek közül legtöbb áldozatot még a roncsolótoroklob szokott elvinni. Jelentős azután a környéken az orbánc, a hastífusz, a vörheny, a kanyaró és a vérhas pusztítása is. (L. a 25. táblázatot.) Régebbi években sokszor a vörheny állott a hevenyfertőző járványok közül az első helyen, de mióta az ellene való aktív védőoltások a székesfővárosi és környéki iskolákban elterjedtek, mintha elvesztette volna a vörheny hirhedt periodicitását. Az elhaltak száma másfél évtized óta egyre csökkent és nem akar újból emelkedni. Hiszen vörheny miatt Nagy-Budapesten elhaltak:

1921-ben	583-an
1922-ben	280-an
1921—1925-ben	280-an
1926-ban	170-en
1926—1930-ban	63-an
1934-ben	59-en

25. A hevenyfertőző betegségek száma és aránya a székesfővárossal szomszédos községekben és Nagy-Budapesten 1931—1934-ben.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen												
	hastífusz a partifusszal együtt	kiütéses tífusz	hólyagos himlő	kanyaró	vörheny	szamárhurut	roncsoló toroklob	influenza	ázsiai kolera	vérhas	orbánc	pokolvar	veszettség
	miatt elhaltak												
	a) *Egy évi átlagos száma.*												
A) *Budapest*	108·2	—	—	71·5	67·5	115·5	142·7	83·0	—	121·5	145·8	1·5	4·5
Budapest idegen halottak nélkül	48·4	—	—	56·7	39·7	83·2	78·9	75·5	—	69·5	109·2	—	0·2
B) *Szomszédos községek:*													
Alag	—	—	—	—	0·2	—	0·2	—	—	—	—	—	—
Újpest mv.	7·0	—	—	1·3	3·8	—	10·2	3·8	—	2·2	6·2	—	—
Rákospalota mv.	0·2	—	—	0·2	0·8	0·2	0·8	2·8	—	1·0	0·2	—	—
Pestújhely	—	—	—	0·5	—	—	—	1·2	—	—	—	—	—
Rákosszentmihály	—	—	—	0·2	—	—	0·2	0·5	—	—	—	—	—
Cinkota	0·2	—	—	0·2	—	—	0·7	—	—	—	—	—	—
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sashalom	0·2	—	—	—	—	—	1·0	—	—	—	0·2	—	—
Rákoscsaba	—	—	—	0·2	0·2	—	0·5	—	—	—	0·2	—	—
Rákosliget	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rákoskeresztúr	—	—	—	—	—	0·5	0·5	0·7	—	0·2	0·2	—	—
Rákoshegy	—	—	—	—	—	—	—	0·2	—	—	—	—	—
Pestszentlőrinc	0·2	—	—	—	0·7	—	0·5	0·2	—	—	0·2	—	—
Kispest mv.	—	—	—	0·5	0·2	0·2	1·3	2·2	—	—	0·5	—	—
Pestszenterzsébet mv.	0·5	—	—	1·0	0·2	0·3	2·8	7·3	—	0·8	0·8	—	—
Csepel	0·2	—	—	—	—	0·5	0·2	0·7	—	—	0·2	—	—
Nagytétény	—	—	—	—	—	—	0·2	0·5	—	—	0·2	—	—
Budatétény	0·2	—	—	—	—	—	0·2	0·2	—	—	—	—	—
Budafok mv.	—	—	—	0·3	0·5	0·5	1·8	2·2	—	—	0·5	—	—
Albertfalva	—	—	—	—	—	—	—	1·2	—	—	0·2	—	—
Pesthidegkút	0·5	—	—	0·2	—	0·2	—	0·2	—	—	0·5	—	—
Békásmegyer	—	—	—	—	—	0·2	1·2	0·5	—	—	—	0·2	—
Együtt ...	9·2	—	—	4·6	6·6	2·6	22·3	24·4	—	4·2	10·2	0·2	—
C) *Nagy-Budapest összesen.*	117·4	—	—	76·1	74·1	118·1	165·0	107·4	—	125·7	155·9	1·7	4·5

25. A hevenyfertőző betegségek száma és aránya a székesfővárosunkkal szomszédos községekben és Nagy-Budapesten 1931—1934-ben. (Vége.)

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen												
	hastífusz a paratifusszal együtt	kiütéses tífusz	hólyagos himlő	kanyaró	vörheny	szamárhurut	roncsoló toroklob	influenza	ázsiai kolera	vérhas	orbánc	pokolvar	veszettség
	miatt elhaltak												
	b) *Százezer lélekre eső aránya.*												
A) *Budapest*	10·6	—	—	7·0	6·6	11·3	13·9	8·1	—	11·9	14·2	0·1	0·4
Budapesten idegen halotak nélkül	4·7	—	—	5·5	3·9	8·1	7·7	7·4	—	6·8	10·7	—	0·0
B) *Szomszédos községek:*													
Alag	—	—	—	—	6·6	—	6·6	—	—	—	—	—	—
Újpest mv.	10·3	—	—	1·8	5·4	—	15·0	5·4	—	3·2	9·1	—	—
Rákospalota mv.	0·5	—	—	0·5	1·6	0·5	1·6	6·3	—	2·3	0·5	—	—
Pestújhely	—	—	—	4·7	—	—	—	11·2	—	—	—	—	—
Rákosszentmihály	—	—	—	1·4	—	—	1·4	3·5	—	—	—	—	—
Cinkota	2·4	—	—	2·4	—	—	8·2	—	—	—	—	—	—
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sashalom	1·7	—	—	—	—	—	8·5	—	—	—	1·7	—	—
Rákoscsaba	—	—	—	2·4	2·4	—	6·0	—	—	—	2·4	—	—
Rákosliget	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rákoskeresztúr	—	—	—	—	—	6·5	6·5	9·1	—	2·6	2·6	—	—
Rákoshegy	—	—	—	—	—	—	—	4·8	—	—	—	—	—
Pestszentlőrinc	0·7	—	—	—	2·3	—	1·6	0·7	—	—	0·7	—	—
Kispest mv.	—	—	—	0·8	0·3	0·3	1·8	3·3	—	—	0·8	—	—
Pestszenterzsébet mv.	0·7	—	—	1·5	0·3	0·3	4·0	10·6	—	1·0	1·0	—	—
Csepel	0·9	—	—	—	—	2·2	0·9	3·0	—	—	0·9	—	—
Nagytétény	—	—	—	—	—	—	2·8	6·9	—	—	2·8	—	—
Budatétény	7·7	—	—	—	—	—	7·7	7·7	—	—	—	—	—
Budafok mv.	—	—	—	1·0	2·5	2·5	8·6	11·1	—	—	2·5	—	—
Albertfalva	—	—	—	—	—	—	—	36·2	—	—	6·0	—	—
Pesthidegkút	8·3	—	—	3·3	—	3·3	—	3·3	—	—	8·3	—	—
Békásmegyer	—	—	—	—	—	2·4	14·1	5·9	—	—	—	2·4	—
Együtt ...	2·2	—	—	1·1	1·5	0·6	5·2	5·8	—	1·0	2·4	0·0	—
C) *Nagy-Budapest összesen.*	8·1	—	—	5·3	5·1	8·2	11·4	7·4	—	8·7	10·8	0·1	0·3

Az egyes községek közül a hevenyfertőző betegségek jellegzetes támadáspontjai voltak 1931—1934-ben a következők: a roncsoló toroklob (diftéria) 100.000 lélekre eső halálozási aránya Újpesten ezidőben évente átlag 15·0, amely arány magas színvonalában az újpestkörnyéki, különösen rákospalotai betegeknek az újpesti kórházban való elhalálozása is jelentős. Újpest után e szempontból Békásmegyer sorakozik, ahol akkor százezer élőre 14·1-es volt az arány, amely e ragálynak e faluban gyakori voltára mutat. A legalacsonyabb viszont ugyanakkor a csepeli diftériamortalitás, százezer lélekre csak 0·9. Diftériamentes a székesfővárosunkat környező 22 községből 1931—1934-ben 6 maradt, értve azalatt a halálossá vált esetektől való mentességet.

A vörheny az általunk jelenleg számbavehető legutolsó esztendők statisztikája szerint Alagon mutatkozott kiterjedtebben és itt 1931—1934-ben évente átlag 6·6 százezrelékes pusztítást is okozott. Ugyanekkor Újpest kórházában is fordultak elő vörhenyhalálozások, különösen 1932-ben. Újabban jelentős skarlatinatámadáspontok voltak még székesfővárosunk környékén Budafokon (2·5), Rákoscsabán (2·4), Pestszentlőrincen (2·3) és Rákospalotán (1·6). Vörhenyhalálozástól mentes 1931—1934-ben a 22 környékbeli község közül 14 maradt. Igen kedvező volt az 1928-as esztendő, amikor egy Budapest környékén lévő községben sem fordult elő vörhenyhalálozás.

Az influenza járványszerűen székesfővárosunk közvetlen környékén különösen 1929-ben és 1933-ban lépett fel, nem szólva a közel húsz esztendővel ezelőtt volt nagy járványról, az 1918-as és a háború befejezését közvetlen követő többi influenzás évről. Jelentősebb influenzamortalitást 1931—1934-ben Pestújhelyt (11·2), Budafokon (11·1) és Pestszenterzsébeten (10·6) láttunk.

A köztisztaság és a piacok hatósági orvosi ellenőrzésének fejlődésével, a háború utáni rendkívüli viszonyok megszüntével Nagy-Budapesten rohamosan esett vissza a hasi hagymáz és a vérhas által okozott elhalálozások száma. A most vizsgált legutolsó közel másfél évtizedes időszakban mindkettő legtöbb áldozatot 1921-ben, a legkevesebbet a hasi hagymáz 1934-ben, a vérhas 1933-ban követelt. Nevezetesen elhaltak Nagy-Budapesten:

	1921	1922	1933	1934
Hasi hagymáz miatt	322	212	90	88
Vérhas miatt	275	173	69	140

Az egyes községek közül a hastífuszmortalitás Újpesten magas, de csak kórházi a halottak miatt. Ettől eltekintve Pesthidegkút (8·3) és Budatétény (7·7) említhetők, mint hasihagymázos haláleseteket gyakrabban felmutató községek. Megemíthető még, hogy Békásmegyeren pokolvarhalálozás is fordult elő, a legutóbb 1931-ben. Szerencsére közegészségügyünk éber felügyelete, az oltások, a fertőtlenítés és a zárlat már meghiusítják azt hogy a nagy letalitásu ázsiai epidémiák, a hólyagos himlő, a kiütéses tifusz

a pestis vagy kolera kitörjenek. (L. a 25. táblázatot.) Székesfővárosunkban mindössze kiütéses tifusz halálozás fordult elő, de ez is több, mint tíz esztendővel ezelőtt, Óbudán, a Bohn-féle téglagyárban, ahol e borzalmas kór miatt 1923-ban 14-en, 1924-ben pedig 16-an haltak meg.

A nem fertőző, egyéb természetes halálokok közül különös figyelemre méltók azok, amelyek aránya emelkedik. Ilyenek a rák és a vérkeringés szervek betegségei, amelyek tudvalevőleg a népesség lélekszámához viszonyítva is egyre több halálozást okoznak.[1]) A rákhalálozásnak tudvalevőleg világszerte észlelik — legalább látszólagos emelkedését. Hazánkban 1897-ben rosszindulatú daganatokra 2% esett, százezer lélekre 27, 1906—1910-ben 39, 1920-ban 58, 1928-ban 88, ma pedig már 100 körül áll a rákhalálozás országos aránya. A rákhalandóság emelkedésében lényeges szerepe van a diagnózisok pontosabbá válásának, annak, hogy napjainkban gyakrabban ismerik fel a rákot, mint régebben. A műveltség terjedése azért is emeli a rákhalandóságot, mert a kultúra terjedésével a népességben nő az öregek aránya, már pedig a rák öregkori betegség. Ugyanezen körülmények miatt magas a budapesti rákhalandóság és általában a városoké, még idegen kórházi halottak nélkül is ezért magasabb színvonalú, mint a vidéké vagy mint a városok környékéé. Az 1931—1934. évi statisztika szerint a rákhalottak aránya százezer lélekre:

Budapesten	153·2
« idegen rákhalottak nélkül	136·0
A szomszédos községekben	92·7
Nagy-Budapesten	135·7

Kétségtelen, hogy még a székesfővárossal szomszédos falvakban is hiányos a rák felismerése. Képzelhető, hogy a városoktól távoleső falvakban, ahol nincs boncoló intézet (prosectura), még ma is hány rákos halott lesz más halálokok miatt elhaltnak jelentve. Még a Budapesttel szomszédos községekben is csak 92·7 a carcinomamortalitás, pedig Budapesten idegenek nélkül is 136. Igaz ugyan, hogy nem tudjuk azt, hogy a közvetlen környékről származó rákos halottak minő arányban halnak el a budapesti kórházakban, mert épen a rák miatt gyakori, hogy az ország távoli részéből is Budapestre jönnek az e bajban éveken át szenvedő öregek és e betegség tekintetében a székesfővárosi kórházak felszívó hatása távolabbi vidékre is olyjelentős, hogy nem képzelhető a budapesti idegen rákhalottak körében a környékbeliek aránya oly magasnak, mint az egyéb betegségek tekintetében. A környékbeli rákhalottak közül e mellett még a pestújhelyi esetek jórészt le is számítandók, mert ott budapesti lakos munkásokat kezelnek.

[1]) L. erre vonatkozólag *Szél T.*: 1. »Egészségügyi statisztika.« (Budapest, 1930. 49. §. »A rák« és 52. §. »A vérkeringési szervek betegségeire visszavezetett halálesetek. 358., ill. 363. l.) — 2. »A vérkeringési szervek betegségei s a bennük való elhalálozások statisztikája.« (Népegészségügy 1930.) — 3. »A rákhalandóság« (Magyar Statisztikai Szemle 1935.)

Azt, hogy a környékbeli egyes községek rákhalandósága között (az idegenekkel való korrekciót a környéken a jelenlegi statisztikai rendszer szerint szabatosan még fel nem tüntető arányszámok alapján) minő különbségek vannak, a 26. táblázat tárja elénk. Pestújhely magas rákhalálozási arányától (160·2) az ottlévő O. T. I.-kórház miatt eltekintve, elsősorban Rákoshegy (142·9 $^0/_{0000}$), Nagytétény (138·2) és Pesthidegkút (132·4) említhetők. Igen kedvezőnek látszik viszont Alag carcinomamortalitása, amely csak 56·1 $^0/_{0000}$, de ne felejtsük, hogy ez a statisztika csak a helyben elhalt rákos halottakra vonatkozik, már pedig Alag művelt tisztviselő-társadalma ily súlyos betegségben bizonyára ritkán kezelteti magát otthon.

26. A rákhalálozások száma és aránya a székesfővárossal szomszédos községekben és Nagy-Budapesten 1931—1934-ben.[1])

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen rák miatt elhaltak évi átlaga	Az oldalt megnevezett helyen rák miatt elhaltak százezer lélekre
A) *Budapest*	**1.570·2**	**153·2**
Budapest idegen rákhalottak nélkül	**1.394·7**	**136·0**
B) *Szomszédos községek:*		
Alag	1·7	56·1
Újpest	78·2	114·7
Rákospalota mv.	37·2	87·0
Pestújhely	17·2	160·2
Rákosszentmihály	17·0	120·6
Cinkota	7·0	82·4
Mátyásföld [2])	2·5	85·0
Sashalom	7·5	63·8
Rákoscsaba	10·7	129·4
Rákosliget	4·0	130·8
Rákoskeresztúr	7·5	97·6
Rákoshegy	6·0	142·9
Pestszentlőrinc	22·7	74·2
Kispest mv.	51·7	78·6
Pestszenterzsébet mv.	47·5	69·8
Csepel	19·5	84·6
Nagytétény	10·0	138·3
Budatétény	1·5	57·9
Budafok mv.	19·0	96·2
Albertfalva	3·2	96·4
Pesthidegkút	8·0	132·4
Békásmegyer	7·2	84·8
Együtt	**386·8**	**92·7**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**1.957·0**	**135·7**

[1]) A rákhalottak az ú. n. »községi táblán« a Közp. Statisztikai Hivatalnál csak 1931-től kezdve szerepelnek külön rovatban, így e tekintetben régebbi adatok Nagy-Budapestre nem számíthatók ki.

[2]) Csak 1933—1934 átlaga.

A vérkeringési szervek betegségei közül külön számbavett szervi szívbaj (az idült belső szívhártyagyúlladást és a billentyűbántalmakat is beleértve) 1931—1934-ben évente átlag százezer lélekre a következő elhalálozási arányokat okozta:

Budapesten	294·2
» idegenek nélkül	280·3
A szomszédos községekben	95·1
Nagy-Budapesten	236·6

E betegségnél a műveltségnek az e betegségben való halandóságot gyarapító hatása épen úgy mutatkozik, mint a ráknál. Már azért is, mert a vérkeringési szervek betegségei is épen úgy az öregkorban gyakrabban előforduló halálokok, mint ahogy a rák az öregkor jellegzetes betegsége, már pedig a műveltség terjedésével a népességben nő az öregek aránya. A vérkeringési szervek betegségeivel kórházakban elhaltak aránya, az e betegség által okozott összes elhalálozásokhoz viszonyítva, nem oly magas, mint a ráknál. A környék és a székesfőváros között a szívbetegségek által okozott elhalálozások aránya tekintetében még jelentősebb különbség mutatkozik, mint aminőt a rákhalandóságnál állapítottunk meg. A Budapesten szívbaj miatt elhalt idegenek (1931—1934-ben évente átlag 142·2) felét, a környéki szívbajos halálesetekhez (ugyanakkor 396·7) számítva hozzá, az összeg (538·9, százezer lélekre csak 129-es, vagyis) lényegesen alacsonyabb arányt jelent, mint aminőt Budapestre idegen halottak nélkül (280·3) állapítottunk meg.

A szívbetegségekre vezető okok, az excessusok in venere et in Bacho, a prostitució s a szifilisz ártalmai, a könnyelmű fiatalság kicsapongásai bizonyára a székesfővárosban ártanak szélesebb néprétegeknek, mint a szerényebb színvonalon élő, egyszerűbb, nyárspolgári elemeket nagyobb arányban felmutató községekben. Mindezzel egészen párhuzamosan alakul a szívbaj miatt való halandóságnak Budapesten a környéknél magasabb színvonala és annál egyre tovább és rohamosabban emelkedő volta. Az összhalandóság általánosan javuló irányzatával szembehelyezkedő, épen ellenkezőleg: állandó rosszabbodást mutató tendencia ez, amely a városokban — különösen pedig hazánk fővárosában — és még itt is elsősorban az alkohollal és dohányzással rendszeresen visszaélő 60 éven felüli férfiak körében jelentkezik leginkább. Kétségtelen, hogy az e tekintetben egyre magasabb statisztikai arányok az idős férfinépességre vonatkozólag megfontolásra méltó, komoly adatok!

Az, hogy a székesfővárosunkkal szomszédos községekben községenkint, illetve megyei városonkint való részletezésben a szervi szívbajban való elhalálozás arányára minő számokat tudunk meghatározni, a 27. táblázat tárja elénk.

27. A szervi szívbaj miatt elhaltak száma és aránya székesfővárosunk környékén és Nagy-Budapesten 1931—1934-ben.[1])

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen szervi szívbaj (idült belső szívhártyagyulladás, a billentyűbántalmakat is beleértve) miatt elhaltak évi átlaga	százezer lélekre
A) *Budapest*	**3.015·0**	**294·2**
Budapest szívbaj miatt elhalt idegenek nélkül	**2.872·8**	**280·3**
B) *Szomszédos községek:*		
Alag	5·0	165·1
Újpest mv.	83·2	122·1
Rákospalota mv.	40·0	93·5
Pestújhely	10·2	95·0
Rákosszentmihály	13·7	97·2
Cinkota	3·2	37·7
Mátyásföld[2])	0·5	17·0
Sashalom	10·5	89·3
Rákoscsaba	7·2	87·1
Rákosliget	5·0	163·5
Rákoskeresztúr	18·7	243·2
Rákoshegy	4·7	111·9
Pestszentlőrinc	36·2	118·3
Kispest mv.	52·5	79·9
Pestszenterzsébet mv.	45·7	67·2
Csepel	19·0	82·4
Nagytétény	5·0	69·2
Budatétény	2·0	77·3
Budafok mv.	19·7	99·7
Albertfalva	2·5	75·4
Pesthidegkút	7·0	115·8
Békásmegyer	5·2	61·2
Együtt	**396·7**	**95·1**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**3·411·7**	**236·6**

Ezek a viszonyszámok, amelyek az 1931—1934. évi halálozási statisztikán alapulnak, azt igazolják, hogy a székesfővárosunkkal szomszédos azon 22 község közül, amelyeket Nagy-Budapest statisztikai fogalmának meghatározásánál tekintetbe szoktunk venni, a szívbaj miatt történt elhalálozások aránya egyikben sem éri el azt a színvonalat, mint amelyen Budapesten áll. Székesfővárosunkban 1931—1934-ben még, az itt szívbaj miatt elhalt idegenek nélkül számítva is (280·3‰), magasabb az ilynemű betegségek által okozott halandóság színvonala, mint a környék bármely községében. A közvetlen környék egyes községei közül is e tekintet-

[1]) A szervi szívbaj — a IV. revízión átesett haláloki nemzetközi nomenklatura 92. pontja — az ú. n. »községi táblán« a közp. Statisztikai Hivatalnál csak 1931-től kezdve szerepel külön rovatban, így e tekintetben régebbi arányok Nagy-Budapestre vonatkozólag nem számíthatók ki.

[2]) Csak 1933—1934 átlaga.

ben legmagasabb arányszámokkal 1931—1934-ben még leginkább Rákoskeresztúr (243·2), Alag (165·1) és Rákosliget (163·5) tűnnek ki, de látható, hogy még ezek egyikének arányszáma sem éri el a budapesti szívbajos halandóság színvonalát. A legalacsonyabb vonatkozó arányszámot az általunk vizsgált 22 község közül viszont ugyanekkor Mátyásföld mutatja (17·0), de igen kedvező volt ugyanakkor még Cinkota (37·7) vonatkozó viszonyszáma is.

Az egyéb természetes halálokok közül néhány figyelemre méltó, a »községi táblán« is külön számbavett betegség által Nagy-Budapesten 1931—1934-ben okozott elhalálozások egy-egy évre eső átlaga, valamint százezer lélekre eső arányszáma a 28. táblázatba foglalt képet mutatja.

Az, hogy apoplexiás halálesetek a székesfővárosban még idegenek nélkül számítva is kissé magasabb arányt (67·3‰) képviselnek, mint a környéken (54·5), nem jelentős különbség, mert, ha a budapesti idegenek felét a környékről származónak vesszük fel, — mint ahogy fentebb ismertettük azt, hogy statisztikai felvételek szerint a budapesti idegen halottaknak több mint a fele a szomszédos községek lakosai közül kerül ki, — akkor a környékbeli apoplexiamortalitás százezer lélekre számítva már 76 emelkedik. Ez pedig máris magasabb, mint a budapesti lakosság fentebb közölt adata (67·3). E mellett egyes környékbeli községekben — l. a 28. táblázat folytatását — sokkal magasabb az arány, mint Budapesten. Így Sashalom apoplexiamortalitása 116·5, Mátyásföldé és Újpesté pedig egyaránt 101·9.

Az elmebajos halandóság székesfővárosunkban, még a budapesti tébolydákban elhalt nem budapesti lakosok nélkül számítva is, több mint ötször akkora (15·6‰), mint a környéken (3·0). És nincs a környéken egy olyan község sem, amely elérné a budapesti dementiamortalitás rendkívül magas színvonalát. Még a legmagasabb arányokat felmutatók — Pesthidegkút (11·6), Rákoskeresztúr (9·1) és Budatétény (7·7) — aránya is kisebb, mint a budapesti (15·6). A 22 község közül 5-ben az 1931—1934. évi statisztika szerint nem halt el senki sem elmebaj miatt. Azzal, hogy az elmebetegség gyakorisága és rohamos terjedése a városi élettel s a kultúra emelkedésével minő párhuzamosságot mutat, már statisztikai szempontból is foglalkoztam.[1]) Ugyanitt kimutattam azonban azt is, hogy nemcsak a műveltség terjedése, hanem az elmebetegek pontosabb számbavétele, az orvosellátás arányának növekedése s a kultúrával párhuzamosan terjedő ártalmak: szifilisz, alkoholizmus, mind olyan nyomósak, hogy ezek mellett a szellemi túlerőltetés vagy épen a kultúra hatása épen nem mint olyan, hanem elsősorban csak velejáró káros mellékhatások útján idézi elő az elmebetegségek terjedését. A káros mellékhatásokról azonban már a natalitás tárgyalásánál

[1]) L. *Szél T.*: »Az elmebetegség, mint tömegjelenség.« (Magyar Statisztikai Szemle 1929. évi 5. és 6. sz.)

28. A 26. és 27. táblázaton fel nem sorolt egyéb nem fertőző természetes halálokok által okozott elhalálozások száma és aránya a székesfőváros környékén és Nagy-Budapesten 1931—1934-ben.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen miatt elhaltak								
	gutaütés és agyvérzés	elmebaj	görcsök és rángások [1])	tüdő- és mellhártya-lob	sérvek és szakadás	gyermekágyi láz	egyéb gyermekágyi betegségek	veleszületett gyengeség és fejl. hibák	aggkori végkimerülés
	a) *Egy évi átlagos száma*								
A) *Budapest*	805·7	273·8	29·2	1.484·5	76·0	74·0	53·0	550·2	325·3
Budapest az illető halálokokban elhalt idegenek nélkül	689·3	160·2	25·4	1.200·7	16·7	44·5	30·3	306·5	303·0
B) *Szomszédos községek:*									
Alag	1·5	—	0·2	3·0	—	—	—	0·7	3·0
Újpest mv.	69·5	1·2	6·0	109·5	0·5	1·5	3·8	45·0	45·7
Rákospalota mv.	29·8	2·2	4·8	47·5	0·8	—	0·5	12·0	28·5
Pestújhely	7·2	0·2	0·5	11·0	0·2	0·5	—	3·7	7·7
Rákosszentmihály	13·7	1·0	—	15·2	—	—	—	6·7	6·2
Cinkota	5·7	—	1·5	7·7	0·2	—	—	7·5	10·7
Mátyásföld	3·0	—	0·5	5·5	—	—	—	2·0	3·0
Sashalom	13·7	0·2	1·7	17·5	—	—	—	3·2	6·7
Rákoscsaba	4·0	0·2	—	14·0	0·5	—	—	3·2	10·5
Rákosliget	2·0	0·2	0·2	5·2	0·2	—	—	0·5	2·0
Rákoskeresztúr	5·0	0·7	3·2	13·7	—	—	0·2	10·2	4·0
Rákoshegy	2·7	0·2	—	4·7	0·2	—	—	0·7	1·2
Pestszentlőrinc	8·5	0·2	2·5	40·7	—	—	0·2	12·2	12·7
Kispest mv.	34·8	1·0	2·5	57·2	0·7	0·2	2·5	32·2	32·0
Pestszenterzsébet mv.	28·5	3·0	4·5	64·2	0·5	—	0·5	21·5	49·8
Csepel	12·7	0·2	2·0	37·7	—	0·2	0·2	8·0	11·2
Nagytétény	5·2	—	3·7	7·7	0·2	—	—	2·7	10·0
Budatétény	2·2	0·2	0·5	4·2	—	—	—	1·0	2·7
Budafok mv.	14·2	0·8	1·5	18·0	—	0·5	0·8	3·8	8·0
Albertfalva	1·5	—	—	2·7	—	—	—	—	0·7
Pesthidegkút	4·2	0·7	0·2	6·0	—	—	—	3·7	4·7
Békásmegyer	8·0	0·5	0·2	11·0	—	0·2	—	3·5	2·5
Együtt	277·6	12·7	36·1	503·9	4·0	3·1	8·7	184·0	263·5
C) *Nagy-Budapest összesen*	1.083·3	286·5	65·3	1.988·4	80·0	77·1	61·7	734·2	588·8

[1]) Öt éven aluliaknál.

28. A 26. és 27. táblázaton fel nem sorolt egyéb nem fertőző természetes halálokok által okozott elhalálozások száma és aránya a székesfőváros környékén és Nagy-Budapesten 1931—1934-ben. (Vége.)

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen								
	gutaütés és agyvérzés	elmebaj	görcsök és rángások [1]	tüdő- és mellhártyalob	sérvek és szakadás	gyermekágyi láz	egyéb gyermekágyi betegségek	veleszületett gyengeség és fejl. hibák	aggkori végkimerülés
	miatt elhaltak								
	b) *Százezer lélekre eső aránya.*								
A) *Budapest*	78·6	26·8	2·9	144·8	7·4	7·2	5·2	53·7	31·7
Budapest az illető halálokokban elhalt idegenek nélkül	67·3	15·6	2·5	117·2	1·6	4·3	2·9	29·9	29·6
B) *Szomszédos községek:*									
Alag	49·5	—	6·6	99·0	—	—	—	23·1	99·0
Újpest mv.	101·9	1·8	8·8	160·6	0·7	2·2	5·4	66·0	67·0
Rákospalota mv.	69·4	5·1	11·0	111·0	1·6	—	1·2	28·1	66·6
Pestújhely	67·1	1·9	4·7	102·4	1·9	4·7	—	34·5	71·7
Rákosszentmihály	97·2	7·1	—	107·9	—	—	—	47·6	44·0
Cinkota	67·1	—	17·7	90·6	2·4	—	—	88·3	125·9
Mátyásföld	101·9	—	17·0	186·9	—	—	—	68·0	101·9
Sashalom	116·5	1·7	14·5	148·7	—	—	—	27·2	57·0
Rákoscsaba	48·4	2·4	—	169·3	6·0	—	—	38·7	127·0
Rákosliget	65·4	6·5	6·5	163·5	6·5	—	—	16·4	65·4
Rákoskeresztúr	65·0	9·1	41·6	178·2	—	—	2·6	132·7	52·0
Rákoshegy	64·3	4·8	—	111·9	4·8	—	—	16·7	28·6
Pestszentlőrinc	27·8	0·7	8·2	133·1	—	—	0·7	39·9	41·5
Kispest mv.	52·8	1·5	3·8	87·0	1·1	0·3	3·8	49·0	48·7
Pestszenterzsébet mv.	41·9	4·4	6·6	94·4	0·7	—	0·7	31·6	73·1
Csepel	55·1	0·9	8·7	163·5	—	0·9	0·9	34·7	48·6
Nagytétény	71·9	—	51·2	106·5	2·8	—	—	37·3	138·3
Budatétény	85·0	7·7	19·3	162·2	—	—	—	38·6	104·3
Budafok mv.	71·9	3·5	7·6	91·1	—	2·5	3·5	18·7	40·5
Albertfalva	45·2	—	—	81·4	—	—	—	—	21·1
Pesthidegkút	69·5	11·6	3·3	99·3	—	—	—	61·2	77·8
Békásmegyer	94·2	5·9	2·4	129·4	—	2·4	—	41·2	29·4
Együtt	54·5	3·0	8·7	120·8	0·9	0·7	2·0	44·1	63·1
C) *Nagy-Budapest összesen*	75·2	19·9	4·5	137·9	5·5	5·4	4·3	50·9	40·8

[1]) Öt éven aluliaknál.

és a szervi szívbajos mortalitásnál is szóltunk már s láttuk, hogy Budapesten ezek mennyivel jelentősebbek, mint a szomszédos községek inkább falusias életű népességében.

A görcsök és rángások (convulsiones) haláloki diagnózisa inkább csak takaró-diagnózis, ha a meningitis vagy az intoxicatio alimentaris stb., a rángatódzás tényleges oka az 5 éven aluli gyermeknél a halottkém előtt nem ismeretes. Épen ezért a népműveltség terjedésével s egyben az orvosi kezelés igénybevételének arányával párhuzamosan csökken az ezen halálok miatt való halandóság. Ezek a halálokok tehát nem a fővárosban, hanem a környéken szerepelnek nagyobb arányban. Görcsök és rángások miatt elhaltak aránya százezer lélekre 1931—1934-ben évente átlag:

Budapesten	2·9
» idegenek nélkül	2·5
A szomszédos községekben	8·7
Nagy-Budapesten	4·5

E szerint akár idegenekkel, akár azok nélkül — mert hiszen ezek szerepe ily takaródiagnózisoknál lényegtelen, a vidékről feljövő ugyanis, ha nem is gyógyulást, de legalább pontos diagnózist kap a fővárosi kórháztól — magasabb a környékbeli, mint a fővárosi »görcsök« okozta elhalálozás aránya.

Egyes községekben egészen kirívóan magas a görcsök okozta halandóság, a műveltség magasabb fokán álló megyei városokban persze már alacsonyabb. Nagytétényben pl. 51·2, Rákoskeresztúron pedig 41·6 százezer lélekre számítva... Magas azonban az arány még Budatétényben (19·3) és Cinkotán (17·7) is.

A tüdő- és mellhártyalob miatt elhaltak aránya kétségtelenül a környéken kedvezőtlenebb, mint a fővárosban. A környéken, ahol az ilyen »meghüléses« betegségek aránya magasabb. A pneumonia- és pleuritis-mortalitás együttes aránya ugyanis százezer lélekre:

Budapesten	144·8
« idegenek nélkül	117·2
A szomszédos községekben	120·8
A szomszédos községekből Budapesten elhalt községbeliekkel együtt.	154·9
Nagy-Budapesten	137·9

Az egyes községek közül különösen magas az 1931—1934. évi pneumonia- et pleuritismortalitás Mátyásföldön (186·9), Rákoskeresztúron (178·2) és Rákoscsabán (169·3). Igen kedvező volt ugyanakkor viszont Albertfalva (81·4), Kispest (87·0) és Cinkota (90·6) arányszáma.

A sérveknél igen nagy a különbség a budapesti nyers (7·4) és az idegenek leszámításával képezett arány (1·6) között, minthogy a sérvek és a bélelzáródás tipikusan műtétre szoruló s e miatt Budapestre a környékről is a

kórházakba rendszerint felkerülő szervezeti rendellenességek. Persze ugyanezen ok miatt a környékre vonatkozó átlagos herniamortalitás, nemkülönben bármelyik környékbeli község adata alacsonyabb a Budapesten történőkre vonatkozó aránynál.

Egészen hasonló a gyermekágyi láz (febris seu sepsis puerperalis) által okozott anyai halandóság vagy az egyéb nem lázas terhességi, szülési és gyermekágyi betegségek által okozott halálozások arányában Budapest és a környék között lévő különbség oka. Hiszen említettük munkánk elején a 2. szakaszban a születések tárgyalásánál, hogy épen a nehéz szülési esetek — ahol téraránytalanság, rendellenes fekvés vagy az anya vagy a magzat betegsége miatt szövődmények vagy a szülés rendellenes lefolyása várhatók — nagyobb arányban kerülnek fel a községekből a székesfőváros kórházaiba, mint a normális szülési esetek. Említettük a fővárosi halvaszületések magas arányának indoklásánál hasonlóképen, hogy ezt épen nem a fővárosi születések fiziológiailag kedvezőtlenebb volta, sem a fővárosban kedvezőtlenebb külső körülmények okozzák, hanem az, hogy a nehéz szülési esetek jórészt felkerülnek a fővárosi kórházakba, amelyeknek azonban csak egy részét tudja megmenteni a Budapesten magas színvonalú szülész-orvosi, illetve szülésztanári szaktudás. Ugyanezen körülmények emelik az apartus és puerperium budapesti mortalitását, csökkentik a környékbelit s okozzák a nagy különbséget az idegenekkel és az azok nélkül számított budapesti anyai halandóságnál is. (L. ugyancsak a 28. táblázat folytatását.)

A veleszületett gyengeség s az aggkori végkimerülés a pontosabb halálloki diagnózis ismeretlenségét takaró diagnózisok lévén, a fővárosban fordulnak elő ritkábban, mint a környéken. Előfordulási arányuk ugyanis a műveltségi színvonal emelkedésével csökkenő. 1931—1934-ben százezer lélekre eső halottszám:

	Budapesten idegenek nélkül	A környéken
Veleszületett gyengeség miatt	29·9	44·1
Aggkori végkimerülés miatt	29·6	63·1

Az egyes községek közül a veleszületett gyengeség (a sokkal kisebb arányban előforduló fejlődési hibák spina bifida, nyúlajak, farkastorok stb.-vel együtt) által okozott elhalálozások százezer lélekre eső aránya 1931—1934-ben Rákoskeresztúron volt a legmagasabb: 132·7. Utána e szempontból Cinkota (88·3) és Mátyásföld (68·0) sorakozott. A legalacsonyabb arányok viszont e tekintetben ugyanakkor Rákoshegyen (16·7) és Budafokon (18·7) mutatkoztak.

Az aggkori végkimerülés aránya a környékbeli községek közül Nagytétényben (138·3), Rákoscsabán (127·0) és Cinkotán (125·9) volt feltűnő kedvezőtlen. A legalacsonyabb színvonalon ugyanekkor, ugyanezen halálok

aránya Albertfalván (21·1) alakult ki. Kedvező volt azonban Rákoshegy (28·6) és Békásmegyer (29·4) aránya is.

Az erőszakos halálesetek aránya székesfővárosunkban úgy az öngyilkosságoknak, mint a baleseteknek gyakori volta miatt magas. Az 1931—1934. évi halálozási statisztika szerint az öngyilkosok százezer lélekre eső aránya:

Budapesten	56·6
« idegenek nélkül	48·5
A szomszédos községekben	27·8
Nagy-Budapest	48·2

Látható, hogy az öngyilkosok székesfővárosi aránya hazánkban közel kétszerese a szomszédos községekre vonatkozó átlagnak. Rég ismeretes, hogy a műveltség terjedése az öngyilkosok arányát emelni képes, hogy éppen ezzel összefüggően az öngyilkosságok a városokban a népesség nagyságához viszonyítva gyakrabban fordulnak elő, mint a vidéken.[1]) A város, különösen a nagyváros az öngyilkosság melegágya. Műveltségével és félműveltségével, sokféle élvezetével, könnyelmű szokásaival, a szélsőséges nyomor nagyobb arányával és a testi-lelki ellenállóképesség csökkenésével ez tenyészti az öngyilkosságokat. Nálunk első sorban Budapesten magas az arány. Budapesten az öngyilkosok aránya mindig magasabb, nemcsak az ország vagy a vármegyék, hanem a többi törvényhatósági város átlagánál is. Az öngyilkosok arányának emelkedését székesfővárosunkban a következő százezer lélekre eső arányok mutatják:

1901—1905	34·8
1906—1910	40·1
1921—1925	46·3
1926—1930	52·6
1931—1934	56·6

Ugyanez a fejlődés iránya a vidéken is, de fél olyan magas színvonalon s egyes környéki községekben — amint azt a 29. táblázat mutatja — még a feles színvonalú átlagnál is alacsonyabb arányok szerint.

Az egyes környékbeli községek közül 1931—1934-ben az öngyilkosok százezer lélekre eső aránya még Csepelen volt a legmagasabb: 52·9. Utána sorakozott ezen arány színvonala tekintetében ugyanekkor Nagytétény (48·4), Békásmegyer (43·6) és Budatétény (38·6). Legalacsonyabb öngyilkossági arányt a Budapest környékén vizsgált 22 község közül viszont Pesthidegkút mutatott 8·3. Igen kedvező ezenkívül Cinkota (11·8), Pestújhely (15·8), Rákosliget (16·4) és Alag (16·5) vonatkozó arányszáma is.

[1]) L. *Szél T.*: »Az öngyilkosok demográfiája«. (A Magyar Statisztikai Szemle 1928. évi júl. és aug. számában.)

29. Az öngyilkosok száma és aránya a székesfőváros környékén és Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen öngyilkossá lett egyének					
	évi átlaga			százezer lélekre		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**435·8**	**515·0**	**579·3**	**46·3**	**52·4**	**56·6**
Budapest, idegen öngyilkosok nélkül.....	—	—	**496·7**	—	—	**48·5**
B) *Szomszédos községek:*						
Alag	—	0·4	0·5	—	14·1	16·5
Újpest mv.	14·8	21·6	25·3	24·7	33·3	37·0
Rákospalota mv.	5·8	6·0	9·5	15·7	14·3	22·2
Pestújhely	1·4	2·8	1·7	16·0	26·7	15·8
Rákosszentmihály	1·2	2·0	4·5	11·5	15·5	31·9
Cinkota	2·0	1·0	1·0	26·9	12·3	11·8
Mátyásföld	—	—	[1]) 0·5	—	—	[1]) 17·0
Sashalom	[2]) 1·0	3·4	3·2	[2]) 12·2	32·7	27·2
Rákoscsaba	1·4	1·0	1·5	21·6	13·1	18·1
Rákosliget	1·6	—	0·5	56·2	—	16·4
Rákoskeresztúr	0·6	0·8	3·2	9·4	11·2	41·6
Rákoshegy	—	1·4	1·5	—	39·4	35·7
Pestszentlőrinc	2·4	3·2	6·0	15·3	12·4	19·6
Kispest mv.	8·4	8·4	14·3	15·4	13·7	21·6
Pestszenterzsébet mv.	8·0	9·2	16·0	16·9	15·1	23·5
Csepel	6·2	8·6	12·2	39·0	41·8	52·9
Nagytétény	2·4	4·0	3·5	42·6	60·2	48·4
Budatétény	0·6	0·6	1·0	30·8	25·6	38·6
Budafok mv.	4·0	3·0	5·5	26·4	16·5	27·8
Albertfalva	0·6	0·4	0·7	34·4	14·3	21·1
Pesthidegkút	0·4	0·8	0·5	10·1	15·0	8·3
Békásmegyer	1·0	1·6	3·7	18·4	21·5	43·6
Együtt	**63·8**	**80·2**	**116·1**	**20·0**	**20·9**	**27·8**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**501·8**	**595·2**	**695·6**	**39·7**	**43·5**	**48·2**

Amíg az öngyilkosságok aránya Európa-szerte emelkedő, addig a másik nagyjelentőségű erőszakos halál-oknak, a halálos baleseteknek aránya tudvalevőleg egyre csökken. Budapesten és a környéken a halálossá vált baleseteknek százezer lélekre eső aránya tudvalevőleg következőképen fejlődött vissza:

	Budapesten	A környéken
1921—1925	45·7	29·0
1926—1930	37·6	21·9
1931—1934	30·6	17·4

Érdekes azonban megfigyelni, hogy minő magas a Budapesten történt halálos balesetekben az idegenek aránya. Idegenek nélkül a budapesti baleset-

[1]) Csak 1933—1934.
[2]) Csak 1923—1925.

mortalitás csak 18·7‰, alig magasabb, mint a környékbeli (17·9). A fővárosi nagy forgalommal, annak szabályaival, közlekedési rendőrrel és jelzésekkel tisztában nem lévő idegenek emelik így a budapesti baleseti halandóság színvonalát és épen a székesfővárossal szomszédos környékből Budapestre berándult falusiak hatása lehet az, hogy a baleseti mortalitás színvonala a környékbeli fölé kerül. Maguk a budapestiek az ő fejlett forgalmuk mellett is aligha esnek közlekedési baleseteknek gyakrabban áldozataivá, mint a környékbeli lakosok. Annál inkább, mert az ipari balesetekben az idegenek szerepe alárendelt s inkább csak a közlekedésbelieknél fordulnak idegenek elő. A környékbeli falvakban a közlekedési balesetekre jóval kevesebb az alkalom, mint a székesfővárosban, jóllehet a községek a közlekedési szabályok és közlekedési jelzések, biztonsági intézkedések tekintetében is elmaradottak.

Azt, hogy a szomszédos községek közül melyekben minő volt a halálos balesetek aránya, a 30. táblázat szemlélteti. Az 1931—1934. évi statisztika szerint a százezer lélekre eső halálos balesetek aránya Csepelen a legmagasabb, 44·2. Ebben az adatban a Weiss Manfréd-gyárban történt ipari balesetek vezetőszerepe kétségtelen. Igen magas még Békásmegyer (41·2), Újpest (41·1), Albertfalva (36·2) és Nagytétény (30·4) vonatkozó adata is.

Érdekes végül a székesfővárosi bűntanyákra visszamutató gyilkossági adatokat is felemlíteni. 1931-től 1934-ig a gyilkosságok összes száma

Budapesten	189
a szomszédos községekben	37
Nagy-Budapesten	226 volt.

E szerint tehát ugyanazon idő alatt a számos rendőrrel és detektívvel bíró, tehát jobb közbiztonsági színvonalon élő Budapesten több, mint ötszörannyi gyilkosság történt, mint az elhagyott, néptelen helyekben bővelkedő szomszédos falvakban és megyei városokban. Pedig a főváros egymillió lakossága csak kétszerese s nem ötszöröse a szomszédos községekben lakó közel félmillió léleknek.

4. A természetes szaporodás.

Nagy-Budapest természetes szaporodása — a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű népmozgalmának kedvező alakulása révén — előnyösebben alakul, mint Budapesté. Ezt akár a természetes szaporodás arányszámával, akár a születési és halálozási számok hányadosával is egyaránt igazolni lehet. Minthogy azonban — mint azt az előző fejezetekben már láttuk — úgy a születések, mint az elhalálozások alakulásánál a nemhelybeli lakos, ú. n. idegenek népmozgalmi eseményei különböző arányú

30. A halálos balesetek száma és aránya a székesfőváros környékén és Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig.

Város, község	Az oldalt megnevezett helyen történt halálos balesetek					
	átlaga			százezer lélekre		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**421·6**	**369·4**	**314·0**	**45·7**	**37·6**	**30·6**
Budapest idegenekkel történt balesetek nélkül ..	—	—	**191·5**	—	—	**18·7**
B) *Szomszédos községek:*						
Alag	0·4	0·8	0·2	16·3	28·3	6·6
Újpest mv.	33·4	32·4	28·0	55·7	49·9	41·1
Rákospalota mv.	4·8	2·8	1·5	13·0	6·7	3·5
Pestújhely	1·4	1·2	1·0	16·0	11·5	9·3
Rákosszentmihály	2·0	0·8	0·5	19·2	6·2	3·6
Cinkota	2·0	2·6	0·7	26·9	32·0	8·2
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—
Sashalom	—	0·6	0·2	—	5·8	1·7
Rákoscsaba	0·6	1·0	2·2	9·2	13·1	26·6
Rákosliget	—	—	—	—	—	—
Rákoskeresztúr	1·2	1·8	1·0	18·7	25·1	13·0
Rákoshegy	—	1·0	0·5	—	28·2	11·9
Pestszentlőrinc	3·0	2·0	6·0	19·1	7·7	19·6
Kispest mv.	7·8	5·6	5·2	14·3	9·2	7·9
Pestszenterzsébet mv.	8·8	8·8	7·0	18·6	14·4	10·3
Csepel	14·4	10·2	10·2	90·6	49·6	44·2
Nagytétény	4·2	3·0	2·2	74·6	45·1	30·4
Budatétény	0·6	—	0·2	30·8	—	7·7
Budafok mv.	5·0	4·8	2·5	32·9	26·4	12·7
Albertfalva	0·2	—	1·2	11·5	—	36·2
Pesthidegkút	1·0	0·8	0·7	25·3	15·0	11·6
Békásmegyer	1·6	3·8	3·5	29·5	51·1	41·2
Együtt	**92·4**	**84·0**	**74·5**	**29·0**	**21·9**	**17·4**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**514·0**	**453·4**	**388·5**	**41·5**	**33·2**	**26·8**

számszerű eltolódásokat hoznak létre az egyes területeken történt népmozgalmi jelenségeken alapuló statisztikákban, azért pusztán a születés és az elhalálozás megtörténésének helye szerint számba vett természetes szaporodási eredményből a helybeli lakosság saját természetes szaporodására még nem lehet kellő pontossággal következtetni. Igaz, hogy a természetes szaporodásnál csupán a történések eredménye szerint számított nyers eredmények is kedvezőbbek már a környéken, mint a világvárosias magban, de az elővárosias településgyűrű lakosságának jobb természetes szaporodását számszerűleg nem ezek a nyers számok, hanem a kellőképen korrigált adatok tárják fel. E szerint tehát Nagy-Budapest természetes szaporodásában megnyilvánult tömegjelenség törvényszerűségeinek helyes megítéléséhez is igen fontos, hogy külön vizsgáljuk a történéseket csak

helyük szerint számbavevő általános vagy nyers természetes szaporodást és az idegenekkel korrigált, a helybenlakos népesség saját viszonyaira jellemző helyes arányokat.

Amíg Budapest egyre kedvezőtlenebbé váló nyers természetes szaporodása — először csak a népmozgalmi esemény megtörténésének helye szerint meghatározható adatokkal foglalkozva — legújabban már nemcsak egyes évi eredményekben, hanem többéves átlagokban s állandóan negatív, vagyis nem is szaporodást, hanem fogyást jelent, addig a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű ily módon számított természetes szaporodása még mindig pozitív. 1931—1934. évi eredmények szerint pl. a természetes szaporodás:

Budapesten	—200,	ami ezer lélekre	—0·2
A szomszédos községekben	870,	« « «	2·0
Nagy-Budapesten	670,	ami ezer lélekre	0·4

Igaz ugyan, hogy a székesfővárosunkat övező községek közül is egyre többen válik természetes szaporodás ily módon nyersen, minden korrekció nélkül számítva negatívvá, azonban a 22 községből álló egész elővárosias településgyűrű természetes szaporodásának nyers mérlege, végső eredménye azonban mégis csak pozitív marad, vagyis tényleg szaporulat. 1931—1934-ben a Budapest közvetlen szomszédságába sorolt 22 községben már tízben negatív a mérleg, míg 1926—1930-ban még csak kettőben volt szaporodás helyett fogyásról szó. A világháborút megelőző békés időszakban pl. az 1901—1910. évi eredmények szerint a székesfőváros szomszédságában még nem volt olyan község, amelynek természetes szaporulása már akkor negatívvá vált volna. Azt, hogy a székesfővárosunkkal szomszédos egyes községekben a természetes szaporodás 1901-től 1934-ig néhány többéves átlag szerint minő különbségeket mutat, a 31. táblázat tárja elénk.

A székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű egyes községei közül a nyersen számított természetes szaporodás rendszerint Rákoskeresztúron mutatkozik a legkedvezőbbnek. 1931—1934-ben 11·0‰ a rákoskeresztúri természetes szaporodás, 1926—1930-ban pedig 15·0‰ volt. Ezek olyan magas adatok, amilyeneket a szomszédos községek közül másnál hiába keresünk. Úgy a születésekről, mint a házasságok termékenységéről szóló fejezetben Rákoskeresztúrt ismerjük meg, mint a házasok magas arányával, a családi életre való kedvező hajlandósággal, jó születési aránnyal és a házasságok magas termékenységi átlagával egyaránt kitűnő községet. Nyilvánvaló, hogy a Rákoskeresztúron már eddig megismert szélsőségekkel párhuzamosan alakul ki a természetes szaporodás kedvező volta, népességének jó vitalitása. A természetes szaporodás magas színvonala tekintetében a környékbeli községek közül Rákoskeresztúr után említhetők még Kispest mv. (9·0%), Budatétény (8·8%) és Rákoscsaba (5·6%).

31. A természetes szaporodás alakulása Budapesten, a szomszédos községekben és Nagy-Budapesten 1901-től 1934-ig, néhány többéves átlagban.

Város, község	A természetes szaporodás							
	szám szerint				ezer lélekre			
	1901—1910	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1901—1910	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**6.556**	**— 367**	**473**	**— 200**	**8·4**	**— 0·4**	**0·5**	**— 0·2**
B) *Szomszédos községek:*								
Alag		21	22	12		8·6	8·0	4·2
Újpest mv.	630	225	367	341	13·0	3·7	5·7	4·9
Rákospalota mv.	303	124	60	— 97	14·3	3·3	1·5	— 2·2
Pestújhely		— 101	— 152	— 266		— 11·6	— 14·6	— 24·7
Rákosszentmihály ...	63	26	40	— 4	13·0	2·6	3·1	— 0·3
Cinkota	76	[1]) 80	43	[2]) 34	14·1	[1]) 10·8	5·3	[2]) 5·2
Mátyásföld		—	—	[3]) — 13	—	—	—	[3])— 4·4
Sashalom	—	[4]) 27	56	— 15	—	[4]) 3·3	5·4	— 1·3
Rákoscsaba	79	46	63	46	19·5	6·9	8·3	5·6
Rákosliget	121	— 5	— 11	— 24	15·6	— 1·6	— 3·8	— 7·8
Rákoskeresztúr		92	101	84		14·3	15·0	11·0
Rákoshegy	—	[5]) 6	14	— 3	—	[5]) 2·8	4·1	— 0·5
Pestszentlőrinc	421	103	83	— 29	15·6	6·6	3·1	— 1·0
Kispest mv.		201	416	604		3·7	6·9	9·0
Pestszenterzsébet mv..	374	277	316	23	16·0	5·8	5·1	0·3
Csepel	119	63	164	60	16·9	4·0	8·0	2·6
Nagytétény	35	48	52	31	10·7	8·5	7·8	4·3
Budatétény	21	18	30	23	18·3	9·2	12·6	8·8
Budafok mv.	128	116	150	45	14·0	7·6	8·3	2·2
Albertfalva	13	3	14	— 3	13·6	1·7	5·3	— 0·7
Pesthidegkút	27	26	31	— 4	14·6	6·6	5·9	— 0·6
Békásmegyer	54	25	52	25	19·4	4·6	6·9	3·5
Együtt ...	**2.464**	**1.421**	**1.911**	**870**	**14·7**	**4·5**	**5·0**	**2·2**
C) *Nagy-Budapest összesen* ...	**9.020**	**1.054**	**2.384**	**670**	**9·3**	**0·9**	**1·7**	**0·4**

A székesfővárosunkat környező községek közül a népmozgalom abszolút hatású tényezőiből kiszámítható természetes fogyás Pestújhelyt a legnagyobb arányú, 1931—1934-ben ezer lélekre 24·7. Nyilvánvaló, hogy ez nem a pestújhelyi lakosság viszonyainak jelző száma, hanem csak az ott levő kórház, a pestújhelyi dr. Vass József munkáskórházból származó elhalálozásoknak a pestújhelyi anyakönyvvezetőnél történő számbavétele révén alakul ki. Igen kedvezőtlen még Rákosliget (—7·8‰) és Mátyásföld (—4·4‰) természetes népmozgalmának mérlege is.

[1]) 1921—1922. Sashalommal együtt, 1923-tól kezdve a nélkül.
[2]) 1931—1932. Mátyásfölddel együtt, 1933-tól kezdve a nélkül.
[3]) Csak 1933—1934.
[4]) Csak 1923—1925.
[5]) Csak 1922—1925.

Más színvonalon mozognak azok az eredmények, amelyeket akkor nyerünk, ha úgy székesfővárosunk, mint a környék természetes szaporodásának kiszámításánál levonjuk az idegen születéseket, azután a fővárosban történt idegen születésekből a Pfeiffer-féle különleges felvétel kulcsa alapján kiszámítjuk a szomszédos községekből származó részt, ezeket azokhoz hozzáadjuk, majd pedig hasonló felvételen alapuló számszerinti korrigálást végezünk a Budapesten történt idegen elhalálozások tekintetében, nemkülönben becslésszerűt a budapesti idegen halottakból a szomszédos községekbe, a szomszédos községek idegen halottai közül pedig a Budapestre tartozók megállapításánál. Az 1931—1934. évi adatok átlagai alapján ezen korrekciókat a következő számítások tárják elénk:

	Budapesten	Szomszédos községekben
Az élveszületések összes száma	15.875	5.246
Idegen születések száma	4.141	703
Helybeli lakosok helybeli élveszületései	11.734	4.543
Budapesti « környékbeli «	176	—
Környéki « budapesti «	—	2.191
Az élveszületések korrigált száma	11.910	6.734

Ezzel szemben viszont az elhalálozásoknál ugyanezen korrekciós számítás a következő eredményekre vezet:

	Budapesten	A környéken
Az elhalálozások összes száma	16.075	4.374
Idegen halottak száma	3.539	120
Helybeli lakosok helybeli halálozásai	12.536	4.254
Budapesti « környékbeli «	740	—
Környéki « budapesti «	—	1.146
Az elhalálozások korrigált száma	13.276	5.400

Ezen eredmények figyelembevételével lesz tehát a természetes szaporodás:

	Budapesten	A környéken
Abszolút száma nyersen	—200	870
« « korrigálva	—366	334
Ezer lélekre nyersen	— 0·2	2·2
« « korrigálva	— 1·3	3·1

Látható tehát, hogy nyersen számítva a látszatarányok székesfővárosunkban nem is mutatják a népesség fogyásának menetét a valóságnak megfelelően; csak az idegen népmozgalmi események leszámításával látszik, hogy évente átlag nem is —0·2, hanem —1·3‰-kel fogy napjainkban Budapest lakossága. A környékbeli lakosság természetes szaporodása viszont a valóságban jobb, mint aminőnek a nyers adatokból látszik. A szaporodás napjainkban évente nemcsak 2·2‰, hanem 3·1‰.

Érdekes végül a magyarság természetes szaporodási átlagait is megfigyelni. Nagy-Budapestre vonatkozólag községenkint is részletezve a magyarság szaporodására vonatkozólag kiszámítható átlagokat és arányokat a 32. táblázat foglalja magában.

KÖNYV TÁRA

32. A magyarok szaporodása Nagy-Budapesten 1921-től 1934-ig évente átlag, a teljes természetes szaporodáshoz képest mutatkozó különbség szerint és ezer lélekre.

Város, község	A természetes szaporodásból magyar anyanyelvűekre esett								
	abszolút számban			rész és a teljes természetes szaporodás különbsége			rész ezer lélekre		
	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934	1921—1925	1926—1930	1931—1934
A) *Budapest*	**— 110**	**699**	**18**	**257·0**	**226·0**	**218·2**	**— 0·1**	**0·7**	**0·0**
B) *Szomszédos községek:*									
Alag	21	22	14	0·4	— 0·4	1·2	8·6	8·0	4·6
Újpest mv.	261	374	350	36·2	6·6	9·2	4·4	5·8	5·1
Rákospalota mv.	126	60	— 96	1·4	— 0·2	1·0	3·4	1·5	— 2·2
Pestújhely	— 101	— 154	— 266	— 0·4	— 1·2	— 0·2	— 11·6	— 14·7	— 24·7
Rákosszentmihály	27	42	— 1	1·4	2·0	3·2	2·6	3·3	— 0·1
Cinkota	86	48	36	6·6	5·0	1·5	11·6	5·9	5·2
Mátyásföld	—	—	— 13	—	—	0·0	—	—	— 4·4
Sashalom	15	58	— 10	— 12·0	1·6	5·5	1·7	5·6	— 0·9
Rákoscsaba	44	64	48	— 1·8	0·4	1·8	6·6	8·4	5·8
Rákosliget	— 4	— 10	— 23	0·4	1·8	1·2	— 1·4	— 3·3	— 7·5
Rákoskeresztúr	93	115	85	1·4	14·4	1·0	14·5	16·0	11·1
Rákoshegy	7	10	— 2	0·4	— 4·6	0·2	3·1	2·8	— 0·5
Pestszentlőrinc	102	81	— 28	— 1·4	— 1·8	1·8	6·5	3·1	— 0·9
Kispest mv.	202	415	605	0·8	— 1·2	0·8	3·7	6·8	9·2
Pestszenterzsébet mv.	276	317	29	— 1·0	1·0	6·2	5·8	5·2	0·4
Csepel	63	163	64	0·6	— 1·0	4·0	4·0	7·9	2·8
Nagytétény	56	54	34	7·4	1·4	3·5	9·9	8·1	4·7
Budatétény	12	16	21	— 6·2	— 14·0	— 2·2	6·2	7·2	8·1
Budafok mv.	38	69	18	— 78·2	— 81·4	— 27·5	2·5	3·8	0·8
Albertfalva	4	15	—	1·2	0·6	2·5	2·3	5·4	—
Pesthidegkút	7	9	— 15	— 19·2	— 22·2	— 11·0	1·8	1·7	— 2·5
Békásmegyer	16	34	11	— 9·0	— 17·6	— 14·3	3·0	4·6	1·3
Együtt	**1.351**	**1.802**	**861**	**— 71·0**	**— 110·8**	**— 10·6**	**4·3**	**4·7**	**2·1**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**1.241**	**2.501**	**879**	**187·0**	**— 115·2**	**207·6**	**1·0**	**1·8**	**0·6**

Látható, hogy olyik időszakban és több községben a magyarság természetes szaporodásának átlaga és aránya kedvezőbb, mint az egész népességé. Igen, mert a halálozásnál a magyarok aránya — amint azt a 3. fejezet 20. táblázatával kapcsolatban láttuk — alacsonyabb, mint a születésnél, így a magyarság gyarapodása az egész népességénél erőteljesebb. Az egyes nemzetiségek magyarosodnak, a nemzetbe beolvadnak, nemcsak lélekben és érzésben, de nyelvükben is magyarokká válnak, a haza fejlődését szolgálják, az évezredes Magyarország erősödéséhez járulnak hozzá.

A természetes szaporodás megítélésének másik útja a születési (Sz) és elhalálozási (H) számoknak nem különbségét, hanem hányadosát képezni. Ez az ú. n. vitalitási index:

$$V = \frac{100\ Sz}{H}$$

Ezzel szemben a természetes szaporodásnak a népességhez (N) viszonyított arányát a következőképen számítjuk ki:

$$T = \frac{1000\ (Sz—H)}{N}$$

Az 1931—1934. évi születési és halálozási számok minden korrekció nélkül való nyers eredményeiből a nyers vitalitási index a következő:

Budapesten	98·7
A szomszédos községekben	119·9
Nagy-Budapesten	103·3

Míg az egyes területeken nem helybeli lakos, ú. n. idegen születési és idegen halálozási esetek levonása után a teljesen korrigált születési és halálozási számokból a korrigált vitalitási index a következő:

Budapesten	89·7
A szomszédos községekben	124·7
Nagy-Budapesten	99·8

A székesfővárosunkkal szomszédos községekben a vitalitási index, amelyet a népesség életképessége, megújhodási ereje mértékének szokás tekinteni — akár nyersen, akár az idegenekkel korrigálva számítva —, kedvezőbb, mint Budapesten. Teljesen megfelel ez annak, hogy e községek természetes szaporodása is kedvezőbb, mint a fővárosé. A környező községek vitalitását az idegenekkel korrigált helyesebb számítás azonban méginkább kidomborítja, mint a nyers. Egy bizonyos, hogy Nagy-Budapest a népességnek saját erejéből való megújhodási képessége tekintetében kedvezőbb tömörülésnek mutatkozik, mint Budapest.

5. A házasságok termékenysége.

Nagy-Budapest házasságainak termékenységét többféle módon figyelhetjük meg. Megközelítő számításokon — pl. a valamely időből származó törvényes születéseknek az ugyanazon időben kötött házasságokhoz való viszonyításán — kívül, módunkban van az 1920. évi népszámlálásból, egyrészt az akkor élő házas nők akkor fennálló házasságainak ú. n. retrospektív termékenységét, másrészt az özvegy nők özvegyülését megelőző legutolsó házasságainak termékenységét is megadni. Végül pedig egy évre (1928-ra) a nő halálával megszűnt házasságok ú. n. teljes termékenységére is végeztettünk külön népmozgalmi termékenységi feldolgozást. Sajnos, az 1930. évi népszámlálásból ugyanezek a termékenységi feldolgozások községenkint való részletezésben nem készültek el, úgyhogy az 1930-as adatokból a székesfővárost környező 22 községből álló elővárosias övezet házassági termékenysége nem számítható ki.

A valamely időből származó törvényes születéseknek az ugyanazon időben kötött házasságokkal való egybevetése útján, *Grant-Süssmilch* megközelítő módszerével, melyet egyik régebbi munkámban[1]) már alkalmaztam és méltattam, arra az eredményre jutunk, hogy az egy-egy házasságra eső átlagos gyermekszám :

	1921—1925	1926—1930	1931—1934
Budapesten	1·4	1·3	1·2
A szomszédos községekben	1·8	1·5	1·2
Nagy-Budapesten	1·5	1·4	1·2

A gyermekben a székesfővárosnál gazdagabb környék házassági termékenységének ez a mutatója is rendszerint kedvezőbb, mint a szó szoros értelmében vett Budapesté. Felsorolásunkból azonban látható, hogy az index színvonala tekintetében székesfővárosunk és a szomszédos községek között levő különbség lassankint enyhül, sőt a legutóbbi átlagok szerint már megszűnőben is van. Ezek a termékenységi indexek azonban csak mutató számok és nem az átlagos termékenységet kifejező számtani átlagok. Tudvalevő, hogy az ily módon számított indexek rendszerint kisebbek a termékenység számtani átlagánál, különösen pedig kisebbek azokban a nagyvárosokban, ahol sok az idegen házasságkötés s már ezért is kedvezőtlenebb az eredmény. A szomszédos környék ezen indexe pedig elsősorban azért kisebb, mert az ott lakó anyák gyakran szülnek a nagyvárosi kórházakban és így az ő születéseik is kimaradnak a környéken számbavett esetek soraiból. Azonban még ezen hibái mellett is, ezen indexek csökkenő sorában is megnyilvánul — a születési arány csökkenésének jelen munka 2. fejezetében ismertetett tömegjelenségével párhuzamosan — a házassági termékenységnek egyre kedvezőtlenebb alakulása.

[1]) L. *Szél T.* : »A házasságok termékenysége Budapesten.« Székesfővárosi Statisztikai Közlemények 60. köt. 2. sz. (Budapest, 1930.) 17., 18., 58. és 59. l.

Nagyobbszámú házasságokra lévén figyelemmel a népszámlálás, az innen származó termékenységi eredmények egészen a községekig menő részletezésig is figyelemre méltó átlagok. Számszerű jelentésük persze nem a házasságok teljes termékenysége, mert hiszen a népszámláláskor élő férjes nőknek akkor fennálló házassága még nem befejezett házasság. Még a népszámlálás után is születhet gyermekük. A népszámlálási adatok e mellett nem is mérik a férjes nők összes házasságainak termékenységét, hanem csak a népszámlálás időpontjában fennállóét.

A népszámlálásból származó termékenységi adatok érdekes tanulsága, hogy minél inkább távolodunk a szomorúan alacsony házassági termékenységéről hirhedt fővárostól, a környéki falvak és megyei városok annál sűrűbben mutatnak mind magasabb házassági termékenységi átlagokat. A férjes nők fennálló házasságaira vonatkozó 1920. évi népszámlálásbeli termékenység (december 31-ike éjfélkor):

Budapesten egy házasságra ugyanis	2·24	összes született gyermek
A szomszédos községekben ugyanis	2·99	« « «
Nagy-Budapesten pedig ugyanis	2·43	összes született gyermek.

Látható tehát, hogy a székesfővárosunkat övező elővárosias községgyűrű házassági termékenysége általában jobb, mint Budapesté. Azt, hogy a Nagy-Budapest nevű statisztikai agglomerátumhoz sorolt községek és megyei városok körében nincs egy olyan sem, amelyben a házas nők népszámláláskor fennálló házasságainak átlagos termékenysége kedvezőtlenebb lenne, mint aminőnek (2·24) ez az átlag ugyanakkor székesfővárosunkban mutatkozott, a 33. táblázat mutatja.

A népszámlálás a szomszédos községek közül a férjes nők fennálló házasságát legtermékenyebbnek Rákoskeresztúron állapítja meg, ahol egy-egy házasságra átlag 4·13 született összes gyermek számítható ki. Rákoskeresztúr után ugyanezen szempontból Rákoscsaba (3·68), Békásmegyer (3·67) és Pesthidegkút (3·59) sorakozott. Az elővárosias övezetnek viszont legkedvezőtlenebb házassági termékenységet mutató községei: Albertfalva (2·46), Rákoshegy (2·56) és Rákosszentmihály (2·74). Az ugyanezen adatgyüjtés szerint Budapesten jelentkező átlag (2·24) azonban az elővárosias övezetben legterméketlenebbnek mutatkozó községekre vonatkozó adatnál is kedvezőtlenebb. A fővárost tehát tényleg szinte gyűrűszerűen övezik a magasabb és magasabb termékenységű vidékek, olyannyira, hogy Budapesttől való eltávolodásunk távolságával egy darabig úgyszólván arányosan emelkedik a házasságok átlagos termékenysége. Az ú. n. »távolabbi környék« (amelyhez további 47 község és Vác mv. tartozik) ugyanezen népszámlálásbeli átlagos házassági termékenysége: 3·85. A távolabbi környéken is kimagaslik Pilisborosjenő 4·85-os és Solymár 4·82-os átlagával.

33. A férjes nők fennálló házasságainak átlagos termékenysége az 1920. évi népszámlálás szerint Nagy-Budapesten.

Város, község	A férjes nők száma	A született gyermekek	Az egy-egy házasságra eső átlagos gyermekszám
A) *Budapest*	**182.385**	**409.269**	**2·24**
B) *Szomszédos községek:*			
Alag	430	1.292	3·00
Újpest mv.	11.768	32.429	2·76
Rákospalota mv.	7.311	21.281	2·91
Pestújhely	1.576	4.870	3·09
Rákosszentmihály	2.029	5.564	2·74
Cinkota [1])	2.636	7.850	2·98
Rákoscsaba	1.181	4.346	3·68
Rákosliget	549	1.663	3·03
Rákoskeresztúr	1.151	4.751	4·13
Rákoshegy	352	916	2·56
Pestszentlőrinc	2.485	7.529	3·03
Kispest mv.	10.783	31.505	2·92
Pestszenterzsébet mv.	8.658	26.155	3·02
Csepel	2.800	8.896	3·18
Nagytétény	1.053	3.483	3·31
Budatétény	342	1.203	3·52
Budafok mv.	2.816	8.540	3·03
Albertfalva	258	634	2·46
Pesthidegkút	714	2.562	3·59
Békásmegyer	909	3.356	3·67
Együtt	**59.801**	**178.825**	**2·99**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**242.186**	**588.094**	**2·43**

Az özvegy nők özvegyülését megelőző legutolsó házasságainak átlagos termékenységét a népszámlálás Budapesten, a közvetlen környéken és Nagy-Budapesten egyaránt kedvezőbbnek mutatja, mint amekkorának a férjes nőknek a népszámlálás időpontjában fennálló házasságai számíthatók ki. Másrészről, ha a felsorolt három területet egymással hasonlítjuk össze, újból látható az a jelenség, hogy a környékbeli átlag kedvezőbb, mint a budapesti. Az 1920. évi népszámlálás szerint ugyanis az özvegy nők legutolsó házasságainak átlagos termékenysége:

Budapesten egy házasságra átlag ..... 3·65 összes született gyermek
A szomszédos községekben egy házasságra átlag ..... 4·61 « « «
Nagy-Budapesten egy házasságra átlag .... 3·85 összes született gyermek.

Azt pedig, hogy a Nagy-Budapesthez tartozó községek között nincs egy olyan sem, amelyben az özvegy nők házasságainak e termékenységi mutatója volna kedvezőtlenebb, mint aminőnek (3·65) ez az átlag ugyanakkor székesfővárosunkban jelentkezik, a 34. táblázat tárja elénk.

[1]) Sashalommal és Mátyásfölddel együtt.

34. Az özvegy nők özvegyülését megelőző legutolsó házasságának átlagos termékenysége az 1920. évi népszámlálás szerint Nagy-Budapesten.

Város, község	Az özvegy nők száma	A született összes gyermekek száma	Az egy-egy házasságra eső átlagos gyermekszám
A) *Budapest*	**57.420**	**209.303**	**3·65**
B) *Szomszédos községek:*			
Alag	112	426	3·80
Újpest mv.	3.410	14.626	4·29
Rákospalota mv.	2.036	9.808	4·82
Pestújhely	398	1.602	4·03
Rákosszentmihály	602	2.400	3·99
Cinkota [1])	650	2.821	4·34
Rákoscsaba	336	1.630	4·85
Rákosliget	175	671	3·83
Rákoskeresztúr	376	2.491	6·63
Rákoshegy	85	362	4·26
Pestszentlőrinc	606	2.687	4·43
Kispest mv.	2.557	11.342	4·44
Pestszenterzsébet mv.	2.105	10.133	4·81
Csepel	677	3.318	4·94
Nagytétény	269	1.524	5·67
Budatétény	101	499	4·94
Budafok mv.	754	3.921	5·20
Albertfalva	73	333	4·56
Pesthidegkút	148	719	4·86
Békásmegyer	213	1.128	5·30
Együtt	**15.683**	**72.441**	**4·61**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**73.103**	**281.744**	**3·85**

A legkülönbözőbb házassági termékenységi mutatók statisztikájából kivillan az a tanulság, hogy a családi életre úgy a természeti adottságok, mint a társadalmi, gazdasági és erkölcsi helyzet révén kedvezőbb légkörű környék gyermekben gazdagabb, mint maga a milliós világváros. Budapest pedig az ő magas színvonalú szellemi életével és ennek felsőbbrendűsége révén a nemzeti jövedelemből neki kijutó nagyobb osztalékkal, nemkülönben magával az ellátásra szoruló milliós embertömeggel, elsőrendű éltetője és fenntartója az elővárosias övezetnek is és mégsem képes olyan ütemben megújulni, mint a környék.

Az egyes szomszédos községek közül az özvegy nők legutolsó házasságainak átlagos termékenysége a népszámlálás szerint ugyancsak Rákoskeresztúron mutatkozik a legkedvezőbbnek (6·63), mint ahogy a férjes nők házasságainak fentebb említett népszámlálásbeli átlagos termékenysége is ugyanitt a legjobb. Igen kedvező még az özvegy nők házasságaira vonatkozó termékenységi adat Nagytétényben (5·67), Békásmegyeren (5·30) és Budafokon (5·20) is. A legkedvezőtlenebb átlagokat mutató községek viszont:

[1]) Sashalommal és Mátyásfölddel együtt.

Alag (3·80), Rákosliget 3·83) és Rákosszentmihály (3·99). Ám a községek ezen szélsőségesen alacsony termékenységi adatai is kedvezőbbek a székesfőváros megfelelő átlagánál (3·65).

Érdekes az elővárosias övezetet a Duna két partja szerint való kettéválasztásban, a házasságok termékenysége szempontjából is megvizsgálni. Az egy-egy házasságra eső átlagos gyermekszám a fentemlített népszámlálás szerint :

	A férjes nőknél	Az özvegy nőknél
Az elővárosias övezet balparti részén [1]	2·94	4·53
Az elővárosias övezet jobbparti részén	3·24	5·21
Budapest környékén [2]	2·99	4·61

Mindkét termékenységi adat, úgy a férjes, mint az özvegy nők házasságaira vonatkozó, kedvezőbb a családiasabb, csendesebb, régi Budán, mint a városiasabb, szabadosabb életű Pesten ; és hasonló különbséget mutat az elővárosias övezet budai és pesti része is.

Ahogy a népszámlálásbeli, úgy a népmozgalmi termékenység is kedvezőbben alakul a főváros környékén, mint magában a milliós világvárosban. A nő halálával megszűnt házasságok termékenységi adata alapján (a »halálozási lap«-ról származó statisztika szerint) 1928-ban, ily irányú, más évre el nem végeztetett különleges feldolgozásból a következő eredményeket nyertük :

Terület	A halál által felbomlott házasságok száma	A született gyermekek összes száma	Az egy-egy házasságra eső gyermekek átlagos száma
A) Budapest	1.233	3.165	2·57
B) Szomszédos községek	441	1.502	3·40
C) Nagy-Budapest	1.674	4.667	2·78

A népmozgalmi feldolgozás szerint is, a már ismételten említett okok révén, kedvezőbb a szomszédos községekből álló gyűrű házassági termékenysége (3·40), mint a szó szoros értelmében vett Budapesté (2·57). A népmozgalmi termékenységi adat persze bármelyik területen kedvezőbb, mint az élő férjes nők házasságaira vonatkozó, mert már befejeződött házasságok teljes termékenységét adja. Mégis a népmozgalmi termékenységi átlag mégsem olyan magas színvonalú, mint az özvegy nők házasságaira vonatkozó, mert ezek azok a nők, akik férjeiket túlélték, ezért átlag hosszabb élettartamúak voltak, mint a nő halálával megszűnt anyák, akik tehát így férjüket megelőzőleg haltak el. A népmozgalmi termékenység statisztikája is érdekesen mutatja, hogy a fővárost miképen övezik — szinte gyűrűszerűen — az egyre magasabb házassági termékenységet mutató vidékek. E statisztika szerint az úgynevezett távolabbi környék anyái 3·49-os, az egész országé pedig 3·90-os házassági termékenységet mutatnak.

[1] Csepel nélkül.

[2] Csepelt is hozzászámítva.

6. A vándormozgalom.

A népmozgalom és a népszámlálás eredményének egybevetése a vándormozgalom mérlegének meghatározására ad módot és ily módon megállapítható Nagy-Budapestnél is, hogy a népszámlálások alkalmával mutatkozó gyarapodása mennyiben tudható be a lakosság természetes életerejének, saját szaporodásának, és mennyiben következménye vándormozgalomnak. Ha ily irányú vizsgálatokat székesfővárosunk elővárosias településgyűrűjére vagy Nagy-Budapestre vonatkozólag végezünk, bebizonyított tényként tárul elénk, hogy a székesfővárosunk szomszédságában levő községek, főkép a XX. század eddig eltelt három és fél évtizedében, odavándorlás és nem természetes szaporodás útján fejlődtek ki. A számok azt mutatják azután, hogy a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű fejlődése évszázadunk elején az emberalkotta jog által megvont határok mentén rohamosabb, mint magáé a székesfővárosé és fokozódó ütemű, míg maga Budapest jelenleg már-már stagnáló népességűvé válik. És ez az urbanizálódás legújabbkori modern jelensége, hogy már nem is maga a nagyvárosi mag, hanem tovább a közvetlen környező községek gyűrűje fejlődik ki az odavándorlás révén. Nyilvánvaló tehát, hogy a székesfővárosunkba özönlő vidékiek első állomása mind gyakrabban nem is maga Budapest, hanem az annak tőszomszédságában levő községek valamelyike, illetve gyakori jelenséggé vált a század elején az is, hogy budapesti lakosok helyezték ki lakhelyüket az olcsóbb telekárak mellett könnyebb letelepüléseket nyujtó környékre.

Helyesen a vándormozgalom mérlegét is olyképen kell kiszámítani, hogy a népszámlálások szerint mutatkozó lélekszám-gyarapodásból a megfelelően korrigált, idegenek nélkül számított természetes szaporodást vonjuk le. Illetőleg a vándormozgalom mérlege tekintetében is külön kell méltatnunk a korrekció nélkül számított nyers és az elmondottak értelmében javított adatokat és arányszámokat. Először korrekció nélkül a vándormozgalom mérlege tekintetében a következő eredményre jutunk:

A két legutolsó népszámlálás (1920. és 1930.) népessége között levő különbség egy-egy évre eső átlagából levonjuk 10 esztendő természetes szaporodásának ugyancsak egy-egy évre eső átlagát s a különbség a vándormozgalom eredményének (az odavándorlási többletnek) egy-egy évre eső átlagát adja. Ezt az eredményt az egyes településhelyek népességéhez viszonyítva és az arányt ezer lélekre fejezve ki, azt látjuk, hogy ezen időszakban a vándormozgalom által okozott gyarapodás:

Budapesten	7·9‰
A szomszédos községekben	31·5‰
Nagy-Budapesten	14·1‰

Látható, hogy a természetes szaporodás helyett napjainkban már természetes fogyást mutató Budapest idegenek odavándorlása révén sem gyarapszik távolról sem olyan arányban, mint aminőnek napjainkban az elővárosias övezet ilymódon való gyarapodása mutatkozik. Pedig ennek az elővárosias övezetnek természetes szaporodása és vitalitása is kedvezőbb, mint a saját népességének élettani erejére támaszkodva napjainkban tovább fejlődni már nem képes Budapesté. A vándormozgalom eredményének a népességhez viszonyított arányszáma a környéken négyszer olyan magas, mint Budapesten. Az el- és az odavándorlás különbözete a környékbeli lakosságot négyszer olyan rohamos ütemben gyarapítja, mint magát a fővárost. A vándorlási mozgalom eredményére vonatkozó ezek az arányszámok erőteljes módon, közvetlenül tárják elénk az urbanizáció legújabbkori módosulását, mai modern irányát, hogy a városképződés jelensége a nagyvárosnak határai mentén, az elővárosias övezetben mutatkozik, míg az egykor oly rohamosan gyarapodó világvárosias mag napjainkban már alig fejlődik tovább.

A vándormozgalom eredményére vonatkozó viszonyszámoknak az idegen népmozgalmi eseményekkel való korrekciója ezen a tanulságon nem változtat semmit. Az a korrekció ugyanis, amit a természetes szaporodás mutat fel — lásd a 4. fejezetet — az idegenekkel való korrigálás után, a természetes szaporodás szempontjából figyelemre méltó eredmény, de eltörpül az urbanizáció környékbeli arányai mellett. Azt láttuk ugyanis, hogy székesfővárosunk népességének nyersen számított természetes fogyása az idegenek tekintetbevételével 1·1‰-kel erősebbnek mutatkozik, míg viszont a környék gyenge természetes szaporodása az idegenek tekintetbevételével némiképen erősebbnek, 2·0‰ helyett 3·1‰-nek mutatkozik. Ha tehát a természetes szaporodás idegenekkel való korrekcióját a vándormozgalom eredményének kiszámításánál figyelembe vesszük, akkor:

Budapesten	7·9‰	helyett kb.	9‰
A szomszédos községekben	31·5	« «	30‰
Nagy-Budapesten	14·1‰	helyett kb.	14·5‰-et nyerünk,

mint az odavándorlási többlet arányszámát. Az a nagy különbség tehát, amit a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrű az odavándorlás útján történő gyarapodás üteme tekintetében mutat napjainkban Budapesthez képest, az idegen születésekkel és az idegen halálozásokkal való korrekció után számottevő mértékben nem módosul.

Azt, hogy a székesfővárosunkkal szomszédos községek közül a vándormozgalom eredményének átlaga és ezer lélekre eső aránya melyikben kedvezőbb és melyikben kedvezőtlenebb, a 35. táblázat tárja elénk.

35. A vándormozgalom eredményének átlaga és aránya Nagy-Budapesten 1921-től 1930-ig, a két népszámlálás különbségének és a természetes szaporodás eredményének egybevetéséből.

Város, község	A két népszámlálás (1920 és 1930) különbségének	A tíz esztendős természetes szaporodásnak	A vándormozgalom eredményének	
	egy-egy évre eső átlaga			ezer lélekre eső aránya
A) *Budapest*	7.649	44	7.605	7·9
B) *Szomszédos községek:*				
Alag	75	22	53	20·1
Újpest mv.	994	296	698	11·2
Rákospalota mv.	792	92	700	18·0
Pestújhely	344	— 126	470	48·9
Rákosszentmihály	486	33	453	38·9
Cinkota, Mátyásföld	136	62	74	9·5
Sashalom	557	42	515	57·2
Rákoscsaba	227	54	173	24·5
Rákosliget	35	— 8	43	14·7
Rákoskeresztúr	152	97	55	8·1
Rákoshegy	259	10	249	85·8
Pestszentlőrinc	1.883	93	1.790	84·5
Kispest mv.	1.345	308	1.037	17·9
Pestszenterzsébet mv.	2.736	297	2.439	45·0
Csepel	931	113	818	44·8
Nagytétény	204	50	154	25·1
Budatétény	80	24	56	26·1
Budafok mv.	601	133	468	28·0
Albertfalva	211	8	203	89·2
Pesthidegkút	277	29	248	42·4
Békásmegyer	404	38	366	56·9
Együtt	12.729	1.667	11.062	31·5
C) *Nagy-Budapest összesen*	20.378	1.711	18.667	14·1

Az odavándorlás a legerőteljesebbnek Albertfalván mutatkozik, 1920 és 1930 között évente átlag ezer lélekre 89·2 odavándorlási többletből származó gyarapodással. Igen rohamos azután még az elővárosba való tódulás, illetve odaköltözés Rákoshegyen (85·8) és Pestszentlőrincen (84·5). Felemlíthető aztán még, hogy Sashalom (57·2), Békásmegyer (56·9) és Pestújhely odavándorlás útján való erőteljes gyarapodása is. Ily módon legkevésbbé Rákoskeresztúr (8·1) és Cinkota (9·5) fejlődnek, ami az urbanizálódásnak az elővárosra átterelődő irányzatából e két utóbbi községet gyarapítja, az az odavándorlási többlet az ő népességükhöz viszonyítva alig jelent magasabb arányt, mint aminőnek székesfővárosunk ilymódon való gyarapodása (7·9) népességéhez képest még napjainkban is mutatkozik.

7. A tényleges szaporodás.

A népmozgalom szempontjából a tényleges szaporodás menetének, ütemének aránya, az egy-egy évre eső tényleges szaporodásnak ezer lélekre kiszámított viszonyszáma bír érdekkel. Ez mutatja a természetes szaporodás

és a vándormozgalom eredményét, hogy az elővárosias településgyűrű és Nagy-Budapestnek odavándorlás útján való fejlődését mennyiben erősbbíti még tovább — vagy gyengíti — a helybeli lakosok saját szaporasága, illetve fogyása. A tényleges szaporodás tízévenkint mutatkozó végeredményének, a székesfővárosunkat övező településgyűrű legújabbkori rohamos növekedésének népszámlálásbeli vizsgálata már kívül esik dolgozatunk tárgykörén. Azzal részletesen foglalkozott a már említett kötet, Thirring Lajos munkája: »Nagy-Budapest népessége«.[1])

Amíg székesfővárosunkban közel félszázadja az egymásután következő népszámlálások különbsége egyre csökken, addig a határok mentén elterülő szomszédos községek és megyei városok fejlődése épen a XX. század elejétől kezdve válik egyre rohamosabbá. Népmozgalmi arányszámmal ezer lélekre fejezve ki a legutóbb tartott 5 népszámlálás között székesfővárosunk környékén és Nagy-Budapesten mutatkozó tényleges szaporodás intenzitásának viszonyszámát, azt látjuk, hogy a tényleges szaporodásnak üteme a rohamosan fejlődő népességhez viszonyítva ugyan már a környéken is mérséklődött, de azért még ilyen viszonyításban sem erőtlenedett el olyan nagy mértékben, mint a székesfővárosban.

Előbb a két-két népszámlálás között mutatkozó számszerű különbségek egy-egy évre eső átlagait vizsgálva, azt látjuk, hogy Budapesten a tényleges szaporodás egy évre eső átlaga a mult század kilencvenes éveitől kezdve napjainkig a következőképen csökkent:

1891—1900	22,655·9
1901—1910	14.701·3
1911—1920	4.862·5
1921—1930	7.718·8

Az a körülmény, hogy Budapesten a háborús időszakban a tényleges szaporodás még alacsonyabb volt, mint 1921—1930-ban, nem jogosít fel arra, hogy a háború óta mutatkozó fejlődésben reménykedjünk, mert a háború után következett új békés korszakban az egy-egy évre eső átlagos fejlődés nem érte el a világháborút megelőző régi békés időszakban mutatkozott átlagot.

Az ilymódon visszafejlődésben levő budapesti átlagokkal szemben a környéken a megfelelő népességszaporasági átlagok a mult század nyolcvanas éveitől kezdve mindmáig gyarapodók, csupán a háborús időszakban mutatkozott ezen átlagoknál is fejlődésük kisebb mérvű megtorpanása. A székesfővárosunk közvetlen környékének nevezett 22 községből, illetve

[1]) L. *Thirring Lajos:* »Nagy-Budapest népessége.« (Budapest, 1936.) Szfőv. Statisztikai Közlemények 78. köt. 1. sz.

megyei városból álló statisztikai agglomerátum gyarapodása ugyanis évente átlag a következő népességszámokkal történt:

1881—1890	2.452·7
1891—1900	5.938·9
1901—1910	8.518·3
1911—1920	7.056·8
1921—1930	12.728·5

A békés időszakokban a székesfővárosunk környékén egyre nagyobb népességgyarapodási átlagok a rohamosan fejlődő környékbeli népességhez viszonyítva azonban — mint említettük — már mérséklődő színvonalú arányszámokat adnak, azonban ezek a megfelelő budapesti arányoknál mégis mindig magasabbak maradnak és még ilyen viszonyításban sem veszítik el intenzitásukat olyan rohamosan, mint a megfelelő székesfővárosi viszonyszámok. Csak békés évtizedeket vizsgálva, a tényleges szaporodás ezer lélekre eső arányszámai ugyanis a következők:

	Budapesten	A környéken
1891—1900	36·6‰	65·3‰
1901—1910	10·4‰	48·4‰
1921—1930	8·0‰	36·2‰

Amíg a tényleges szaporodás budapesti aránya 40 év alatt több, mint ¼ részére, addig a környékbeli csak felére mérséklődött. A környékbeli tényleges szaporodás aránya ma több, mint négyszer olyan magas, mint a budapesti, pedig a nagy háború előtt csak háromszor, a mult század kilencvenes éveiben pedig nem is kétszer olyan magas színvonalon állott csak, mint a megfelelő székesfővárosi viszonyszám.

Azt, hogy az egyes környékbeli községek, illetve megyei városok a tényleges szaporodás átlaga és ezer lélekre eső aránya tekintetében minő különbségeket mutatnak, a 36. táblázat tárja elénk.

A tényleges szaporodás ezer lélekre eső arányszáma, a rendelkezésünkre álló legújabb ily irányú statisztika (1921—1930. átlagai) szerint, Albertfalván a legmagasabb: 92·8‰. Albertfalva után e szempontból Rákoshegy (89·3), Pestszentlőrinc (88·9), Békásmegyer (62·8) és Sashalom (61·8) következnek. E szerint tehát a tényleges szaporodás aránya tekintetében ugyanazon községek viszonyszáma szélsőségesen magas, mint amelyek a vándormozgalom mérlegének feltűnően kedvező alakulásával tűnnek ki. Ez teljesen megfelel annak, hogy az elővárosias településgyűrűnek azon részei fejlődnek leginkább, amelyekhez erőteljes az odavándorlás; a természetes szaporodás hatása e községek fejlődésére a vándormozgalomnál sokkalta kisebb jelentőségű.

36. A tényleges szaporodás évi átlaga s a népességhez viszonyított arányszáma a székesfővárossal szomszédos községekben és Nagy-Budapesten.

Város, község	A tényleges szaporodás az oldalt megnevezett helyen megállapított népszámlálási eredmények szerint évente átlag									
	szám szerint					ezer lélekre				
	1881—1890	1891—1900	1901—1910	1911—1920	1921—1930	1881—1890	1891—1900	1901—1910	1911—1920	1921—1930
A) *Budapest*	**13.500·1**	**22.655·9**	**14.701·3**	**4.862·5**	**7.718·8**	**30·8**	**36·6**	**10·4**	**6·5**	**8·0**
B) *Szomszéd községek:*										
Alag	7·9	25·6	113·3	64·1	75·0	40·3	70·5	107·2	33·0	28·4
Újpest mv.	1.188·5	1.836·4	1.333·9	129·2	1.091·1	66·5	55·6	14·5	— 0·4	12·8
Rákospalota mv.	212·7	545·3	1.340·3	1.086·1	694·1	43·3	62·7	56·8	28·1	15·2
Pestújhely	—	—	—	234·9	344·4	—	—	—	34·9	35·8
Rákosszentmihály	43·4	233·5	318·7	302·4	485·8	94·0	126·4	66·0	39·2	41·7
Cinkota	45·0	135·0	475·6	239·4	136·5	27·3	52·9	88·4	40·7	17·6
Mátyásföld										
Sashalom				293·3	556·7				61·6	61·8
Rákoscsaba	27·3	120·5	205·8	85·1	227·0	16·4	50·0	51·0	15·5	32·2
Rákosliget	56·1	281·9	317·4	13·4	35·4	18·4	59·5	41·0	5·0	12·1
Rákoskeresztúr				62·6	152·1				11·0	22·4
Rákoshegy				31·0	259·2				21·4	89·3
Pestszentlőrinc	6·9	556·2	187·2	395·3	1.883·4	19·4	175·4	271·7	40·3	88·9
Kispest mv.	270·3	528·1	1.445·6	2.085·2	1.344·8	85·3	73·7	45·4	40·2	17·9
Pestszenterzsébet mv.	339·9	1.097·8	1.523·8	957·5	2.736·2	111·3	107·2	49·3	17·3	45·0
Csepel	72·0	232·2	458·8	443·3	931·2	38·2	68·2	65·4	39·0	51·0
Nagytétény	10·0	26·8	131·0	119·6	204·0	4·4	10·8	40·1	26·5	33·2
Budatétény	15·3	11·2	57·1	31·5	79·6	22·7	13·9	49·7	19·8	37·1
Budafok mv.	105·0	203·0	368·1	273·2	600·5	22·3	32·4	26·4	14·7	28·0
Albertfalva	21·2	19·9	32·9	9·9	211·2	43·6	28·8	34·4	8·5	92·8
Pesthidegkút	12·2	16·6	57·1	113·3	276·7	9·2	11·2	31·0	42·0	47·3
Békásmegyer	19·0	68·9	151·7	86·5	403·6	15·3	41·0	54·4	21·7	62·8
Együtt	**2.452·7**	**5.938·9**	**8.518·3**	**7.056·8**	**12.728·5**	**50·0**	**65·3**	**48·4**	**27·9**	**36·2**
C) *Nagy-Budapest összesen*	**15.952·8**	**28.594·8**	**23.219·6**	**11.929·3**	**20.447·3**	**32·7**	**40·3**	**23·7**	**10·3**	**15·4**

Mégis látható a községek némelyikének számszerű gyarapodásában kifejezetten a természetes szaporodás szerepe is. A kedvező születési aránnyal és jó természetes szaporodással bíró községeknél pl. azt látjuk, hogy a tényleges szaporodásnál (l. a 36. táblázatot) kedvezőbb sorrendi helyzetbe kerülnek, mint aminőben a vándormozgalom mérlegének eredménye (l. a 35. táblázatot) tekintetében voltak. Így pl. Békásmegyer a vándormozgalom mérlegének kedvező alakulását mutatja és az erre vonatkozó táblázaton az 5. helyen áll. Sashalomnál is kedvezőbben alakuló természetes szaporodása révén azonban a tényleges szaporodásnál Sashalmot is megelőzi és elébe a 4. helyre kerül.

A legkedvezőtlenebbnek a tényleges szaporodás aránya a legújabban Rákosligeten (1921—1930: 12·1‰), Újpesten (17·8) és Cinkotán mutatkozik. A vándormozgalom mérlegének kedvezőtlen alakulása szempontjából — az előző fejezetben — első helyen említett Rákoskeresztúr lakosságának tényleges szaporodása már nem olyan szélsőségesen alacsony (22·4); jó születési aránya, kedvező természetes szaporodása pótolja nála azt, amennyivel itt az odavándorlás — a székesfővároshoz közelebb eső többi községnél mutatkozó intenzívebb vándormozgalomhoz képest — elmaradottabb.

Befejezés.

Nagy-Budapest népmozgalmának tömegjelenségeit kutatva, végigjártuk az erre vonatkozólag rendelkezésünkre álló egész statisztikai anyagot. Úgy azt, amelyet a Központi Statisztikai Hivatal gyüjt az ú. n. »községi feldolgozási táblán«, mint azt, amelyet a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal nyujt a Budapestet övező elővárosias településgyűrű lakosságának székesfővárosunkban történt népmozgalmi eseményeiről. Ezeken kívül feldolgoztuk olyik év népmozgalmi anyagát, rendszeresen el nem készülő különleges szempontokból is, pl. az 1928. évi halálozási lapokat termékenységi statisztika községekig menő részletezése céljából. Merítettünk a népszámlálásból is, éspedig nemcsak a népmozgalmi viszonyszámok kiszámításához szükséges népességszámok tekintetében, hanem népmozgalmi természetű megállapításokat is, pl. házassági termékenységi statisztikát. Ezekkel az eredményekkel vetettük egybe az egyéb forrásokból, különleges felvételekből származó kutatások eredményeit. Támaszkodva a vizsgált jelenségek történetére vonatkozólag rendelkezésre álló régebbi adatokra, iparkodtunk a jelen helyzet statisztikai történetén kívül a fejlődést, sőt a multból a várható jövőt is megrajzolni, anyagunkból nemcsak leírásokat adni, hanem a tömegjelenségek okait is nyomozni, a jelenségekre jellemző törvényszerűségeket is megállapítani.

Arra az igen élénk kölcsönhatásra tekintettel, amelyben maga Budapest, a világvárosias mag, a székesfőváros határain túl az azok mentén elterülő mintegy félmillió lakosságú elővárosias településsel van, mindig nagyfontosságú volt, hogy a népmozgalom mindegyik ágában necsak az egyes helyeken tényleg megtörtént népmozgalmi eseményeket vegyük számba, hanem a legkülönbözőbb korrekciós számításokkal, a nemhelybeli lakos idegenek leszámításával, a helybeli lakosok máshol történt népmozgalmi eseményeinek viszont saját lakóhelyük népmozgalmához való hozzáadásával és tovább az illető népmozgalomban résztvenni képes népréteghez való viszonyítás útján az ú. n. tiszta népmozgalmi arányok számításával, következtetéseinket a különböző zavaró tényezőktől függetlenítsük.

Mindjárt az első, nem is közvetlen hatású népmozgalmi ágnak, a házasságkötéseknek statisztikájánál látjuk, hogy a korrekció nélkül számított általános vagy nyers házasságkötési arányszám épen ellenkező eredményre vezet, mint aminő irányú az egyes területeken lakó népesség tényleges házasságkötési vagy családalapítási hajlandósága. Nyersen számítva épen a székesfővárosunkkal szomszédos környék ezer lélekre eső házasságkötési aránya mutatkozik ugyanis magasabbnak, mint a budapesti. Azonban már az idegen vőlegényes budapesti lakosok házasságainak a budapesti statisztikából való leszámítása elégséges a vonatkozó újabb statisztika többéves átlagában és némely egyes évi eredményében is ahhoz, hogy környék és Budapest a házasságkötési arány tekintetében máris egy színvonalra kerüljön. Tovább korrigálva az arányt, a környékbeli idegen házasulókkal, majd a gyermekréteg különböző erősségéből származó zavaró tényezőt ugyanezen számoknak a legalább 15 éves nemházas népességhez való viszonyítása útján küszöbölve ki, egyre jobban kidomborodik a székesfővárosunkat övező közvetlen környék egyszerűbb életszínvonalon élő népességének a budapestinél jobb családalapítási hajlandósága. És ezek az így javított népmozgalmi eredmények teljesen összhangban állottak a népszámlálás azon megállapításával, hogy a székesfővárosunkkal szomszédos községek gyűrűjében a házasok aránya magasabb, mint Budapesten.

Egészen hasonló jelenség mutatkozott azután a születések statisztikájában is. A minden korrekció nélkül számított ezer lélekre eső általános vagy nyers születési arányszám épen a székesfővárosunkat övező elővárosias településgyűrűben mutatkozott alacsonyabbnak, mint Budapesten, pedig első pillantásra nyilvánvaló volt előttünk az, amit aztán utóbb a számítások is kétségtelenül igazoltak, hogy ennek az oka csak a budapesti idegen születésekben lehet. Ezen budapesti idegen születések pedig jórészt épen a főváros közvetlen környékén lakos anyáktól származnak. Ha csak a budapesti idegen születéseket számítjuk le a székesfővárosunkban történt születésekből, még nem is kapunk Budapestre a környékbelinél alacsonyabb

születési mutatót. Csak ha a környékbeli születési arányt is feljavítjuk a környéken lakos anyák szüléseivel, vagy ha a szülésre képes korú nőkhöz való viszonyítás után kiküszöböljük a népesség összetételének, különösen pedig a gyermekréteg különböző erősségének következtetéseinket zavaró hatását, akkor látjuk csak tisztán, hogy a környék gyermekben gazdagabb, mint székesfővárosunk. Ugyanezt a tanulságot nyujtják a népszámlálások, a környék lakosságának korstatisztikájából a gyermekrétegnek a budapestinél erősebb voltát igazolva. A helyesen számított születés-statisztikai arányszámokkal azután a környékbeli népesség demografiai, erkölcsi és gazdasági jellemvonásait már kellő párhuzamba állítottuk. Azt találtuk, hogy a környéki születési arány kedvezőbb alakulása a születési arány színvonalára vonatkozó materiális és morális elméletek valamennyiével teljes összhanban áll.

Azon születés-statisztikai részletkérdések tekintetében pedig, amelyekre vonatkozólag az idegen születések megfelelő köre meg nem állapítható, pl. a törvénytelenek vagy a halvaszületések kérdésében, a környék és Budapest lakosainak ezek tekintetében mutatkozó helyes arányait szabatosan meghatározni nem is tudjuk. Igy pl. látjuk a törvénytelen születéseknek a székesfővárosban történt születéseknél a környékbelinél magasabb arányát, de nem tudjuk, hogy mi vonatkozik ebből a Budapesten lakó anyákra és mivel torzítják a Budapesten lakosokra vonatkozó részt az idegenek. Nem tudjuk, hogy a budapesti lakosság demoralizációján a fővárosi házi cselédek és gyári munkások házasságon kívül született gyermekein kívül minő arányban járulnak hozzá ezen arány emeléséhez a környékbeli anyáknak budapesti kórházakban történt szülései. Vagy pl. látjuk a halvaszületéseknek Budapesten magas arányát, de sejtjük, hogy ebben a kórházi nehéz szülési esetek hatása nyilvánul s nem a budapesti lakosságnak a környékbelinél talán kisebb életereje, de a környékbeli anyáktól származó részt csak a Budapesten történt idegen halvaszületések köréből külön leszámítani nincs módunkban.

Végül ugyancsak az idegeneknek a népmozgalmi statisztikai következtetéseket zavaró nagy jelentősége tárul elő a halálozások statisztikájából is. Nemcsak a budapesti gyógyintézetekben, de a környéken levő kórházak némelyikében, különösen a pestújhelyi dr. Vass József munkáskórházban és az újpesti kórházban is oly jelentős tömegű beteget kezelnek, hogy ezen kórházakban elhalt nem helybeli lakos idegenek, a halálozási arányok helyes meghatározásánál figyelmen kívül nem hagyhatók. Elhalálozási kor és halálok szerint való részletezésben is áilandóan korrigálni iparkodtunk a halandósági arányokat, hogy az egyes fertőző betegségek környékbeli támadáspontjaira, a halálozási statisztikában levő különbségeket előidéző műveltségbeli, közegészségügyi, orvosi és gyógyellátásbeli és egyéb, részben anyagi, részben erkölcsi okokra rámutathassunk.

A népmozgalmi részletek eredőjeként elénk táruló szaporodási adatok jellegzetes tanulsága volt a környékbeli lakosságnak a székesfővárosinál kedvezőbb természetes szaporodása, nagyobb vitalitása. Kétségtelennek látszik, hogy Nagy-Budapest népességének életereje, saját erejéből való megújhodási képessége elevenebb, mint Budapesté. Mégis a népszaporodás eredetét illetőleg kétségtelen az egész Nagy-Budapest kérdésében az odavándorlási többlet döntő jelentősége. Az önönmagából való továbbszaporodással a környék is alig megy többre, minthogy átlagát fenntartja, csak kevéssel áll a környék e tekintetben kedvezőbben, mint Budapest, ahol már évek óta nincs is természetes szaporodás, csak stagnálás, sőt fogyás. A székesfővárosunkat határai mentén övező elővárosias településgyűrű XX. századbeli lendületes előtörése, kifejlődése az urbanizálódás átalakulásának, új modern irányának következménye. A vándorlás a városszéli településeket duzzasztja. Ennek okait, rugóit segített felfedni e könyv is s kifejteni egy negatívumot, hogy ennek oka nem a népmozgalom abszolút hatású elsődleges tényezőinek alakulásában van. E kérdésben nem a születések és halálozások mérlege a döntő, hanem a relatív népmozgalom, a vándormozgalom.

Ez a vándormozgalom azután többféle forrásból táplálkozik. A menekülők tömkelege még nem is olyan régen a trianoni határokon túlról jött. A mai területről is kétféle forrásból jönnek az odavándorlók. A Dunántúlról tudvalevőleg képzettebb, részben református munkaerők, a Duna-Tisza közéről inkább nyersebb munkáskezek jönnek. Ezekhez a forrásokhoz negyediknek maga a közigazgatási város, a régi, a nagy történelmi multú értelmiségi-iparforgalmi központi tömörülés, maga Budapest csatlakozik a belőle a saját határain túl kitelepülő családalapító rajokkal, természetszerető és kereső elemekkel, a gazdaságilag szerényebb keretekbe visszahúzódó, a fővárosi költséges élet-iramát nem bíró vagy azt tovább viselni nem akaró, más élet után vágyó, részben fiatal, felfelé törtetőkkel, részben már nyugalombavonuló hajótörött öregekkel.

Az elővárosias településgyűrűt továbbfejlesztő anyagi és erkölcsi okok óvása és ápolása szükséges a Nagy-Budapest nevű, egyelőre csak statisztikai fogalomjellegű, agglomerátum életképességének megóvásához. Nagy-Budapestnek, mint nagyvárosnak jövője is azt kívánja, hogy a tudományos vizsgálatok nagy lendületű életjelenségeit feltárják. Ezek a vizsgálatok s ezek tanulságai egyengetik az elővárosias településgyűrűvel övezett nagyváros fejlődését, az ország szívében — jelen munka tanulsága szerint is — úgy a fizikai, mint a pszichikai élet minden vonatkozásban szoros kölcsönhatásban élő másfélmilliós embertömegnek, Nagy-Budapest népének s magának Nagy-Budapestnek jövőjét. A jövő fejlődés csak rá fog cáfolni azokra, akik behúnyt szemmel mennek el a ma élő, állandó kölcsönhatásban és lüktető fejlődésben levő másfélmilliós Nagy-Budapest

mellett és nem fog igazat adni azoknak, akik azt hiszik, hogy Budapest pont az 1873-ban, immár hatvan esztendővel ezelőtt hozott törvény által megszabott keretekben fog időtlen-időkig megmaradni! Nagy-Budapestet, a mai másfélmilliós embertömegű agglomerátumot, a jelenben kétségtelen központkereső erők gyarapítják tovább; ha előbb nem, úgy egykor majd a régi határok visszaálltakor egy, a mai Budapestnél nagyobb Nagy-Budapest, még majd több lehet, mint statisztikai fogalom!

MŰVÉSZETI KÖNYVTÁRA